

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

UNIVERSITE

90

Digitized by Google

THEORETISCHE LESSEN
OVER DE
GESTICULATIE EN MIMIEK,

GEGEVEN AAN DE KWEEKELINGEN VAN HET FONDS TER OPLEIDING EN
ONDERRIGTING VAN TOONEEL-KUNSTENAARS AAN DEN STADS
SCHOUWBURG TE AMSTERDAM;

DOOR

Acc 27. 907

J. JELGERHUIS, RZ.

*ACTEUR, EN LID VAN HET FONDS AAN VOORNOEMDEN SCHOUWBURG, EN VAN DE
KONINKLIJKE ACADEMIE DER BEELDENDEN KUNSTEN ALDAAR.*

I.

TE AMSTERDAM,
BIJ
P. MEYER WARNARS.

THEORETICAL

CHEMISTRY

3

THEORETISCHE LESSEN

OVER DE

GESTICULATIE EN MIMIEK.

THEORETISCHE LESSEN
OVER DE
GESTICULATIE EN MIMIEK,

GEGEVEN AAN DE KWEEKELINGEN VAN HET FONDS TER OPLEIDING EN
ONDERRIGTING VAN TOONEEL-KUNSTENAARS AAN DEN STADS
SCHOUWBURG TE AMSTERDAM;

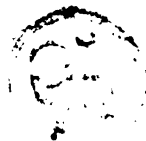
DOOR

J. JELGERHUIS, BZ.

*ACTEUR, EN LID VAN HET FONDS AAN VOORNOEMDEN SCHOUWBURG, EN VAN DE
KONINKLIJKE ACADEMIE DER BEELDENDE KUNSTEN ALDAAR.*

TE AMSTERDAM,
BIJ
P. MEYER WARNARS.

V O O R B E R I G T.

GEACHTE STAD- EN LANDGENOOTEN!

Ik geef deze lessen in het licht, om aan het verlangen van velen mijner kunstgenooten op het Tooneel te voldoen, en vooral aan dat der Kweekelingen van het Fonds van den schouwburg. De verklaringen en bijredenen beteren stijl te geven, behoeft minder dan wanneer het alleen een boekdeel zoude uitmaken; maar 't zijn hier afbeeldingen met verklaringen en bijgevoegde redeneringen, bedenkingen, en voor den geest gekome gedachten onder de zamenstelling, die aanvankelijk geen doel der uitgave hadden. De lessen zijn hier zoo gebleven, als dezelve gegeven, en voor het oog der vergadering op het doek geteekend zijn; dus ontstond menig ingevlochte gedachte, onder de lesgeving, die gewis wel met het doel overeenkwam, maar gelijk aan het geschrevene, geenszins de kieschheid der stijl op het oog had, maar wel de zaken, waar om ik in dezelve geene verandering heb kunnen toestemmen.

Daar ik nu zelfs deze omtrekken maken konde, bevorderde dit zeer het plan der uitgave; — wat zoude ons nu wederhouden, daar het doel toch is, den Kweekelingen van het Tooneel volkomen in het bezit te stellen van het geheele werk, den vlugtigen voorbijgang der lessen te voorkomen, en voorts allen, die er eenig belang in mogten stellen, te dienen. Van tijd tot

tijd uitgegeven aan losse bladen (om tot gemak bij het nazien te strekken), in afdeelingen (cahiers) en daardoor tot eenen aanneemlijken prijs verkrijgbaar, was het doel dezer kunst-arbeid berijkt. Uit liefde tot de kunst ondernomen, begunstigd en bevorderd door de welwillendheid van het Ed. achtbaar Schouwburgs bestuur, dat mij de Eer heeft gelieven aan te doen, van mij te betuigen, dat zij deze uitgave met welgevallen aanschouwt en waar omtrent ik hier mijne erkenenis openlijk betuige, zal het der Kunstwereld, ja het geheel kunstminnend Publiek overtuigen, dat er bij het Fonds ter opleiding en aankweeking van Tooneelkunstenaars niets onbeproefd blijft om te kunnen vorderen, en den weg daartoe wel wordt aangewezen. Ik beveel deze kunstarbeid onder gevoel van hoogachting mijnen tijdgenooten, die mij met hunne gunst gelieven te vereeren.

AMSTERDAM

30 April, 1827.

J. JELGERHUIS, RZ.

INLEIDING.

21 October, 1824.

Hooggeachte Heeren Bestuurderen van dezen wijdberoemden Schouwburg! geachte Kunstgenooten! ervaren Medebroederen in de moeilijke loopbaan der Kunst van Tooneelspelen! waardige en hoogstvereerenswaardige Kunstenaressen, Tooneelspeelsters! door ervaring en lange oefening beroemd en bemind; waardige Toehoorders! Jonge Lieden van beider Sexe, Aankweekelingen voor het Tooneel, geachte Leerlingen!

Het Fonds ter opleiding en aankweeking van Tooneelkunstenaars en Kunstenaressen, door het Schouwburgs Bestuur opgerigt, en tot stand gebracht, sedert den jare 1821, is eene dier zeldzame oplettendheden des achtbaren Bestuurs, hetwelk in de Kunstwereld hun WelEd. roem met regt vestigde, en hunne namen bij het kunstbeoefnende nageslacht altoos met erkentenis beroemd zal doen blijven. Immers hun WelEd. kwamen op het denkbeeld dezer Inrigting, waarvan in ons land geen voorbeeld was, en bragten alzoo de mogelijkheid tot stand, dat de langst geoefende en ervaren Kunstenaars aan de

Aankomelingen, die zich het Tooneel wijden, hunne ervaring, hunne door studie verkregene wetenschap, konden mededeelen, ten einde hen op hunne loopbaan voor dwalingen te behoeden, en hun den weg gemakkelijk te maken, hen alzoo te leeren, te onderwijzen en te beschaven. Van zulk eene Inrigting is veel te wachten, veel nuts, veel goeds, om den goeden stijl te bewaren, en voort te planten. — Mannen en vrouwen werden gekozen, om den leerlingen, hunne bekwaamheden mededeelen, ieder naar hunne eigendommelijke begrippen. Wie dacht aan zulk eene Inrigting in ons Vaderland? Al wat wij er van vinden in de geschiedenis van den Schouwburg, is: dat omtrent den jare 1708, de Heeren Regenten van den Schouwburg, door den Tooneelspeler ENOCH KROOK, de jonge Tooneelisten, zoowel mannen als vrouwen, onderwijzen lieten, in de theorie der kunst; sedert heeft men daarvan niets meer gehoord. De Franschen hadden echter altoos en door alle tijden heen, hun Conservatoire. Het genootschap van uiterlijke Welsprekendheid, alhier ter stede opgerigt, was wel van die begrippen, maar hunne afgezonderdheid van het Tooneel, was een beletsel, dat, tot het waarachtige doel, tot de dadelijke aanwijing, te veel verwijderde. Gelukkig vereende het zich zoover met den Schouwburg, dat den leerling daar voor 't minst, de mogelijkheid, om hier te komen, gemakkelijk geworden is.

Toen het nu de WelEd. Heeren Commissarissen van dit Gesticht behaagde, mij te vereeren, met de aanstelling van het Lidmaatschap, van hun Fonds ter opleiding en aankweeking van Tooneelkunstenaars, beschouwde ik deze gunstige onderscheiding, als eene erkenning, dat men mij in staat keurde, om, van mijne ervaring, van mijne door vlijt en arbeid verkregene kunde, nuttige mededeeling te kunnen doen. Zoo werd naar mijne wijze van denken, voor mij de pligt geboren,

om deze veronderstelling te wettigen, door daarvan, zoo veel mogelijk, te doen blijken; want ik voot mij meen, dat het doorgaand zien spelen *mijner* rollen, den Kweekelingen niet genoegzaam kon zijn, vooral daar dit meer bijzonder een *enkeld* emploi betreft; dat ook het onderhoud met eenen *enkelden* Leerling, sleshts ook *eenen* verlichten kon, indien zijn' geest en geneigdheid, hem voor verlichting, door zijnen natuurlijken aanleg, vatbaar had gemaakt: — daar en boven kwam het mij voor, dat de tegenwoordige gesteldheid der Aankomelingen, van deze geaardheid was, dat zij een dadelijk practicaal onderwijs door mij minder behoefden; daar de voortreffelijke meester in de kunst, onze eerste Tooneelspeler, en geachte Vriend en Kunstgenoot .A. SNOEK zich bereids met die taak had belast voor het treurspel, even, als den door vlijt en kunstmatigen arbeid ervaren geworden, en door welbestede studie zijn gave der natuur verrijkt talent; onze Vriend ROMBACH, voor het blijspel, zulks op zich had genomen. — Onze verdienstelijke Vrouwen GREVELINK en KAMPHUYZEN hadden zich ook dier taak opgelegd om de jonge Kweekelingen harer sexe te onderwijzen, en de verdienstelijke Vrouw, die hare tijdgenooten door hare kunst verbaasde, WATTIER ZIEGENIS, wijdde zich even zeer aan zulk eene moeilijke taak. —

De verbazend wijde omvang der Tooneelkunst ondertusschen, geeft zulk een ruim veld voor afzonderlijk onderhoud buiten de declame, buiten de dixie van het proza, dat hier niet te aarzelen was, waarover ik zoude kunnen spreken; want wat is de zee van benoedigde kunde niet alleen groot, maar hoe vele duizende oplettendheden zijn niet aan te toonen en voor hoe vele duizende gebreken is niet te waarschuwen? — Dit toch zullen onze Aankomelingen reeds hebben onderhouden in de lessen, die zij ontvingen van hunne Meesters en Meesteressen, en Gij, geachte Vrienden welke die lessen geeft,

wat valt er niet op te merken, buiten den toon, buiten de wijze van zeggen? — wat valt er niet medetedeelen en aantewijzen? — Gij weet het.

Dit deed mij besluiten, mijne wijze van denken over de *vereischten* der Tooneelspelers en Tooneelspeelsters; — mijne bijzondere theorie daarover medetedeelen en voortedragen: de vrucht van dertigjarigen arbeid, den Kweekelingen voortehouden en met bewijzen te staven, onder Ulieder vereerend bijzijn; — zonder dat zoodanig onderrigt immer eenigzins schaden kan, aan het bijzonder onderwijs, 't welk elk der Leerlingen van hunnen Meester geniet, dewijl derzelver strekking is, om hun verstand en kunstmatige denkbeelden te verrijken en te versieren met nuttige wetenschap.

Ik zal hierbij de noodige nuttige zijdelingsche wetenschap voegen, die den Tooneelist tot sieraad strekt, indien men dezelve in hem ontdekt; en waartoe ik te meer gelegenheid heb bekomen, door mijne opleiding en beoefening der schilderkunst, en de wetenschappen, die daartoe behooren.

De onvermijdelijk eenzelvige denkwijze van den Schilder en den Tooneelspeler is ook onafscheidelijk; want het is een gevoel, eenen uitgang, geestkracht, zielvermogen van afbeelden, van voorstellen, van de waarheid te doen gelooven, daar zij er ondertusschen niet is.

Welk een ruim veld vertoont zich hier aan ons oog? — hoe vele soorten, hoe velerlei manier? — Dezen worden onwederstandelijk gedreven, tot den hoogen stijl, de Historie, dit is de *tragedie*, — genen tot den statigen ernst der Huisselijke Tafereelen, de *comédie*: — anderen tot het Tafereel van den Landman, het *blijspel*, de vrolijke Tafereelen, het *komieke* en *lachverwekkende*; — allen uitgaande uit een gevoel, kracht van ziel om aftebeelden, en voortestellen. Deze kracht van ziel wordt den

naam van genie gegeven, en hij, die met deze genie door de natuur begiftigd is, is onwedersprekelijk dengenen, die dan ook zeer zeker de ware vonk van Kunstenaar in zich heeft, en meer van de natuur zelve vermag, dan het koele raisonnement van alle lessen hem geven kan. De lessen alleen, maken den Kunstenaar niet; maar daar, waar de natuurlijke dispositie gevonden wordt, daar vermogen de lessen veel, ongemeen veel, om het ruwe, vurige en heftige, te beschaven, te wijzigen en tot het ware doel te leiden, hem gratie en edelheid te geven, in alle zijne daden der uitvoering; want al eens gesteld, dat de natuur hem het edelste gevoel geschonken had, wat wordt er dan nog niet vereischt, om al dat bevallige, daarbij te paren, dat de Tooneelkunst vordert? — Zeker er zijn voorbeelden, zoo bij Franschen, als onder onze Natie, dat de Natuur alles vermogt en de kunst er niets aan had toegebracht. — Onze groote WATTIER is hiervan een voorbeeld; maar zij erkent toch zelve, van CORVER onderwezen te zijn.

Deze enkele gevallen kunnen dus niet anders bewijzen, dan dat zij, geleid door de natuur, op den langen moeilijken weg der oeffening, tot de kennis der nuttige regelen kwamen; of liever tot die nuttige kundigheden. Want voor alle kunsten zijn nog regelen, maar voor de Tooneelkunst niet, zegt de Fransche CLAIRON, en echter schreef zij een boek vol fraaije lezenswaardige lessen.

Oordeelt dus, mijne Hoorders! wat er al aantewijzen is. — Slaan wij het oog op het denkbeeld van staan, gaan en bewegen; de contrasten of tegenstellingen derzelve; wij vinden voorschriften bij beroemde Schilders: LAIRESSE, HOOGSTRATEN en KAREL VAN MANDER, welke laatste in zijnen leeftijd omtrent de 16de eeuw, bereids voorschriften gaf, over de graciën der beweging, der beelden in kunsttafereelen, als sijn Comedianten, dat is in de taal van zijnen tijd, als volmaakte Acteurs,

De groote *convex* zegt: dat de Teekenkunst nuttig voor eenen Tooneelspeler is, dat hij zelfs, dit bij ondervinding had, en dat *PUNT*, wat zijne houding betref, er veel voordeel uittrok, waarom hij dan ook, toen men hem eens ten last leide, dat zijne bewegingen naar gewronge stuipen geleken, antwoordde: « *die heb ik nooit gemaakt, daartoe versta ik de contrasten te wel, en kan nog te veel teekenen.* » —

Wat geven ons de beschouwing der antieke beelden, goed aangewezen, geene ruime stof tot lessen voor de *Attitude!* Slechts de oppervlakkige kennis van den Griekschen *Apollon*, — of van den *Laocoon*, die met beide zijne Kinderen, onder de kronkelingen van vernielende Zeeslangen omkomt, geeft ons de beste denkbeelden, van onder pijn en smerten, nog edele en groote schilderachtige bewegingen, voortestellen. De edele *Gladiator*, die de schoonste contrasten in de houding der armen, beenen en des hoofds, aantoont, zal ons gewis meer grootsche zwaai geven in zwaardvechten, dan de regelmatige stijfheden van alle schermlessen doen kunnen, voor den Tooneelspeler.

Zoo ook is het met de *Diana*, de *Minerva* en de *Flora* van *PIRETTI*.

Slaan wij het oog op de bewegingen des gemoeds, om dezelve aftebeelden met onze wezenstrekken. Wij vinden voorschriften bij den onsterfelijken *LE BRUN*, bij *BUFFON* en den onvergelykelijken *CAMPER*, die zelfs zegt: dat de Tooneelspelers dit uitmuntend voordeel hebben, boven Beeldhouwers en Schilders, dat zij met de beweging der deelen zelve, groote kracht bijzetten kunnen aan hunne rede.

En wat kan dan nog niet aan die natuurlijke trekken, door voorafgaande beschildering worden toegebracht, mits men

der zake kundig is, en hiertoe voorzeker moet bij deze kennis, kennis van Teeken- en Schilderkunst zich paren; en de aanmerkingen, de lessen van eenen Schilder, die te gelijk Tooneelkunstenaar is. Deze is gerechtigd genoeg, daarover te spreken, en de jongen Kunstenaars den weg te wijzen, dien zij hebben in te slaan, dien hij zelf heeft moeten zoeken, dien hij als Schilder heeft leeren kennen, zoodat hun, door zulk een onderrigt veel tijd wordt bespaard, door dadelijke aantooning; want van ieder Tooneelkunstenaar, ook Teekenaar of Schilder te willen maken, ware te veel gevergd: hoe meer hij er echter van verstaat, hoe meer hij opgeklaarde denkbeelden zal hebben, over den welstand in het algemeen. Want zonder kennis van den welstand, volgt men slechts den loop der natuurlijke aandoeningen, en geraakt ter prooije aan overrompeling van gevoel, naar mate men aandoenlijker, levendiger van gewaarwordingen is, en brengt dan, tegen wil en dank, somtijds de misselijkste figuren voort.

Ziet daar waarom het gevoel door kunst tot welstand moet worden terug gebragt, zonder het gevoel of de gewaarwordingen te verzaken of te kort te doen.

Zoo zou dan echter op het spoor van den Professor ENGEL, eene Tooneelkunst kunnen geacht worden te bestaan, die ook regelen heeft; maar wat is dit alles? Niets dan twee boekdeelen der geleerde kunst-voorschriften, geput uit de Schilderkunst; en die allen, hoe nuttig, noodig en onafscheidelijk van het Tooneel, weinig zouden vermogen, indien geene Tooneelkennis die toelichte, door ondervinding gestaafd.

Dit is het plan, dit is het doel van het onderwijs, 't welk ik mij voorstel alhier de Kweekelingen te geven. — Ik zal hun doen kennen die Schrijvers, die Kunstenaars, welke over deze stoffen: de Attitude en de Mimiek, zoo breed heb-

ben geschreven, en ik zal hun, mijne aanmerkingen, mijne ondervinding, daar nevens zetten. Zoo zal ik dan voor hun hebben gelezen, voor hun mijne aanmerkingen hebben gemaakt: voor hun mijne ondervindingen hebben opgeteekend, en ik zal mijne rede met voor teekenen bewijzen. — Ik zal hun mijne denkbeelden, omtrent de voorloopige beschrijving des gelaats mededeelen, om tot de Mimiek der hartstochten te beter, te gemakkelijker te komen. Ik zal al mijne opmerkingen, van zoo vele jaren mededeelen, met dien ijver, die den kunstenaar bezielt, wanneer hij van zijne kunst spreken mag, in de hoop, dat deze lessen zullen worden aangehoord van de Kweekelingen, als hun nut en noodig, om stof tot nadenken te bekomen; en met hun eigen opgewekt verstand daarna te overdenken, aantenemen en er dienst van te hebben, naarmate mijne rede en mijne bewijzen hun zal mogen overtuigen. — Ik hoop de aandacht te trekken van mijne Mede-Tooneelisten, zoo dat zij mij nu en dan met hun bijzijne vereeren, vooral zij, die het Tooneel pas betreden: zij kunnen verzekerd zijn, dat ik hun de vruchten van veeljarige studie en overdenking zal doen hooren, waarin hun vrij staat, bij eigene overdenking aantenemen of te verwerpen; — maar ik verlaat mij op hunne heuschheid en vriendschap, mogt ik dwalen, of mogt mijne rede niet duidelijk genoeg zijn, of mijne hand in het teekenen der bewijzen falen, waaromtrent ik alles zal aanwenden, om klaar en verstaanbaar te zijn.

Ik heb dan mij zelven eene geregelde Cursus van dit onderwijs voorgeschreven, welke ik mij, alvorens ik tot deze lessen overga, ten pligt reken, UEd. mededeelen, opdat mijn doel nog nader bekend worde.

Om geregeld te werken, zal ik in de eerste plaats, de zijdelingsche wetenschap niet onaangeroerd kunnen laten, namelijk: de oppervlakkige kennis der plaats zelve, alwaar de beoeffening der kunst geschieden moet.

Overzicht eener Cursus van Theoretische Theatrale Instructie.

INLEIDING.

- N°. 1. Het Tooneel zelve, — de Inrigting, — welker kennis men in den Tooneellist verlangt, even als de beschaafde mensch met kennis van zaken in de Maatschappij versierd dient te zijn.
- Verdeeling, Lengte, Breedte, Hoogte en Stand der Schermen: rede waarom dezelve schuin staan. De Tooneelspeler dient het te weten, de Schilder moet het weten.
- N°. 2. Over het komen op het hem kennelijk gemaakt Tooneel, — den Tooneelmarsch, — gaan, staan en zitten.
- N°. 3. Gratie in staan, gaan en zitten.
- N°. 4. Daaruit voortvloeiende Contrasten, in houding van het ligchaam, armen en beenen, en houding des hoofds. Apollo, Antinous, enz.
- N°. 5. Over de Gesticulatie: — beweging van armen en beenen, bij de standen des geheelen beelds, 't welk men met zich zelve maakt. Toepassing der Contrasten, altoos van nut

van de Tragedie tot de Comedie, afdaling in mindere grootheid van beweging.

Volgens ENGEL en KAREL VAN MANDER, Schilderboek.

- N°. 6. Aanwijzing van gebreken en de toepassing van vorige lessen. Geen beenen, geen handen, even eens dan daar 't noodig is. Egyptische Beelden leelijk.
- N°. 7. Over de beweging van handen en houding der vingers; over de plaatsing der voeten, zoowel in staan als zitten. *L'air esse*.
- N°. 8. Over het toepasselijke der Schermschool. — In hoeverre nuttig? — ook den theatrale Dans, in hoeverre nuttig? — Voorbeelden en Aanwijzing der Studien van goede standen, en den weg wijzen daartoe.
- N°. 9. Over de Mimiek, — en alle derzelve uitgebreide deelen, volgens LEBRUN, KAMPER en BUFFON, — over de voorloopige Beschikking des Gelaats, om tot derzelve afbeelding te beter te komen, in toepassing tot het Characteriseren, met Voorbeelden in

teekening bewijzen en bevestigen, en de gebreken en het tekortschietende van eigen gelaat door schildering verbeteren, bevorderen en helpen.

- N°. 10. Over de kennis der Gradatie in de oudwording des menschelijken gelaats, om zeker en regelmatig zich te kunnen maskeren en beschilderen, langs akademische lessen van KAMPER, door teekenen bewijzen, en de dwaling aantoonen van eigen trekken te volgen.
- N°. 11. Over het geheele Palet voor den Tooneelspeler, het leggen van rood, wit en al de overige Mesitinten.
- Over de Verfstoffen en bereiding derzelve voor het gelaat, en de kennis wat bestand is, en niet voor uitwaseming en zweet bezwijkt.
- N°. 12. Over het historische in de Costume, de Tijdperken derzelve en Voorbeelden aanwijzen.

Men zal mij toestaan, dat dit opgetelde een groot veld is, dat deszelfs omvang eene vatbaarheid, ter uitbreiding met zich brengt, die interessant en leerrijk kan zijn, en dit vertrouwen bemoedigt mij ook, om deszelfs bewerking voor uwe ooren en oogen te ondernemen.

Buiten de regelmatige en gebondene wetenschap, vlei ik mij, dat alles zijne aangenaamheid met zich zal brengen. — Het onderhoud over de zamenstelling van een Schouwtooneel zou men veelligt vrezen, dat de Dames mishagen zoude; — maar ik vlei mij haren aandacht te winnen, en haren geest overtuigend te verrijken met nuttige kennis, die haat niet vervelen zal.

Zeker is 't ondertusschen, dat wij daarmede niet te veel tijds moeten doorbrengen: een paar duidelijke lessen over deze stof zal genoeg zijn, om hen, die het interesseren mogt, tot verder en naauwkeuriger onderzoek optewekken; en die er minder belang in mogten stellen, verstaanbaar te vergenoegen. — Men gevoele mijne denkbeelden: ik wil hier het Tooneel bouwen, en daarna over de daden en handelingen op dat Tooneel mijne gedachten voordragen. Het eerste is voor den Tooneelspeler geene overtollige wetenschap, terwijl het verdere, meer dadelijk kan genoemd worden, hem nader betreft, en meer terstond van nut is.

Alle deze dingen moeten nu zoodanig worden aangewend in de lessen, dat tot automatische stijve bewegingen te vervallen, tevens moet worden vermeden en waaromtrent eene te sterke aankleving aan Professor ENGELS kunst van nabootsing der gebaren, wel vrees overlaat; maar de Tooneelspeler zal tot U spreken, en niet de Professor ENGEL, wiens gebaardenkunst ech-

ter ongemeen veel fraaiheden bevat. Dus, mijne Vrienden! dus, geachte Kweekelingen! zal mijn onderwijs zijn, eene mededeeling van verkregene wetenschap, om U te leeren en te overtuigen, dat van alle kunsten, in het gebied derzelve, de Tooneelkunst de voortreffelijkste mag genoemd worden. Zij overtreft den Schilder, door eene Schilderij van de levende natuur: de Tooneelspeler schildert met zijn eigen persoon, terwijl de Schilder slechts één moment voorstellen kan op zijne tafereelen; de Tooneelist bezielt zijn werk door Mimiek en Gebaren, en dat alles afdoet, door spraak, door klanken. Jammer dat hij niets nalaten kan, en zijn werk voorbijgaande moet genoemd worden.

Dan zijne kunst heeft den Schilder tot hulp noodig, om de plaats te bereiden, waar hij zijne kunst uitvoeren zal, die de verbeelding te hulp komt van den Aanschouwer. Dit is het werk der Schilderkunst, deze vordert van den Tooneelspeler oplettendheden, om natekomen, en deze moet dus van die plaats, eene genoegzame kennis dragen. Zietdaar waarom mijne lessen met de oppervlakkige kennis der zamenstelling des Tooneels eenen aanvang moeten nemen.

De verdere loop dier lessen zal zijn, eens per week, op donderdag avond van 7 tot 8, en naar omstandigheden van repetitie vervroegd worden van 5 tot 6 of van 6 tot 7 ure, 't welk behoorlijk zal worden geadverteerd, volgens het reglement, hetwelk de WelEd. Heeren Commissarissen hebben gelieven te arresteeren den 7den September j. l., als een' blijk, hoe geneigd hun WelEd. zijn, de hand te bieden tot deze Inrigting. Staat mij toe, tot narigt aan de Kweekelingen, daarvan de Artikelen te laten hooren, zoowel als tot medeweten van allen, die hier vergaderd zijn, en mij met hunne tegenwoordigheid vereeren.

Wij zullen beproeven, hoe ver wij dan in een tijdperk van 5 maanden met dezen Cursus heenspoeden, namelijk in of na Octob., Novemb., Decemb., Jan. en Febr.

Het kan dus zeer wel worden waargenomen, waartoe al de Kweekelingen van den Schouwburg worden aangemaand; en U, mijne Vrienden! Uwe tegenwoordigheid zal mij, zoo als ik reeds zeide, hoogstvereerend zijn.

WelEd. Heeren, Heeren Bestuurderen van dezen alom beroemden Schouwburg, Grondvesters van het Fonds! Uwe gunstige aandacht te verdienen, zal mijne eer vergrooten. Ik beveel mij Uwer aandacht, ik heb reden op die te mogen hopen; en Uwe bescherming aan de welmeenende pogingen van den Kunstenaar, zal den ijver verdubbelen, om zijne geestdrift te ontvonken en aantesporen. — U allen, mijne Hoorders! thans dankende voor Uwe aandacht, heb ik de eer mij in uwten voortdurenden gunst aantebevelen.

Ik heb gezegd.

E E R S T E L E S.

Erste Gedeelte.

GEACHTE HOORDERS!

Gelijk men in den beschaafden mensch, in de Maatschappij levende, kennis verwacht aantetrefen, van de menschelijke zaken, handwerken en bedrijf: voor het minst oppervlakkige denkbeelden van alles, buiten hetgeen, waartoe hij hier in dit leven verordend schijnt, zoo mag men met eenigen grond verwachten, dat naarmate zijne beschaving tot hooger trap gestegen is, hij meerder kennis draagt, ook van kunsten en wetenschappen. — Zoo mag men met eenig regt verwachten, dat de Kunst-Schilder, in welk vak van Schilderkunst ook, kennis draagt van de samenstelling van een Schouwtooneel. Het is een onmiddelijk gevolg van zijne perspectivische kundigheden, die hij niet ontberen kan, en is voor hem geen zijdelingsch, maar een dadelijk vereischte. Zoo mag men met eenigen grond veronderstellen: in den Tooneelspeler een beschaafd mensch, ervaren in fraaije wetenschappen aantetrefen; buiten dat men in hem verwachten mag, eene algemeene kennis van de schoonheden der

dichters, die in zijne taal hebben uitgemunt; — zoo mag men te meer nog met grond hopen, dat hij in de zijdelingsche wetenschap, die tot zijne Kunst behoort, niet geheel onervaren is. Men mag niet veronderstellen, dat eenig Acteur op het Tooneel staat, die geene rede weet te geven, van de samenstelling van het Tooneel, want hij dient toch de plaats, de grondvloer, waarop hij zijne Kunst uitoefent, goed te kennen, om die niet alleen te kunnen verklaren, maar ook in staat te zijn, om die regelmatig te kunnen doen samenstellen. Ik houde dit voor noodig, niet alleen als wetenschap tot sieraad, maar er kunnen gevallen ontstaan in zijn leven, dat hij de oogenblikkelijke samenstelling van een Tooneel niet alleen, maar van eenen geheelen Schouwburg, moet dirigeren, dat voor eenen korten tijd wordt in elkanderen gezet.

Ik weet wel, dat men heden ten dage overal Schouwburgen of kleine Tooneelen vindt, in daartoe expresselijk ingerichte Gebouwen, maar ik weet ook, dat ik zelf, op mijne zomerreizen, heb gespeeld in opgeplagene Tenten, die omtrent de kunstmatige inrigting des Tooneels zeer gebrekkig waren, doordien zij, door in dat vak onkundige timmerlieden, waren opgeplagen.

Zeker moet men van den Tooneelspeler niet te veel vergen. Zijne Kunst is zoo uitgestrekt, dat het een geheel menschen leven vordert, zoodat men hem in andere kunsten en wetenschappen niet te veel mag vergen; maar deze wetenschap behoort bij hem voor het minst oppervlakkig te bestaan: dat zij hem nuttig kan zijn, heb ik zoo even aangewezen.

Goenszins is het dus het denkbeeld van mij, om hem te vergen, dat hij gelijk de Kunst-Schilder, en vooral de perspectivische Kunst-Schilder, deze geheele theatrale kennis zich eigen make, dat hij de werken leze, die over deze Kunststof breed hebben geschreven, dat hij die bestudere, en er zich een eigen systema uit vorme: O neen! dit ware te

veel gevegd, — maar ik zal hier voordragen, mijn systema van tooneelmatige zamenstelling, dat ik rede heb te gelooven, dat klaar en gemakkelijk te bevatten is, en geloof tevens dat deze voordragt en medegedeelde wetenschap hier niet vruchteloos zijn zal.

De kennis ondertusschen van de zamenstelling van een Tooneel is geenszins onder de kunstregelen, de geringste: er zijn slechts weinige Auteurs, die over de perspectief geschreven hebben, en die de Tooneelperspectief bij hun werk hebben gevoegd. — Men houdt deze kennis voor zeer belangrijk.

Vele Italiaansche, Fransche en Duitsche Bouwkunstenaars hebben Tooneelplannen opgegeven, maar geen van allen die Auteurs is er uitgebreider en aannemelijker over, dan der Jesuiten Pater rozzo, die in het einde der 17de eeuw leefde, en een uitgebreid perspectivisch werk heeft gegeven.

Zijne manier van zamenstellen is geenszins de kortste, klaarste of bevattelijkste; zij vereischt doordenken, nadenken en zelfsuitleting; men kan hem niet lezen zonder passer in de hand, bij zijne platen over de Tooneelperspectief. Zijne text is in de Latynsche taal, bij geluk heeft hij er de Hoogduitsche bijgevoegd. Zijne uitleting om de punten te vinden tot den schuinschen stand der Schermen, is uitmuntend fraai, maar omslagtig; het geeft te gelijk het perspectivisch punt waarnaar de Schermen geschilderd moeten worden.

De studie van alle deze wetenschappen heeft eene gemakkelijker Méthode doen ontstaan, dan de zijne, schoon daarop gegrond, meer bevattelijk en korter, en even zeker; — en deze is het, die ik zal voordragen.

Om dan voor allen duidelijk en bevattelijk te zijn, dient men te weten, dat het woord: *perspectief*, dat wetenschappelijke of theoretische gedeelte der Schilderkunst is, hetwelk uit het latyn afgeleid is van *perspicere*; doorzien, duidelijk zien; vanwaar dan, dat in onze taal te regt gezegd wordt: doorzigtkunde. Zonder deze kennis nu, is men niet in staat een Schouwtooneel zamentestellen.

Het Tooneel is eigenlijk eene waar perspectivisch Kunstafereel, een Schilderij, hetwelk niet alleen kunstmatige verdieping heeft, maar wezenlijke; dat derhalven naar kunstmatige regelen is ingerigt.

Om dit te bewijzen, dient men zich klaar voortestellen, al wat ons dagelijks op de straten omringt, en men zal bevinden, dat de vlakke vloer, de grond, schijnbaar oprijst, hetwelk bij veruitziende gezigten zeer duidelijk is waartnemen; vooral aan den oever der zee, op torens, enz. Daar stuit het oog aan den gezigteinder, en maakt den Horizont: het punt, waar ons oog op staart, is dan het Oogpunt.

Dit gestelde is in alle Schilderijen zichtbaar, en ook regelmatig waargenomen.

Dit gestelde geldt vooral in de samenstelling van een Schouwtooneel. — Ik zal hier niet uit het oog verliezen, dat ik geene les geef in eene Schilderschool; maar aan jonge lieden, die ik het onontbeerlijke dezer zaak moet leeren kennen, en dus vermijden, hetgeen onduidelijkheid geven zoude: — maar ik kan niet ontgaan, om deze denkbeelden van den oorsprong af, aantetasten, omdat ik niet tegen Teekenaars spreek.

Gesteld hebbende den Horizont en het Oogpunt; zoo dient men nog te weten, dat de stand onzer voeten de Basis of het Grondpunt wordt genaamd.

Na deze verklaring zal ik in staat zijn, rede te geven, waarom de Tooneelvloer schuins legt, en hoeveel die schuinsligging moet zijn, hetwelk geenszins willekeurig, maar regelmatig is.

Ik zal hier nu niet in aanmerking nemen de plaatsen, waar men zich heeft geregeld naar de omstandigheden in de samenstelling van het Tooneel en de Schouwplaats, als daar is: de Franche en Duitche Schouwburg hier ter stede, die veel te hoog voor hunne breedte is; maar de lengte schijnt mij toe, goed aan de regelen gehouden: — ik heb het nooit uitgemeten.

Van zulke Tooneelen kan ik niet spreken, omdat men daar gebonden is geweest aan de plaats, maar hoe ook gebonden, moet men toch de regelen, zoo veel mogelijk, aanwenden; en dat schijnt in beiden, vrij wel omtrent de lengte, in het oog gehouden. Ik bedoel met deze lengte, de geëvenredigde lengte van het Tooneel met den Schouwburg, en de Schouwburgs lengte tegen het Tooneel.

In Rotterdam is om de luchtigheid, de zaal hooger dan de mond des Tooneels, die regelmatig zoo veel lager is gebracht, om aan breedte, hoogte en lengte welstand toe te brengen.

Maar het Tooneel hier, is in hoogte, breedte en lengte van een edele en schoone proportie; altes regelmatig, vrij en onbetot, alleen naar regelen ingerigt, en derhalve fraai en goed: geen wonder, 't was in de beste handen, der kunstenaars en bouwmeesters van dien tijd, toen men het maakte: BARNIKS, ANDRIESEN, VAN DRECHT, KUMAN; en de Bouwmeesters: DE WITTE, SISENIS DE OUDE en VAN DER HART; — welke allen vereenigd, het werk van Pater POME schijnen gevolgd te hebben.

In later tijd heeft men meerder ruimte achter de vierde scherm, in de diepte des Tooneels gebracht, en een verplaat-

sing en wegneming der schermen, waardoor eene vergrooting of verbreding der laatste achterdoeken natuurlijk ontstond; maar men schond met deze verbetering niets aan het regelmatige: men kwam het slechts te gemoet.

Om nu ter zake te komen, omtrent het denkbeeld van de schuinsche ligging des Tooneels, meen ik bereids genoeg gezegd te hebben, dat dezelve op de schijnbare rijzing der natuurlijke grond voor onze oogen is gevestigd; er blijft mij nu over, dit aantetoonen, hoe men dit begrijpen moet, en daarbij dien ik in acht te nemen, hoe men dit het gemakkelijkst begrijpen kan; — tot dat einde kan ik niet anders beginnen, dan met eenen ter zijde gestelden ziener; en daarna moet men den ziener zelfs worden; ik zal dus de rijzing des Tooneels verklaren, op een zijdelingsch gezigt van hetzelfde.

- Plaat 1. $\left\{ \begin{array}{l} 1^{\circ}. \text{ De ziener A wordt van zijne voeten eene grondlijn gegeven B.} \\ \text{Fig. 1 en 2.} \quad 2^{\circ}. \text{ Zijn gezigtlijn loopt tot zijn oogpunt } \odot. \\ 3^{\circ}. \text{ De grond schijnt van zijne voeten te rijzen, tot in zijn oogpunt.} \end{array} \right.$

Maken wij dit toepasselijk; en verdeelen wij de uitgestrektheid zijner grondlijn in bijv. 100 gelijke deelen, $\equiv$ en trekken wij uit zijne oogen eene lijn tot op het einde zijner grondlinie $\equiv$, zoo wordt de schijnbare rijzing van den grond, in de midden doorsneden, en bepaalt den aanvang des Tooneels. Dit is des Kunstschilders afstandslinie, die nu den ziener net zoo ver van het Tafereel verwijdert, als het Tafereel zelve groot is.

Stellen wij nu, dat de ziener met zijn oog, 6 voet boven den grond verheven is, zoo wordt de aanvang des Tooneels hoog 3 voet.

Wanneer nu de rijzende grondlijn gevolgd wordt tot op de verheffing van 5 voeten, mag het overige daarna vlakken grond blijven, de verdere rijzing behoeft niet; zij verliest zich voor het oog, als linien zonder dikte, en gaat over in de geschilderde horizontshoogte, op de achterdoeken des Tooneels, waarvoor nu slechts één voet horizontshoogte is overgebleven. Zietdaar de rede van het lage oogpunt op een wel aangelegd Tooneel, dewijl het geschilderd is, naar het oogpunt van den Aanschouwer, die op het oogpunt zit, hetwelk in dezen Schouwburg het midden van den 14 en 15den bank in den Bak is. Deze *allén* ziet juist, en voor dien is de horizont, des zieners horizont, in deze les bedoeld. De aanvang of verheffing des Tooneels snijdt dit half door, en geeft alzoo aan het Tooneel den halven horizont van den ziener. Dus worden de Acteurs voor zijne oogen, boven zijnen horizont verheven, als de beeldjes in een Schilderij. —

In deze proportie wordt de voorgrond daarbuiten 5 voet gegeven, dat is buiten de plaats, waar het Tooneelgordijn valt: zoo gaat het ook met het Orchest, hetwelk dadelijk, ten koste der Schouwplaats, wordt ingenomen; — maar het Tooneel blijft ongeschonden. — Indien nu natuurlijk de voorste Aanschouwers aan de achtersten hinderlijk zouden zijn, dan wordt de grond verdiept, waardoor de voorsten zooveel lager komen, — de grond naar achteren oprijst, en de Aanschouwers dus allen over elkanderen kunnen zien.

Men behoeft, deze stelling volgende, de proportie slechts te vergrooten, bij voorbeeld: op eene lengte van 50 voet, kan de grond des Tooneels van den aanvang der rijzing af, tot $1\frac{1}{2}$, ja 2 voet rijzen. Tot het formeren van een klein Tooneel behoeft men de voeten, tot 2, ja veeltijds tot 1 duim te verkleinen.

Nergens heb ik aan eenig Tooneel zulk eenen uitmuntenden grooten Voorgrond of Portaal des Tooneels waargenomen, of in eenig Tooneelplan ooit gevonden, als aan dit ons Tooneel plaats heeft. Het is juist het uiterste: ware het grooter, het zoude misstaan, het heeft eene diepte van 10 voet. Het moge hier en daar grooter gevonden worden, in Braband en Frankrijk; — maar het is onregelmatig en dan ingerigt om Aanschouwers te bergen in getraliede Loges: of men heeft het doel om Loges op het Tooneel te doen springen, gelijk zulks te zien is, in den Haag; maar dit zijn onregelmatigheden, tegen de order, tegen de voorschriften der Kunst, want men zet alzoo de Beschouwer *in* de lijst van de Schilderij, en hij moet er *buiten* blijven.

Wanneer nu de Aanschouwer zich begint te verheffen, het zij in de balkons, de loges of de eerste gaanderij, zoo blijft dit met de regelen nog wel in accoord. De Beschouwer ziet dan nog binnen eenen regelmatigen gezichtshoek, en hij kan nog geloof slaan aan de begoocheling der waarheid, het is ook de eenigste verheffing in eenen Schouwburg, die de Schilderkunst gedooft; waarom bij den aanleg van dit Gebouw er zich ook geene meerdere gaanderijen in bevonden, en de staanplaats achter den Bak was.

Maar wordt hij daarboven nog geplaatst, dat is buiten perken; — iedere Kunstschilder begint er om te lagchen; — ja het wekt zelfs den gewonen mensch, die aan de kunsten niet denkt, tot gelach, zoodra hij van beneden opwaarts ziet. Het is, als of het in de Natuur lag, dat men die hooge galerij voor eene bespottelijke plaats hield, en men natuurlijk beseft, dat men daar te hoog is. Vandaar veelligt de bijnamen van den Engelenbak, en bij de Franschen het Para-

dijns. Deze verheffing is ook uit niets anders voortgesproten, dan om de Finantien te stijven, en meerder Beschouwers te kunnen plaatsen; en uit dit oogpunt beschouwd, is het eenen maatregel tot een geheel ander doel, ten nutte van het geheele bestaan. — Maar hunne gezigtlijn daarboven, valt buiten den hoek, om tafereelen te beschouwen, dan die, welke men vogelperspectief noemt; dat is: van boven naar beneden, even als men van beneden naar boven ziende, plafondzigt noemt, en eene aparte regelmatige bewerking vordert.

Zoo heb ik dan, wegens den rijzenden grond des Tooneels, redenen gegeven, die ik hoop, dat bevattelijk zullen zijn, door eenen ter zijde gestelden Ziener. — In de volgende lessen zullen wij zelven de Beschouwer worden; en het plan eens Theaters nader betrachten, en rede geven van de rigting der Tooneelschermen, en derzelve schuinschen Stand.

Ik hope uwe gunstige aandacht niet vermoeid te hebben, en dat mijne Rede en geteekend Betoog duidelijk moge zijn geweest.

U dankende voor uwe aandacht, zoo heb ik voor ditmaal gezegd.

E E R S T E L E S .

Ⓔweede Ⓔdeelte.

GEACHTE HOORDERS!

Stroeve en dorre wetenschappen intezamelen en te leeren kennen, vereischt eene zekere standvastigheid, om daartoe te komen, — dezelve verkregen hebbende, merkt men ligt op, dat de wijze, waarop men die heeft verkregen, stroever en onaangener was, dan de wetenschap zelve; vandaar dat ik hier voorneem, over de samenstelling van een Schouwtooneel te handelen, wel wetende dat de Tooneelspeler den tijd ontbreekt, om zich aan deze stof toetewijden. Het kan hem dus niet dan aangenaam zijn, om iets van dezen aard te hooren, — en het kan den Kweekeling des Tooneels, niet dan aangenaam zijn, op de gemakkelijkste wijze, licht te ontvangen, over eene wetenschap, over eene plaats, waar hij zijn bestaan, waar hij zijne moeilijke kunst zal leeren uitoefenen, immers er niets van te weten, ware jammer; — en gemakkelijker kan men niet wel, aan (voor het minst) oppervlakkige kennis komen. — Welaan, laat dan uwe aandacht, geachte Leerlingen!

nogmaals opgewekt worden, om een weinig tijds toetewijden, aan eene zijdelingsche wetenschap, die men niet kan weten, hoe zij eenmaal den Tooneelspeler dient, om zelfs onderrigt te kunnen geven, in de samenstelling des Tooneels; — alware het in tijd van mogelijke zomerreizen, bij het ineenslaan van eene houten Tent, die voor korten wijl wordt opgerigt, zoo als ik reeds gezegd heb; of dat men aan de aangename liefhebberij: de samenstelling van een klein Tooneel, eens wilde te werk gaan, welke liefhebberij, van wezenlijke waarde hier ter stede dikwerf, wordt aangetroffen, onder lieden van den hoogst-beschaafden Stand en Rang. — Hoe aangenaam is het dan niet, met gezond oordeel bij de beschouwing daarvan tegenwoordig te zijn; en hoe zonderling moet het dan niet voorkomen, dat Tooneelspelers van de regelen der samenstelling niets zouden verstaan, — nog eens, dit ware jammer. Dat ondertusschen deze wetenschap geheel vreemd onder de Tooneelisten is, daarvan heb ik het tegendeel ondervonden, in kennis zijnde met den Duitschen Tooneelspeler FELZER, die te gelijk Concherge van het gebouw in de Amstelstraat was. In zijn leven gaf ik hem meermalen een bezoek, omdat hij een zeer kundig man was. — Op eenen morgen daar passerende, ging ik naar zijne woning, op de bovenste verdieping van dat gebouw; en zietdaar, in den avond van zijn leven, vond ik hem bezig, met een klein Tooneel, hetwelk zijn werk was; mijne verwondering te kennen gevende, was zijn antwoord: *« man muss immer werksam sein; »* en in der daad, de geheele samenstelling had hij naar de regelen van Pater rozzo genomen; maar hij had geene kennis der grondregelen, om te bewijzen, dat de samenstelling op de natuurlijke schijnbaarheid was gegrondvest, en daarvan afgeleid; — dit ondertusschen heb ik aan U voorgedragen, in de laatst verloopene les, en zal het nu vervolgen.

De Hollandsche Tooneelspeler SAMUEL KRUYTS was niet onkundig omtrent dat punt, hij werd, daar men in eene Tent spelen zoude, op zomerreizen vooruit gezonden, om alles te regelen; dezen vond ik ook eenmaal daarmede bezig, — hij had de regelen alleen door opmerking ingezameld, werkte meer bij gissing, dan zeker, door gebrek aan de noodige kunde; — behoeden wij ons daarvoor, en mogt het gebeuren, dat deze of gene uwer, liefhebberij genoeg had, om dezelve afteteekenen en afteschrijven, ik acht mij verplicht, die mede te deelen. — De bestanddeelen zijn lijnen, en met liniaal en passer kan men die ligt naar mij copieren, en men heeft ze tot ondersteuning van het geheugen voor altoos.

Tot voltooiing der kennis van den aanleg van een Tooneel, zal dan deze les strekken. — Ik verzoek uwe aandacht, en moet uw geheugen terug roepen, tot de vorige les: 1°. een Aanschouwer heeft het ware Gezigtspunt; 2°. hij is zoo ver van het Tafereel-Schilderij — Tooneel, verwijderd, als dat zelve groot is; — dit is gebleken.

Wij zullen nu die Aanschouwer zelfs zijn, en hebben wij eenen zijdelingschen stand in de eerste aanwijzing gehad, wij zullen nu eenen platten grond van een Tooneel en Schouwplaats formeren.

Gedooft het de plaats, waar men bouwen zal, dan gaat men regelmatig te werk, als of men vrij en onbelet een klein Tooneeltje formeerde; en dan is de regel: dat men van het punt, waar het Tooneel deszelfs rijzing begint, tot daar, waar het op één voet na, tot in den ooglijn is gekomen, tot de breedte neemt.

Ik zal, om klaarder te zijn en dit goed te toonen, het teekenen. Zie Plaat 2.

Het gelijkzijdige vierkant $AAAA$ stel ik mij voor, dat lang is, gelijk aan de rijzing des Tooneels, van het punt, waar die rijzing begint, tot daar, waar zij op één voet na, genaderd is in den ooglijn des Zieners, in het zijdelingsch gezigt, van de vorige les; — en daar ik voorts stelde, dat de Tooneelvloer dan wel geheel vlak konde blijven, dewijl het voor het oog, dan het zelfde wordt of hij meer rijst, dan vlak blijft; waardoor men dan meer grond op de achterdoeken behoudt om te schilderen.

Ik trek eene middenlijn B , en verleng die tot nog eenmaal in C , hetwelk ik houde voor het oogpunt, waaruit ik werken zal; het formeert het denkbeeld van den dubbelden afstand, en laat aan de vierde Colisse of Scherm eene schoone breedte des Tooneels.

Ik trek uit het oogpunt C op de beide punten van den vierkanten Vloer, twee lijnen tot A_1 , dit formeert de schuine rigting des Tooneels in perspectief.

Ik deel den halven voorgrond uit de middellijn tot A in drie gelijke deelen, ik zet dit voort tot D , en van daar wordt in het oogpunt de proeflijn gehaald, dat de Beschouwer, hoe nabij, niet door de Schermen zal heen zien, ik zet dit nogmaals uit tot E , en ik heb de bepaling der breedte der Tooneelschermen.

Ik deel den grond $AAAA$ in vijf gelijke deelen, de lijnen daarvan trek ik dóór allen vijf, tot in een naast aangelegen vierkant; ik teeken nu den schuinschen stand der Schermen, binnen de lijnen in het eerste vierkant (genoegzaam zichtbaar), en het Tooneel is geformeerd met vier schuinsche Schermen en een Schutdoek AXA .

Ik zet de teekening op zijde, bepaal naar opleiding van het oogpunt eene horizontslijn, bij voorbeeld 3 voet hoog, en trek daar uit tot A 1.

Ik zie aan de lijn AXA het eerste Stop of Schutdoek, dat te gelijk de plaats aanwijst, waar het Tooneel vlak leggen mag, en bekom op nieuw de zijstand des Tooneels, ter zijde met eenen tint aangewezen, en te gelijk bekom ik nu van zelve de zijstand der Schermen, en het Schutdoek op zijde.

Ik trek uit het oogpunt tot in het punt van het laatste vierkant bij Z, en ik heb de rigting der Veriezen of Zolderschermen.

Die bovenpunten breng ik over op het gezigt van voren des Tooneels, zoo ook de onderpunten der Schermen. — En door de helft van dit laatste geheel nog eenmaal uit te zetten, bekom ik een geheel Theater, in perspectief van voren te zien.

Ik zet de teekening wederom vlak voor mij, om op den tweeden grond des Tooneels nog (des verkiezende) Schermen te plaatsen, ter verlenging van hetzelfde. Deze nu geen doorzien der Aanschouwers te vrezen hebbende, kunnen regt blijven, te meer daar zij het oogpunt nu naderen.

Ik meet met de passer aan de punten der vier schuinschstaande Schermen, van den voorgrond beginnende, binnen de lijnen ADC (oogpunt); breng dat over achter het Schutdoek AXA, van welk Schutdoek nu 2 Schermen regtstaande overblijven AA, en ik bekom de breedte dezer Schermen en hunnen afstand van elkanderen, door die maat.

Gelijk voor onze oogen op de straten, de huizen van ons afwijken, en zich in één oogpunt verzamelen, zoodanig wordt dit, overeenkomstig met de natuur, door kunst op het Tooneel voortgebracht.

Vandaar dat men, langs perspectivische regelen, alle de lijnen der decoratien, in het oogpunt verzamelen moet.

Vandaar dat ook de stand der Schermen aan deze strekking moet te hulp komen, zoo ver de leiding van het oog des Aanschouwers dit vordert; en dat voor het minst, tot zoo ver als de Tooneelvloer moet oprijzen, tot daar, waar hij vlak blijven mag.

Bij de eerste les heb ik melding gemaakt, van der Jezuiten Pater rozzo, zijne Tooneelperspectief, en de wijze, die hij opgeeft, om den schuinschen stand te vinden: — zij komt hier op neder, dat hij voor ieder Scherm, op de middellijn, het punt zoekt, door eenen getrokken' boog, met de helft der Schermverdeeling er bij te voegen, van A tot 1. Zie Plaat 2.

Deze handeling schijnt aan dit Tooneel gehouden te zijn, zoover ik heb kunnen nasporen; en deze handeling is ook diegene, welke men voor de beste houdt.

Maar dezelve komt zoo geheel overeen met *mijne* gemakkelijke methode, dat het verschil niet noemenswaardig is; en daarom vooral in deze, bijzonder is aanteprijzen.

Zietdaar den Tooneelvloer en den schuinschen stand der vier Schermen, terwijl A X A het eerste Achterdoek wordt, waarachter de verdere Schermen, (indien men die mogt willen), in geregelde tusschenruimten regt mogen blijven, zoo *wel*

als het Tooneel daar niet meer behoeft te rijzen. De oogsmaleiding vordert daar geenen schuinschen stand meer; en vereenigt zich te zeer met het oogpunt: — men neme nu tiende deelen der vorige verdeling.

Terwijl een regte stand voor al de Schermen onregelmatig is, nimmer behoorlijk het doorzien belet, en eene onge-meene breedte derzelfen vordert.

Ik weet wel dat men in Braband, Frankrijk en Duitschland den regten stand der Schermen aantreft, maar zij dekken ook niet behoorlijk, en waar ik het vond, zag ik er overal doorheen; het deugt niet, het is tegen de regels der kunst.

De door mij opgegeven Stand vond ik in Rotterdam en den Haag, en beantwoordt volkomen.

Ik hoop nu dat men natuurlijk beseft, dat de schuinsche stand eene onvermijdelijke zaak is, om het Tooneel te verlichten, met achter ieder Scherm zoo veel malen ook licht te plaatsen, om daglicht na te bootsen en de slagschaduw en te vernietigen.

Dikwerf wordt nu voor den Tooneelspeler deze tusschenruimte te vol gestopt met onderscheidene Decoratien; — maar daar de galeijen, waarin de decoratien loopen, tweemaal ieder Scherm in breedte, doorgaands aan een Tooneel bergen kunnen, is in dat gebrek nog al te voorzien, zoodanig dat ieder Scherm afzonderlijk staat, en de groote menigte achterwaards geschoven blijft. — Ook kan het geenszins op rekening der kunstregelen komen, wat men aan een Tooneel door den Machinist tot gemak ziet bewerkstelligen. Op die manier zoude men wel al de tusschenruimten vol kunnen zetten, zoo zelfs, dat

er naauwelijks plaats overbleef om de lichtkoker te zetten: — dan zit het gebrek niet in de samenstelling, maar in eene bijgekome ne omstandigheid, daarvan afgezonderd.

Spreeken wij, ten overvloede en buiten ons bestek, een paar woorden (zoo als men zegt), over de Schouwburgen; — bereids heb ik in de eerste les, daarover iets gezegd, met betrekking tot de verheffing van den Aanschouwer, even als men de lengte des Schouwburgs heeft geleerd in evenredigheid te brengen, tot de lengte van het Tooneel, zoo als zulks in dezen Schouwburg plaats heeft, en zich zelfs nog een weinig meer verlengt; — ondertusschen wordt dikwerf het Tooneel verkort vertoont, zoodra men Kamers voorstelt. Zietdaar een beginsel, waarom men, om den welstand in dezen te bewaren, de Schouwplaats korter zoude mogen hebben, schoon alles op eene langere schaal was ingerigt, zoowel voor den bouw als de schildering, maar dan ontstaat oogenblikkelijk de grensscheiding niet korter, dan de breedte des Tooneels; bij voorbeeld: A is de gedaante van den Amsterdamschen Schouwburg, die in evenredigheid regelmatig tot des Tooneels lengte staat, zoo is B gelijk aan de breedte, hetwelk in den Haag en Rotterdam iets meer of minder schijnt plaats te hebben. — Wanneer gij U eens daar bevindt, meet het eens af, en gedenkt aan deze lessen, waartoe ik Ulieden, geachte Kweekelingen! een aardig middel zal leeren, waarvan ik mij steeds bedien, bij mijn teekenen des zomers naar de natuur. — Met eenen niet te wijden stap, treedt men 3 voet lengte, hoe ligt is dus eene lengte niet afgetreden, om te weten, hoe vele voeten die besluit.

In Rotterdam is de zaal vierkant en dus onaangenaam van vorm, hier en in den Haag is dezelve aan het einde rondloopende, zoodat het geheel een langwerpig ovaal of liever langwerpig rond. formeert, dat in den Haag korter maar gelijkvormig is, tot eene dergelijk ronde lijn, die de Wiskunstenaars *Elips* noemen.

Zoo hebben wij dan den Tooneelvloer bekomen. — Op deze Vloer, moet nu de Tooneelspeler treden, om zijne kunst uit te oefenen; wacht dus in de volgende lessen, daaromtrent mijne gedachten, die, hoe men ook denke en handele, nimmer schaden zal, die te weten.

T W E E D E L E S .

(Over het komen op het Tooneel, het heengaan en den Tooneelmarsch.)

GEACHTE HOORDERS!

Zoo hebben wij dan in de beide voorgaande lessen, ons bezig gehouden met den aanleg van een Tooneel; laat ons nu in deze les eene beschouwing maken, hoedanig den Tooneelspeler of de Tooneelspeelster op dat Tooneel te doen treden. — Deze les, meer ter zake en geenszins eene zijdelingsche, maar dadelijke wetenschap betreffende, is natuurlijk geheel tot de Kweekelingen gerigt, en kan aan UEd., waardige Medebroeders, Kunstgenooten! niet gerigt zijn, dan slechts ter beschouwing.

Ik heb om tijd te winnen en ongestoord voort te gaan, vooraf, naar de door mij opgegevene regelen, een Tooneelplan geteekend.

- 1°. De Grondvloer verdeeld in 5 deelen, van den Voorgrond tot het eerste Achterdoek.
- 2°. De schuinsche Stand der Schermen daarin beschreven.
- 3°. De Voorgrond buiten het Valgordijn er bij aangezet; omdat wij, daar dezelve hier op het Tooneel zeer breed valt, veel gewoon zijn, daar in te staan en te spelen; — hetgeen in de beschouwing geen misstand veroorzaakt, vooral naar mate men verder van het Tooneel verwijderd, zijne zitplaats heeft.

Het spreekt van zelve, dat deze les minder in aanmerking behoeft genomen te worden, onder het spelen van de zoogenaamde drama, als wel in de comedie; maar voor alles gelden moet in het treurspel.

Echter zou men zich bedriegen, indien men geloofde, dat zulks in de drama geheel ontbeerd konde worden; neen, naar mate men meer dezelve in acht neemt, in allen gevallen, naar mate kenmerkt men zich als den kundigen Tooneelspeler.

Het doel is: in alle karakters met welstand op het Tooneel te treden, en vooral daarop te voorschijn te komen in den gang en den weg, dien men nemen moet.

Spreeken wij voorloopig over het gaan, en zonderen wij terstond den schoorvoetenden grijsaard uit, die met kleine voorzigtige schreden voortgaat; — maar de gezonde welgestelde mensch kan hier alleen het voorbeeld zijn.

Zekere aangenomene Marsch des Tooneels is niet altijd verkieslijk: hij moet genomen en gelaten worden, naar gelang van den Persoon, dien men voorstelt, dit verstaat zich; want het zoude belagchelijk zijn, den Boer als den Edelman te doen treden.

Gaat de eerste ongemaakt daar henen, de andere treedt moedig; dan hier is juist het punt ter waarschuwing geboren, om in geen uiterste te vervallen. — Hoe zorgvuldig moet men zich niet in dat geval behoeden, voor het militair marcheren; ja hoe zorgvuldig moet men niet daarvan, zelfs in den held des Treurspels, den schijn vermijden en echter edel gaan: ja deftig stappen in eenen moedigen tred.

Ofschoon men nu het eene been A, statig heeft voortgezet, zoo moet het achter aankomende niet tevens met stevige knie volgen, — hieruit ontstaat eene slingering van het geheele ligchaam, die niet wel staat.

Om mij wel te doen verstaan, zal ik teekenen.

Even zeer moet men vermijden, om met kromme knieën te loopen; men moet de deelen, die de natuur heeft gegeven, volgen, en heup en knie los bewegen.

Even zeer moet men vermijden, den slependen gang, wel opgemerkt in eenige Fransche Comedianten, die na het eene been deftig te hebben voortgezet, het achteraan komende, gratieus slepende, met de teenen bijzetten: dit is uit de

natuur en wordt eene gemaaktheid, die eene goede uitwerking doet, indien men gelach wil verwekken in het blijspel, met den verwaanden nar voortstellen, en dus in hoogen stijl den hoovaardigen slechts toegestaan is, in die rol, omdat hij, ondanks den ernst, eenen spotlust wekkenden afkeer veroorzaken moet.

Deze voorbeelden wijzen ons dan van zelven, den gulden middelmaat, men neme dan eenen vasten stouten gang aan, zonder haast te verraden, — neme vooral in het Treurspel den stap niet te kort, ook niet grooter dan de proportie van den Tooneelspeler zelven gedooft; en trede alzoo op het Tooneel; dat is uitkomen.

Om hierover mijne gedachten te geven, zullen valsche en gebrekkige gewoonten ons het regte spoor aanwijzen.

De aandacht des Tooneelspelers omtrent dit punt zag ik nergens meer verwaarloozen, dan op het Hoogduitsche Tooneel; en vele Hollandsche Acteurs en Actrices, zijn voor mijn gevoel en denkbeelden, hier in ook al te onoplettend: de Franschen zijn daarin zeer zorgvuldig; — ik spreek van goede Acteurs.

Om hier omtrent duidelijk te zijn, moet ik bij gebreke van datzelve personeel aantewijzen, door het dadelijke gemis van een Tooneel, mijne toevlugt nemen, tot teekenen; en ik hoop te doen zien, dat het Tooneel zelfs grooter of kleiner schijnt, naar mate de Tooneelspeler uitkomt.

Ziet hier een plan of platte grond van een wel aangelegd Tooneel. Plaat 3.

De Acteur A, zal op het Tooneel komen, en heeft in repetitie overlegd, of in zijne voorafgaande studie bepaald, dat hij vooreerst zal komen te staan aan den voorgrond hij B; zal nu die komst welstand hebben, (zonder nu nog te spreken van gratie en edelheid), dan moet hij niet zijnen gang rigten, als de gestipte lijn van A tot b, maar hij moet in zijnen gang den hoog beschrijven van A tot B, hetzij dat het Tooneel ledig zij, of dat eene deur of poort, voor hem geopend als bij X, daar tusschen ligt, zich zorgvuldig mijdende nimmer door eene half geopende deur te komen of heen te gaan: dat is geheel ongeoorloofd, en misstaat vreeslijk; men moet dit den Komiek overlaten, die zich daarvan dan, naar omstandigheden met voordeel bedient.

Hij moet niet komen van A tot b, op eene ellendige wijze, om het hoekje der Colise; maar dan liever van C tot D, of van A tot B.

Hij moet niet komen van C tot d, maar dan liever van C tot D, zoo als reeds staat.

Wanneer hij altoos dien valschen toer der hier aangewezen gestipte lijnen vermijdt, en daarentegen de beschreve' bogen in acht neemt, zoo wel in zijn komen als heengaan, dan zal dat altijd welstand bewaren.

In het heengaan behoeft hij slechts in acht te nemen, dat hij dat heengaan, kort voor hij het Tooneel verlaat, een weinig voorbereidt, om het belagchelijke te vermijden, van even als een soldaat, kort regts of links omkeert te maken; en voorts eenen gratieusen breeden boog in zijnen afmarsch te nemen: zich tot eene wet stellende, om zoo veel mogelijk, (ik zeg zoo veel mogelijk), aan de tegen hem over zijde, naar binnen te gaan en op

te komen: — kan dit door Tooneel schikkingen in het heengaan niet geschieden, maar moet hij naar binnen, aan de zijde, waar hij staat, hij kieze dan nog den geslingerden toer in zijnen gang, (aangewezen bij SSS), het zij dan door de deur of poort gaande, of niet.

Deze les in acht nemende, blijft het Tooneel groot in de oogen der Aanschouwers, daar het door de gestipte lijnen te gaan, klein en bekrompen schijnt, al ware het groot. — Ik zal nu nog aanmerken, dat men zich zorgvuldig wachten moet, aan de zijde schermen binnen te treden, indien er geen poorten opgeschilderd zijn: het verkrijgt anders de gedaante van door den muur henen te breken: — zijn er deuren, men bediene zich daar vooral van, en trede daar in, de gegevene toeren in acht nemende, hoe bekrompen die dan ook door omstandigheden vallen mogen.

Niets, is in de komst op het Tooneel, meer in misstand, dan langs de gestipte lijnen, om het hoekje te schuiven van de zijde schermen, als te zien is, in Cd en Ab: dit geldt ook aan ieder Zijcolise.

Alle deze belangrijke aanmerkingen gelden inzonderheid in het Treurspel, zoo als ik in den aanvang zeide, en in de Comedie; en nog eens: zij behoeven wel minder zorg in de Drame, maar moeten wel toegepast worden op de karakters, die men voorstelt, en in wat geval ook, nimmer *geheel* uit het oog worden verloren.

Om op het Tooneel te komen, in wat karakter ook, houde ik het voor noodig en nuttig, zich zekere Attitude te verkiezen, om aan de groote les van KAREL VAN MANDER'S Schilderboek te voldoen, nooit zonder zwier.

Ik heb helden op zien treden in het Treurspel, wier handen en armen slingerden als of hij, de Acteur, in Maatschappij

langs de straten eene boodschap deedt, dus zonder te denken, wie of wat hij voorstelde; en ik heb boeren als edellieden zien gaan: — allen gebrek aan kunstgevoel verradende, allen gebrek aan kunstkennis, allen gebrek aan Schilderij- en Prentkunst aantoonende.

Zich eene zekere houding omtrent armen, handen en hoofd te kiezen, is van veel belang, men voorkomt allen misstand.

De keuze echter naar het karakter moet evenwel eenvoudig en natuurlijk blijven; ver van alle gemaaktheid.

De hand aan een zwaard of in de zijde, terwijl de andere hangt, het hoofd naar de eene of andere zijde, in tegenstelling des ligchaams, de hand in de borst van een kamizool of rok, de hoed in de andere, of de hoed onder den eenen arm, terwijl de andere arm hangt; — de handen op de rug of over elkander, of de eene in den rokzak, en de andere in de borst voor den Boer, geeft welstand... — Deze wenken zijn genoeg, om bij het optreden, het geslinger der armen te voorkomen; — maar wij komen nu voortgaande buiten het bestek, en naderen de Attitude, welke eene apparte les vordert, en met geteekende voorbeelden bevestigd moet worden; want de breedvoerige omschrijving doet niet, hetgeen het toonbeeld op de zinnen veroorzaakt: dit scheelt te veel, ik heb het bij ondervinding, wanneer ik VAN MANDER of LAIRESSE las, en vond dan deze woorden: « *het ligchaam* ruste niet eenparig op beide voeten, maar of alleen of voor- « namelijk op een' van beiden: men stelle op den linker, dan rijst de heup van die zijde omhoog, en de schouder daalt « evenredig, daar de regter schouder zich verheft, en de regter heup daartegen zoo veel zakken moet, het hoofd wordt zach-

« telijk over den regter schouder gebogen, terwijl het aangezigt naar de linker zijde gewend is, de regter arm gaat « voorwaards, en de linker achteruit, enz. » — dan had ik de grootste moeite om het met mij zelve te maken; — maar zoodra had ik het niet na deze omschrijving geteekend, of ik maakte terstond het beeld met mij zelve, naar de teekening; en vandaar dat ik teekenen voor het middel houde, om zaken als deze, wel en gemakkelijk te kunnen omvatten, waarom wij in de volgende lessen, meer en meer tot voortteekenen zullen overgaan; — maar men kan niet zonder eenige voorbereiding tot het doel naderen, van daar dat mijne omschrijving hier ook maar de grootere bewegingen optelt, want het is mij steeds voorgekomen, dat men in de omschrijvingen te veel afgedaald is tot kleine zaken, die onnoodig waren aan te roeren, en die in de studien verwarren; — want men voelt immers wel, dat naar mate men op het eene of andere been het standpunt kiest, dan de heup en schouder daar rijzen en er tegenover dalen. — Dit zijn optellingen, die ik weet, dat hinderlijk zijn onder het studeren en de zinnen verwarren, waarom wij die door teekeningen zullen ontgaan, hopende daardoor te beter tot ons oogmerk te komen. — Verre ondertusschen van ons den waan, dat die omschrijvingen niet goed waren, mannen als LAIRESSE en VAN MANDER hebben mij in staat gesteld, om te zijn hetgeen ik ben, en om het regelmatig te kunnen mededeelen.

Spreken wij nog een woord tot de Dames, de les van optekomen en den gratieusen toer van den gang, zal hoop ik door UEd. gebillijkt en goedgekeurd worden, zoowel als door de Kweekelingen worden aangenomen om er hun voordeel mede te doen.

Dan de bedenking van zich eene zekere actie te kiezen, geldt ook HEd.; ik heb vrouwen van hoogen rang boersch en slingerende met de armen zien opkomen en heengaan; zich daarvoor te hoeden, moet ik aanprijzen: — beter zij het de eene hand aan den mantel omtrent de borst, terwijl de andere hangt, of (voor de Comedie) eenen waaijer draagt, daar omtrent, want twee regt hangende armen staat altoos leelijk, of den tip des voorschoots dragende, voor de boerin, of aan de linten van den hoed geplaatst, enz.

Zoo zijn wij van zelve door den Acteur en Actrice op het Tooneel te brengen, gekomen tot het punt: hoe zich daar te gedragen, hetwelk de volgende lessen zal vervullen; — maar wij mogen ons nog zoo ras niet aan het gaan op het Tooneel onttrekken, dewijl dit niet is afgedaan, en van zelve meer ingevlochten zal voorkomen, bij de wijze van ons doen op het Tooneel; want naar gelang het karakter, moet ook den gang niet alleen geregeld zijn, maar ook naar de gemoeds gesteldheid, want de peinzende denker treedt gewisselijk langzamer, dan de driftige tijdingbrenger, N. 1. (*) of iemand, die iets gewigtigs te vorderen heeft, of door droefheid, radeloosheid, woede of angst gedreven wordt. Dit alles behoort wel tot ons gaan ten Tooneele, maar het is meer verknocht, aan ons doen en laten op hetzelfde; wij hebben hier nu alleen, den Tooneelist op het Tooneel, zullende komen of heengaan, den weg aangewezen, die zijnen gang voor den welstand nemen moet, hetzij dan langzaam, spoedig of gematigd, de weg blijft de weg. — Wij hebben hem wenken gegeven, hoe in geheele houding daar te verschijnen; — en moeten tot slot dezer les nog alleen zeggen, dat hoe

(*) Zie het Plaatje.

steeds op welstand lettende, men natuurlijk en eenvoudig moet trachten te blijven, want men kan zeer wel, tusschen de twee uitersten in blijven en het valsche stelsel ontwapenen, dat de Acteur op het Tooneel of niets, of alles overdreven zoude moeten maken, zoo als DIDKOR, volgens Professor ENGEL zegt: dit is onnut, het zeggen zelve is meer overdreven, dan de stelling of de zaak, waarover het zeggen ontstaan is.

Zoo treden wij dan nader tot het beeld zelve, 't welk men op het Tooneel met zich zelve moet maken, om zoo als ik reeds zeide, en ten slotte herhale, de beelden in de Schilderij te zijn.

Onder dankbetuiging voor verleende aandacht, hoop ik dat mijne rede duidelijk zal geweest zijn; en U. den lust moge ontvonken, om mijnen arbeid gunstige aandacht te blijven verleen. — U, WelEd. en hooggeachte Heeren! moet ik inzonderheid danken, voor uwe blijkbare aandacht, mij door uwe herhaalde tegenwoordigheid betoond; — mijne ijver tot den opbouw dezer, door uwe zorg ingerigte Schole is tot nog toe, al wat ik daar tegenstellen kan; — eenmaal hoop ik dat derzelyer nut Uwe gunstige zorg moge vergelden.

Ik heb gezegd.

D E R D E L E S .

(Staan en zitten, — Gratie in staan en zitten.)

GEACHTE HOORDERS!

Naar mate de voortgang dezer lessen, naar mate zullen dezelve het doel meer treffen, van onderwijs en waarschuwing aan de Kweekelingen; — en UEd., mijne ervarenere Kunstgenooten! kunnen zij slechts tot een Schouwspel dienen; mijne rede zal meer voor de vuist moeten geschieden, en zal dus meer den betoogenden stijl van spreken moeten aannemen, waarvoor ik voorloopig versooning verzoeken, en tevens, dat men zich met geduld wapene, en zich nu en dan de langwijligheid getrooste, die uit het tijdverloop ontstaat, mij te zien teekenen. — Maar Uwe goedwilligheid, WelEd. Heeren! Uwe aandacht, en die mijner Kunst-broederen, bemoedigen mij om de weetgierigheid der Leerlingen te voldoen, en hun mijne opmerkingen mede te deelen.

Hebben wij in de vorige lessen, den Acteur en de Actrice onze denkbeelden medegedeeld, over het komen op het Toneel en heengaan; laten wij aanvangen medetedeelen, volgens onze wijze van zien, hoe zich daar te gedragen.

Bereids maakten wij gewag van zekere Attitude te kiezen, voor het uitkomen, om welstand te bewaren, het zal natuurlijk volgen, hoe nu daar te staan?... Hij kieze dan, zoo ras hij op zijne standplaats is gekomen, die hem de omstandigheden aanwijzen, eenen stand, die hem in het Tafereel een schilderachtig beeld doet maken, hij rigte zich steeds, zoo veel mogelijk, naar het Publiek, ik zeg, zoo veel mogelijk, want de omstandigheden kunnen vorderen, dat hij terstond geheel op zijde te zien komt voor den Aanschouwer.

Eene Les is doorgaands in dezen in acht te nemen, dat het nimmer schilderachtig staat, zich geheel vlak aan het Publiek te vertoonen: tegenstelling in zijne houding, contrast op te leveren, is iets, dat steeds dient te gelden; uitgezonderd de omstandigheden, die beletten dit in acht te nemen, houde men dit echter, zoo veel mogelijk, in het oog.

Uitgezonderd karakterestieke voorstellingen van hooge jaren, of van den boer, of de boerin zonder gratie, zoo moet toch niet uit het oog verloren worden, dat de les van welstand altoos in aanmerking moet blijven. — Spreek ik in dezen van den bloei des levens; men passe dit met eigen verstand toe op karakters. — Zie Plaat 4.

Om ter zake te komen moet ik U voorbeelden toonen. Is de held, de Edelman of de Heer opgetreden, groot en edel, met den hand aan het zwaard, aan den degen of in de zijde, de andere arm kan hangen, en men stelle zich om

te hooren of te spreken in eenen vasten stand, bijv. A; Pl. 4. de stand van optreding kan bewaard blijven, en verandert, door het hoofd, hetwelk regt was, omtewenden tot zijne partij. — Omgekeerd het hoofd weder vlak te wenden, en de voeten te verzetten, geeft eenen anderen stand. — Zoodra de linker arm opgeheven wordt, kan de hangende arm worden veranderd en opgeheven. — De geheel vlak uitgestrekte arm geldt dan in passieuze redenering; — merkt op de contrasten: niets even eens.

Ziet nu hoe veel malen dit beeld is veranderd, altoos gracieus gebleven en nog niet van plaats veranderd.

Deze wenken zullen vooreerst genoegzaam zijn, om voor een oogenblik tot het zitten over te gaan, om niet in deze te verwarren met onze aanstaande les over de Gesticulatie.

Nooit zonder zwier zegt KAREL VAN MANDER in zijn Schilderboek, en schoon hij breedvoerig beschrijft alle de contrasten der beweging van staan en zitten, zoo ontgaan wij deze langwijligheid, om beter indruk te maken, door teekenen: bijv. B, deze actie in zitten, is vrij welstandig. Merkt nu wel op, hoe staan en zitten zich vereenigd, en nagenoeg eene leiding heeft, ziet het hoofd, ziet armen en beenen, en houding des lichaams. — Door eenvoudig het eene been als het andere te zetten, verliest het geheel zijnen welstand, en wordt hetzelfde, met beide beenen onder uit te brengen: hoe misvormig en lelijk! bewaren wij de eerste actie.

Wanneer de hand, die op de knie ligt, wordt opgeheven, kan de andere welvoegelijk worden verplaatst, veranderd, of op de knie, of uitgestrekter op de tafel, en het hoofd in tegenstelling gebracht, met een oog hemelwaards.

Men moet nimmer uit het oog verliezen, dat wanneer men op het Tooneel aan eene Tafel zit, men dient te zorgen, dat de boenen daar nimmer onder verborgen moeten zijn, of achter eene Tafel zitten: men moet zich steeds zetten, dat het geheele beeld zichtbaar blijve om den welstand, het spreekt van zelve, dat ik uitzonderde de gevallen, waarin de noodzakelijkheid deze wet verbreekt, maar men houde die wet, zoo veel mogelijk, in waarde.

Inzonderheid vermijde men altoos twee ellebogen ééne rigting te geven, te regt zoude dit den spotnaam verdienen:

« een pot met twee ooren. » (*)

Gij ziet, mijne vrienden! dat de gegevene Attitude toepasselijk wordt voor den grijsaard, zonder verandering, dan alleen den gebogen rug. C.

Plaat 5. No 1. Zal hij opstaan, hij zette zich gracieus, en bereide zich om heen te gaan.

2. Hij wende zich om, half gekeerd, om een der gegeven toeren in zijnen afmarsch te betreden.

3. Hij vertrekt en rigte daartoe zijne armen wederom in contrast, om welgeteekend te blijven, en wederom ter zijde gekomen zijnde, omtrent binnen, (gedoogt het zijne rol) gedenke hij wederom aan 2. omgekeerd.

(*) De Lezer gelieve in aanmerking te nemen, dat goed en kwaad in de gravure heeft moeten blijven, bij de les werdt dit telkens uitgeveegd. — Dan men vleit zich, door zachte, harde en gestipte lijnen, alles wel onderscheiden te hebben; — de gestipte lijnen zijn valsche voor de Beeldjes.

Ik heb rede te hopen, dat deze weinige wenken genoeg zullen zijn tot den grond, om in den voortgang der lessen over deze stoffe verstaan en begrepen te zullen worden.

Heeft mijne rede en geteekend betoog UEd. een weinig mogen vermaken, ik heb hoop, dat men het nut voor de Kweekelingen erkennen zal; en gijlieden, geachte Leerlingen! zult mij bij den voortgang nwer werkzaamheden betoonen, welk eenen invloed deze lessen op Ulieden hebben zullen, waartoe ik het beste wensche.

Ulieden dankende voor Uwe aandacht, enz.

VIERDE LES.

Erste Deelste.

(De houding des ligchaams, — Armen, beenen en houding des hoofds.)

GEACHTE HOORDERS!

Bereids hebben wij eenen aanyang gemaakt, over de houding ten Tooneele; — breiden wij dit nader uit ten vervolge.

Ik heb de teekening der laatstgehoudene les laten staan, om die des te levendiger aan het geheugen te herroepen. Laat ik nogmaals uwe aandacht brengen tot den zitter: — zette ik zijne beenen, nu goed, dan kwaad, wij zien hieruit dat voor den welstand onzer voeten, weinig bewegingen overschieten: het schijnt, dat men daarom aan vorstelijke troonen eene kleine voetschabel heeft gegeven, ten einde den vorst welstand te geven en van zelve contrast in zijne houding te doen verkrijgen.

Om dit nog beter te doen zien, teeken ik Ul. den troonzitter van LAIRESSE en ik rade de Kweekelingen aan, in acht

te nemen, hetgeen hier optemerken valt, zoowel in deze, als in dengene, die ik er bijvoeg, om zich in zulk een geval in voorkomende vorstelijke rollen daarvan te bedienen en er om te denken. Plaat 6, N. 1 en 2.

Let wel op, hoe hier nu, eene hand van binnen, en eene van buiten wordt gezien.

Het hoofd gedraaid naar éénen schouder, zóó, dat het vlak van voren met het lijf verloren geraakt.

Een sceppter in de eene hand geeft speling in de houding der handen, altoos in het oog houdende tegenstelling; is de ééne opgeheven, dat de andere dan dale.

Laat mij hier nu waarschouwen, om in allen geval van zitten op het Tooneel bedacht te zijn, hoe den stoel of zetel ingerigt zij, opdat men meer staande, dan wel zittende is; hetwelk onverwachte belagchelijkheden kan veroorzaken. — Dit is het gebrek van meest alle stoelen hier aan het Tooneel, dat zij te laag van pooten zijn, en men verpligt is, om dit met velokussens aan te vullen, wil men wel zitten; — dit geldt zoo wel de vrouwen als mannen, zoolang deftigheid en ernst heerschen moeten. — Opdat mijne meening beter bevat worde, teeken ik Ul., N. 3: men ziet, dat het beeld te laag nedervalt in den stoel, en de mogelijkheid, om gratieus te blijven, verloren geraakt. Om dit dan te behouden, begint de Tooneelspeler zich te behelpen: Hij gaat op het randje van den stoel zitten, en alzoo belemmerd, is hij nimmer in staat, te voldoen aan hetgeen hij in zijne verbeelding ontworpen had.

Men ziet hieruit klaar genoeg, naar ik meen, wat zitten is, en dat, ten Tooneele te zitten, aandacht vordert, zelfs zoo ver, dat men den stoel moet onderzoeken, waarop men zitten zal.

Dit zal voor dit oogenblik genoeg zijn, om wederom tot het staan te komen.

De groote Kunstschilder GERARD de LAIRESSE, geeft ons uitmuntende voorbeelden, wel waardig ter Uwer kennisse gebragt te worden, waarmede ik, om dadelijk ter zake te komen, eenen aanvang maak, met Uwe aandacht te toonen, de waarschouwing, die hij geeft, in deze woorden:

Het is zeker, dat elk stilstaand beeld, het zij man of vrouw, om den welstands wil, maar op één been mag rusten en het ligchaam dragen, en nimmer op beide te gelijk. Om de verdere uitbreiding in woorden te besparen, ga ik tot aantooning over, en geef U dan een beeld, op twee beenen gelijk staande, opdat men het ongevallige opmerke. Plaat 7, A.

De beenen, zegt hij, mogen nooit meer dan een voet van elkander staan, wel te verstaan, voor den stillen en gemakkelijken stand; — en dit is hier in acht genomen.

Zie ondertusschen het ongevallige van dezen stand en ofschoon zijne armen eene genoegzame contrasting of tegenstelling hebben, zoo blijft de stand zonder gratie, en dus te vermijden; — verzetten wij de voeten slechts een weinig en het betert, en zoodra wij het lijf en het hoofd een weinig draaijen, dan wordt, zonder de handen te verplaatsen, de stand goed.

Herhalen wij dit nog eenmaal op eene andere wijze, tot meerder licht. Zie B.

Deze staat nu met zijne voeten in eene der grondlessen van de danskunst, maar echter is het beeld niet gratieus; en betert met weinig moeite door één been vooruit te brengen.

Volgen wij dus GERARD DE LAIRESSE zijn voorschrift, zetten wij ons nimmer op twee beenen gelijk neder, en wij zullen welstand bewaren.

Draaijen wij nu zijn hoofd ons aanziende, zoo wordt de gratie vergroot.

Let wel op, dat nu in alles in dezen stand, wederom contrast, of tegenstelling is geboren.

1°. Het hoofd ziet naar den opgeheven schouder.

2°. Het ligchaam draait van ons af.

3°. Den eenen arm is gebogen en de andere hangt.

4°. Het ligchaam rust op éénen voet en de andere is los uitgezet.

En nog kan in dezen verbeterd worden, dat de hand met het steunbeen tegenstellen moet; — laat ons zien, wat dit toebrengt.

Men verlieze nu niet uit het oog, dat de stand veel gewonnen heeft, en ik meen U. overtuigd te hebben, dat zonder in uitpluizingen te vervallen, tegenstelling of contrast, de gedachten der Acteurs of Actrices steeds moet bezig houden in hunne standen.

1°. Het hoofd in tegenstelling met het lijf.

2°. Ziet men den eenen voet van voren, den anderen van ter zijde.

3°. De eene hand van buiten, de andere meer binnen in.

De jonge dames dienen zich van het gestelde altoos toepasselijk te bedienen, ofschoon ik mans beelden teeken: zij be-
komen hier hetzelfde beeld in vrouwekleederen; — en zoodra ik het hoofd draai, dat het ons aanziet, wordt, zoo als ik
reeds toonde, de gratie grooter. Zie C.

Geven wij nu den boer en de boerin uit LAIRESSE tot tegenstelling. Plaat 8.

1°. De armen in de zijde, even eens.

2°. De beenen en voeten ook.

3°. Het hoofd als het lijf, schoon voorover.

Deze stand is lomp, en niet boersch, er moet voor het Tooneel gratie blijven, ofschoon in onderscheidene levensstan-
den; verstaat mij wel, zoo lomp moge men in de maatschappij staan, maar niet op het Tooneel.

Verbeteren wij dit, nagenoeg als het vorige vrouwenbeeldje; — waaruit blijkt, dat de gratie in toepassing blijft, ge-
lijk in het slot der 2de les, aan de dames gezegd, en met weinig verschikking te vinden is.

De boer N. 2, deze stand, hoe gratieus ook, verbetert door het wenden van het hoofd.

Met het hoofd nogmaals te verzetten, wordt hij den peinzenden denker van Professor ENGEL; — daar hij eerst de zor-
gelooze en werkelooze mensch was, ziet hij thans denkend naar boven, als of hij daar iets vinden zal, hetgeen beneden niet
te vinden was; ziet hij naar beneden en slaat hij de armen over elkander, passeert hij nogmaals als den peinzenden
van ENGEL.

Zet men den kop regt, zoo kan hij in beter kleet van eenen hoogeren stand passeeren voor den trotschen, die zijnen minderen hoort: doch dan moeten de voeten edeler verzet worden. Zie A, B.

Sluiten wij nog niet met deze stille standen, gaan wij nog eene wijl, rustige gedachten houdende, voort, om te meer voorbereid, tot de gemoedsbewegingen te komen, die uit de rust, slechts geringe overgangen zijn, in de uiterlijke vertooning. Om dit te bewijzen, heb ik slechts de armen te verzetten, en het wordt de Attitude voor de gramschap, als het gelaat zulks dan ook teekent.

In eene volgende les zal over het zitten nog nader gehandeld worden, en de gratie worden aangewezen, in onderscheidene Attitudes daarvan: in slapende, knielende, biddende houdingen, enz.

Mijne Hoorders dankende voor hunne aandacht, heb ik wederom ditmaal gezegd.

VIERDE LES.

Tweede Deelste.

(Nog over het zitten, (slapen, zitten en liggen), knielende, biddende.)

WAARDIGE HOORDERS!

Bij de behandeling van deze lessen, bij de aantooning en voorstelling van onderscheidene standen en actiën, dient onder Uwen aandacht gebragt te worden, dat men dezelve zich diep in het geheugen dient te planten, en dikwerf in eenzaamheid te beoefenen, opdat men, vrij van alle stijfheid, zich dezelve eigen doet worden. LAIRESSE, die groote Schilder, die ons thans zoo ongemeen dient, raadt de jonge Schilders aan, omtrent welgekozene Actiën, zich in eenen spiegel den besten stand uit te kiezen; hoe veel te meer moet men dit den jongen Tooneellist aanraden, om zich zelven voor eenen spiegel, in fraaije Attitudes te oefenen; want ofschoon ik hier niets anders doe dan aantoonen, zoo zoude zonder de oefening en proeve, mijne lessen geen nut doen.

Ik weet wel, dat het den mensch, levenslang moeite kost, zijne kennis uitte oefenen op het Tooneel; maar het is toch zeker, dat zonder de kennis, de uitoefening niet bestaat, en het is meer zeker, door verkregene kennis te werken, dan aan het toeval gewigige voorstellingen toe te vertrouwen. — Zeker ondertasschen is het, dat voor beginnende, de kennis der zaken van het uiterste gewigt is. Was ieder kunstenaar in staat, volmaakt zoo te handelen, als zijne kennis hem zegt, dat hij doen moet, dan ware de kunst tot volkomenheid, maar de zwakke vermogens bereiken bij de beste Kunstenaars somtijds slechts hunne theorie; — laten wy ondertasschen op het spoor der kennis voortstreven tot de mogelijkheid der uitvoering.

Ik heb dan hier volgende, nog eenige aanmerkingen over het zitten mede te deelen: slapende zitten, slapende liggen, dood liggen en geblesseerd; dit is hetgeen, dat ik tot slot van de vierde les heb moeten achterlaten. Zie Plaat 9. N. 1.

Deze slapende Attitude wordt ons bij LAIRESSE opgegeven, als volgens zijn zeggen, beenen en armen dartzel of los van een gespreid; hij omschrijft de redenen van het zitten, slapen, goed te toonen, en leidt daaruit af, de stand of actie. — Die beenen ondertasschen behaagden mij nimmer, want stel dat hij den aanvang van *Ifigenia in Aulis*, Arcas, in de tent de wacht houdende, niet eenen stand heeft, die overtaigt, dat hij slaapt op het eerste gezigt, kan men besluiten, dat hij zit te peinzen, en dit mag niet wesen. Ik geef dan in de eerste plaats in aanmerking, dat hoe werkelooser de ledematen hangen, hoe oer men deze afbeelding treft, en gewis zijn de beenen niet zeer gracieus, ik zoude dezelve liever als deze zien, *a*, *b*; want komen ze vooruit, als *C*, *D*, zoo zijn ze te wakker, en goed voor peinzen en overdenken; en *C*, *E*, behoeft ik niet meer te zeggen, dat niet deugt.

Geven wij eene betere, die meer gratieus, meer waar en vol contrast is, N. 2. Deze stand is gewis dadelijker de slapende, terwijl de handen geheel werkeloos liggen, het hoofd hangt en de beenen schoon in eene rigting contrasteren, door over elkander gelegd te zijn. — Stel U voor, schoon dit eene vrouw is, dat het eenen man ware, die als Arcas in de tent, met eenen spheer in den regter arm is ingeslopen.

Geven wij nu, om den grijsaard te doen slapen, nog eene schets, N. 3.

Laat ik U nu doen opmerken, dat in den grijsaard, de gebogen rug niet alleen, maar het hoofd op den borst, een der eerste vereischten wordt, en hoe de handen schoon werkeloos, in tegenstelling liggen: lag men de eene hand als de andere, het wordt terstond zeer ongevallig.

Zoo noodzakelijk is het, om welstand te bewaren, op contrasten altoos bedacht te zijn, zoo als hier in armen en plaatsing der voeten blijkt.

Wij gaan nu over tot de 5de les,

V I J F D E L E S.

(Over liggen, slapen en geblesseerd.)

GEACHTE HOORDERS!

Spraken wij van zitten slapen, dit is de voorlooper van liggen slapen, waarvoor ik wederom een paar voorbeelden zal geven.

Men moet in liggen, hetzij wakker of slapende, immer trachten eenen goeden stand te bewaren, zoo wel als men dat altoos en in allen gevallen doen moet; het geeft tevens de wenken tot de keuze der houding voor geblesseerd op gedragen te worden, ja, zelfs voor dooden. LAIRESSE geeft ons omtrent het liggen, deze woorden: « het aangezicht van voren, de « borst op zijde, de heup opwaards, het eene been ingetrokken, het andere uitgestrekt, de eene arm ginds, de andere der- « waards; dit geeft zwier. »

Maar ik raad, op het spoor van dien grooten meester, zoo als hij de jonge Schilders aanraadde, UL, Kweekelingen!

om veel in goede printen hunne houding te studeren. Eene kleine printen-portefeuille zich aanteschaffen, en tot studie dikwerf te doorzien, geeft smaak in de keuze der standen en houdingen, ja, wat meer is, voor welgeschikte kleeding en plooiing van mantels en wadies meer zij.

Maar treden wij wederom ter zake met voorbeelden, en volbrengen wij onze belofte met liggende voorbeelden in schilderachtige houding. Plaat 10, A. Deze houding heeft de reeds genoemde tegenstelling, dat handen en armen genoegzaam verschillen, zoo ook beenen en voeten.

Let eens op, met hoe weinig verschikking dit in een zittend beeld overgaat en welstand bewaart.

Voor eene tweede liggende houding geldt deze B. — Deze houding heeft minder gratie, omdat het geheele beeld op zijde wordt gezien, en de houding van den rechter arm boven het hoofd is. Bij het ontwaken, kan dien arm terstond in werking worden gebragt als C, en het beeld verbetert. Dit brengt ons tot liggen, als: geblesseerd op eene draagbaar, dan het been neder en den arm op. Ook voor dooden, den kop meer achterover, zie D, denken wij hier aan het antiek, als: den zoon van Niobé.

Laat ons, eer wij tot knielen en bidden komen, nu hier wel ter pas invlechten, zich dood steken (ponjarderen), of geponjardeerd nederstorten. Plaat 11.

Men kan zich van deze houdingen, Plaat 10, D, bedienen, indien men op den grond uitgestrekt liggen moet, maar

dit is nimmer verkieslijk en alleen in nood aantenemen, omdat voor vele aanschouwers, al wat op den grond is, moeilijk te beschouwen valt.

Kiezen wij dus, kan het zijn, eene eenigzins zittende houding, zij is schilderachtiger en veelal meer waar, — want er zijn voorbeelden, dat menschen, die gestookten waren, nog de trappen afgelopen zijn.

Ook stort de getroffene nimmer plotseling neder, hij zoekt een steunpunt; dit heeft de natuur in zulke ellende bewaarheid.

Het voegt ons op dit alles te letten: — ik geef dan het beeld, hetwelk zich ponjardeert, N. 1, en tevens doe ik opmerken, het wankelen van zijnen stand, zichtbaar aan de voeten. — Ik geef voor den nederstortenden, een beeld, hetwelk den steek ontvangen hebbende, of van zich zelven, of toegebracht, het wankelend nederstorten, N. 2, een steunpunt zoekende en de wond dekkende.

Ik geef den nedergestorten bij het steunpunt, hetwelk hij zocht en vond, en die den dood heeft ondergaan, N. 3.

Ziet het hoofd achterover, gerekte hals, en gecontrasteerde armen en beenen; zoo blijft bij waarheid, welstand in de afbeelding, men waagt niet, met nedertestorten en neerploffende, belagchelijk te worden; en ontgaat gewis de mogelijkheid van zich te bezeeren, beide linker armen zijn goed naar verkiezing.

Ik hoop, dat de gegevene voorbeelden, eenige leering zullen verwekken, en den lust veroorzaken, om dezelve zich eigen te maken, om er zich gepast van te bedienen.

U. dankende voor Uwe aandacht, sluit ik wederom deze les.

Z E S D E L E S .

(Knielen, bidden, ter aarde geworpen, nederstorten op eenen tafel.)

GEACHTE HOORDERS!

Zoo passeerden wij met onze lessen een aantal attitudes, die, allen vereenigt de aanhoudende bewegingen ten Tooneele formeeren. Hoe weinig hebben wij nu nog aangeroord van de deelen dezer moeilijke kunst, — en welk een aantal beelden schetsten wij niet al; — wij gevoelen meer en meer het gewigt dezer oefening; en dit alles, is slechts het stille spel.

Valt er tijd te verliezen, mijne Vrienden? neen. De ijverige Tooneellist komt tijd te kort; — want ik hoop dat de lust in Ul. mag geboren worden, mijne jonge Vrienden, Kweekelingen van den Schouwburg! om op den U aangewezenen weg, ijverig voort te streven. — Laat ik Ul. voor een oogenblik doen stil staan, en opmerkzaam maken wat Gijl. niet vooruit hebt, aanwijzingen te ontvangen, die ik en anderen onzer Medekunstenaars, met moeite en arbeid en door ervaring

hebben moeten bekomen, op den langen weg van het naarstig onderzoek en werkzame studie. — Waarlijk deze inrigting, deze school is voor de jonge lieden van het Tooneel onontbeerlijk. Doordrongen van het nut der zaak, ga ik voort om U de volgrèeks voor oogen te houden, der door mij opgegevene Cursus.

Ik heb Uwe aandacht beloofd, mijne gedachten over knielen en bidden, bij de voorbeelden, die wij daarvoor bij LAIRESSE vinden; — hij geeft ons N. 1, Plaat 12.

Deze kan verlangend bidden, — dit knielen is goed en gratieus, de handen leggen goed; maar laat ik U met eene lijn toonen, dat het te regtstandig is.

N. 2 van LAIRESSE voor verlegen te bidden en zich schamende, ook vernederend nederknielen, is niet fraai, maar wordt goed in het Blijspel met de handen plat op elkanderen, een weinig vooruit gestoken, en het hoofd opgeheven, en dan kunnen de handen zelfs zoo blijven. — Ik voeg er N. 3 bij; het geeft U een vurig gebed, vol gemoedsdrift; alles is in dezen meer gerekt, meer gespannen, beide de beenen zijn goed. — Deze knieling is altoos te verkiezen, als men ter zijde wordt gezien; laat ik U nu toonen, wat in knielen te vermijden is, Plaat 13.

Buiten dat deze stand 4, de straks gemeldene te groote regtstandigheid heeft, deugen deze beenen en dijen niet op het Tooneel; schoon in lange tunique gekleed, hoewel meer vóór, dan ter zijde gezien, ziet men te veel van het achter deel, de daardoor heen geteckende met lijnen is beter, en verfraait door den eenen hand op het hart te brengen, en het hoofd

te buigen; men ziet nu het linkerbeen, het regter wordt met opgehevene knie, daar eerst het linker been de opgehevene knie had, en door het achter deel te zien, te veel misstand veroorzaakte, hetwelk door de doorgeteekende linker dij, zichtbaar genoeg is.

Algemeen moet ik aanbeveelen, zich zoo min mogelijk, van voren gezien, geknield te vertoonen; kan het niet anders, gebieden de omstandigheden der Tooneelschikkingen in een stuk, om zich vlak van voren te vertoonen, men zoek dan gratie in armen, en draaijing des ligchaams; want men ziet te klaar aan N. 5, dat deze zoo vlak van voren te zienen stand, hetzij in vrouw of man, schoon de beenen en dijen goed leggen, er eene ongevalligheid in de vertooning blijft; en het is juist de fraaiheid der vertooning, welke wij zoeken moeten, — want zetten wij het been, dat N. 3 in Plaat 12 heeft, daar nog aan, zoo wordt die stand ondragelijk slecht van voren, terwijl hij op zijde als N. 3 welstand behoud. — Zoo veel ligt er aan gelegen om in acht te nemen, hoe wij gezien worden.

N. 6, in den diepsten demoed ter aarde geworpen, zich te vertoonen, cischt mede veel bedachtzaamheid; wij vinden daarvan keurlijke afbeeldingen bij JAN LUYKEN, in zijne Bijbelsche Plaat van de broeders van Joseph, of als eenen Turkschen slaaf zich vernederende voor zijnen Heer, vertoont men zich mede zooveel mogelijk ter zijde; — zie deze schets, zij heeft het contrast in alle bewegingen, en is dus gratieus, vooral wanneer men niet uit het oog verliest, dat de regter knie, den stand moet houden van den linker arm.

Wij komen tot de, op het Tooneel zoo dikwerf voorkomende Attitude van wanhoopend op eenen tafel neder te storten; — daarin wordt meestal tegen alle regels van welstand gezondigd. Plaat 14.

Ik geeve U als eenen volkomen' misstand N. 7, en men zal zien dat daaraan zelfs weinig te verbeteren valt; — en men beter aanleg moet maken om den toestand van moedeloosheid en radeloosheid beter uit te drukken, als deze eerste doet. Het zijn slecht geplaatste beenen, en het geheel blijft zelfs slecht, bij het verbeterde regter been; welke slechte armen, beide eveneens, en de verbeterde armen zijn wel iets vergoedend, maar niet volkomen tot welstand; het geheel is, hoe algemeen, ook onbedacht geschiedende, verwerpelijk.

Maar N. 8. Welk een gratie, welk een contrast; hoe verkieslijk, hoe welstandig, en de hand die op de regter knie ligt, loslatende en nederhangende, maakt de geheele stand, of houding het ware beeld van moedeloosheid en radeloosheid.

Laat ik dus aantonen dat zich zoo maar vol gevoel neder te storten op eenen tafel, niet voldoende is. De welstand moet eeuwig de Tooneelkunstenaar in zijn werk op zijde staan, zonder zijn gevoel te schaden of te verminderen, zal het ooit den naam van fraai verkrijgen. Zie nu, en vergelijk deze standen, en het lijdt geen twijfel, welke U voor den geest moet zijn, in Uwe werkzaamheid in dergelijk geval, op het Tooneel; welk eene uitwerking voor het oog, wanneer goed en kwaad, zoo nevens elkander zichtbaar worden; — laat ik hoopen, dat het diep in uw geheugen vare, om eenmaal in uwe daden ten Tooneele, zichtbaar te worden.

U dan dankende voor Uwe aandacht, heb ik wederom ditmaal, het voorgestelde doel volbragt en gezegd.

Z E V E N D E L E S .

GEACHTE HOORDERS!

Wij zijn lang bezig geweest met de Attitude, wij hebben veelerlei gegeven, met het doel om de contrasten te leeren kennen, — ik zal er nog een paar standen bijvoegen; — en daarna zullen wij eenige Antieken beschouwen, met betrekking tot den zwier of draai, die bij hooge statigheid nog bestaat, en wij zullen te gelijk gelegenheid hebben, om de edele eenvoudigheid derzelve op te merken, als schoon en sierlijk. —

De beelden-gallerij van Felix Meritis hier ter stede, en die der Koninklijke Academie zijn voor UL, scholen van beschouwing, maar om met oordeel en met toepassing tot onze kunst te zien, zullen deze voorbeelden dan strekken.

Geven wij dan, de gezegde twee voorbeelden, eer wij tot de Antieken komen.

Wanneer wij Mr. ANDRIES SNOEK, als Achillis beschouwen, in het Treurspel *Ifigenia in Aulis*, daar hij in Atti-

tude, ons, den toorn van dien held tegen Agamemnon, afbeeldt, dan moet ik Uwe aandacht vestigen, op dien voortreffelijken stand van hem; — sints meer dan twintig jaren speel ik tegen over hem, Agamemnon in dat stuk; — en ik had met ZEd. in de 4de Acte, altijd een groot kunstmatig genoegen, om die scène met hem te behandelen; — de goede uitslag, de diepe indruk, die wij elkander veroorzaakten, en wisten op het Publiek overtedragen, drongen door herhaling op herhaling zoo diep in mijnen geest, dat ik die Attitude teekenen kan. —

Zie dezelve hier, en laat ZEd. getuigen over de juistheid. Plaat 15, N. 1.

Laat ik nu ter Uwer leering aanwijzen buiten de Mimiek des gelaats, (die thans nog bij ons niet wordt aangerocrd, maar volgen moet), wat in dezen stand is optemerken, en ik maak U aandachtig op de zwellung der spieren, in de greep van het zwaard, met beide de handen en armen; — voorts op al de contrasten:

- 1°. Niets is eenlijnig.
- 2°. Het hoofd tegen den hals.
- 3°. De beide armen, ieder op zich zelve; — onder en boven armen in tegenstelling.
- 4°. De handen weder tegen de armen.
- 5°. Het lijf, derzelve buiging of draai met zwier.
- 6°. Het contrast der dijen en beenen daartegen, en de beenen tegen de dijen.

Deze stand is fraai te noemen, het hoofdzakelijke standpunt van het beeld, is op den regter voet alleen.

Ik vervolg en toon U N. 2, Plaat 15, om U nog dadelijk correctie in stand te toonen, en te naderen tot den zwier of draai der beelden.

Dit is bij goed geheugen, herroepende de uitmuntende gravure naar Lodewijk de 16de, Koning van Frankrijk; schoon de stand goed is, zoo is toch de linker arm en het linker been eenlijnig, de regter voet uitgezet, de regter arm ook, en het hoofd ziet eenlijnig met het lijf; — en toch is die stand goed.

Dan, wat valt hier optemerken, om het contrast te verbeteren.

1°. Draai het hoofd naar 3.

2°. Verzet beide de voeten naar 1 en 2.

En ik hoop dat het nu blijkt, dat de stand verbeterd is.

En zietdaar een begin gemaakt aan den draai van het hoofd op den hals, aan dien zwier, waarvan nu nader staat gesproken te worden, hoopende omtrent de contrasten genoegzaam inlichting gegeven te hebben.

VAN MANDER zegt in zijn schilderboek:

. . . . . te veel gedraai,

En acht men nimmer meer, in schoone beelden fraai.

zietdaar onzen waarschouwer, om nooit te outcreen of te convulsioneer, zoo als de Fransche Tooneellisten zeggen.

Laten wij trachten de meening te treffen, ik geef Uwe aandacht, N. 3 den Antinous, eenen voortreffelijken Antiek, ik zal het om der bescheidenheids wille, gekleed teekenen, Plaat 15.

Let nu wel op, dat de oogen eene andere wending kunnen hebben, als tegenstelling met de rigting van het hoofd; — maar schoon dit beeld zonder wending ons voorkomt, let wel op, welk eenen edelen zwier en draai in deze houding doorstraalt. Het origineel is berooft van handen, en zelfs van den linker arm, maar welk eene edele draai, zie de daling der linker schouder, en zwelling der linker heup, den lossen stand der regter voet en been, gebogen regter dij en knie, het standpunt links, het geheele beeld maakt eenen graatslijken slangentrek, van den topschedel tot het voetpunt. — Is de regter schouder geheven, de linker heup buigt daartegen zachtelijk opwaards, tot een uiterste zonder misstand; — het is fraai te noemen; bedienen wij ons van dezen stand in welk kleed ook, aan den rug van eenen stoel te leunen, of iets dergelijks.

Wij nemen nu den Appollo Pithius van Belvedere. N. 4, Plaat 16.

Hier heerscht dat zelfde zacht draaijende, bij de contrasteringen, hier is dat zelfde edele in eene hooge mate, maar hier heerscht gelijktijdig eenvoudigheid, bij ons bekend voor ongemaaktheid; in een woord; waardigheid, zonder poging om sierlijk te willen zijn, dit is ook hetgeen den Antinous zoo uitmuntend maakt.

Zie vooreerst het hoofd tegen het geheele beeld, op eenen gedraaiden hals.

De armen en handen en de geheele draai van het beeld is edel, grootsch en ongedwongen, en, schoon dit beeld, voor

de Schilderschool vooral zijne voortreffelijkheid heeft, wordt het belangrijk voor den Tooneelspeler die te kennen, wanneer hij als Hypolitus, den boog in den hand heeft; of als Philoctetes, wanneer hij zijnen boog wederom krijgt; de Tooneelspeler, die dat te vervallen heeft, denke om dezen stand, ten zijnen voordeele. — Ik heb even als de Antinous, het beeld in drapperij geteekend, want wij bedoelen het geheele beeld, niet in derzelve deelen, tot onze leering.

Beschouwen wij de Minerva, voor de dames is dit eene studie, schoon de denkbeelden, voor HEd. op mans beelden gemaakt, door haar slechts in toepassing gebragt moeten worden op haarzelven.

Buften dat de Minerva, N. 5, Plaat 16, eene heerlijke studie voor de Costume uitmaakt, zoo is in dit beeld wederom die sierlijke zwaai en buiging op te merken, bereids in den Antinous getoond, maar hier heerscht meer statige achtbaarheid en de slingering is nog stiller, dan in den Antinous; — de verheffing der linker schouder, en de daling der linker heup maakt eene buiging, die den buik voorwaards brengt, zoo onmerkbaar, dat zulks niet in het oog loopt, en eene eenvoudige achtbaarheid aan het geheele beeld ons hoofdzakelijk treft, de speer steunt zij, nevens haar staande met sierlijke buiging, in den regter arm, hand en vingeren. (*)

De Lyriesche Apollo, N. 6, Plaat 16, zal dezen avond sluiten.

Deze stand is dikwerf van aplicatie, ik dacht er bijv. terstond op, toen in het Vijftigjarig Feest der Schouwburg, de Heer SNOEK mij de lier van Apollo toevertrouwde, terwijl hij sprak.

(*) De Lezer gelieve op te merken, dat in de Les, de slingering en draai met lijnen door het beeld te trekken, ook werd getoond. —

Zie deze wendingen van hoofd en gedraaid bovenlijf, tegen den stand der beeneu; zie de rigting der armen en handen, men kan niet graatslijker denken, dan dit beeld is; ongedwongen en los. —

In het algemeen zal men in de Antieke beelden, buigingen opmerken, die tot het formeeren van graatslijke standen overwaardig zijn, met aandacht beschouwd te worden; ik hoop dat deze aanwijzingen, Uwe aandacht een licht zullen hebben gegeven, en aangetoond met welk een oog, die meesterstukken van aloude beeldhouwkunst beschouwd dienen te worden, en hoe de gedachten moeten gaan, om er met voordeel gebruik van te maken op het Tooneel.

Heeft mijne hand in de schetsen gefaald, ik heb getracht duidelijk te zijn; vergeef het gebrekkige en laat de ziel der zake U tot leering zijn.

Ik heb gezegd.

A C H T S T E L E S .

GEACHTE HOORDERS!

Spraken wij in onze vorige lessen over den zwier en draai, wij zullen daarmede vervolgende, ook heden doen opmerken: de graatslijke regtstandigheid, waarvan wij, in onze beschouwing van de Minerva, bereids eenen aanvang maakten, wij zullen voortgaan met nog in eenige Antieken en in sterkere bewegingen, dien zelfden zwier te doen opmerken, om te toonen, dat in alle standen gratie heerschen moet.

Ik gaf in den reeks der Attituden: helden, boeren, heeren, dames en edele vrouwen der hooge aloutheid; — de toepassing was voor tragedie en comedie in alle levensstanden. Deze beschouwing der Antieken sluit dit, en wij zullen dan de gesticulatie of versnelde beweging behandelen. —

Intusschen hoop ik reeds getoond te hebben, dat wij geen beeld, geen schilderij, geen print, en eindelijk geen mensch moeten beschouwen, zonder toepassing op onze kunst, en eindelijk dat Gijl., geachte Kweekelingen! den schouwburg, als gij zelve niet speelt, ijverig als een waar leerschool moet blijven bijwoonen, aanmerkingen in stilte in Uw gemoed moet maken, opdat Uwe ziel immer op dat punt gerigt, zich geheel daarin verdiept, opdat de ontwikkeling Uwer dispositie, en daarbij verkregene kunde, elkander ontmoetende, vruchten mogen voortbrengen, waardig aan de zorg en moeite, die voor U besteed wordt.

In die zoete hoop ga ik rustig voort, en toon U dan, om het eenen naam te geven, die edele regtstandigheid, waarvan ik wel nader zal spreken, maar hier als eenen voorlooper invoegen, zie N. 7, Plaat 17.

De *Minerva* van eene andere gedaante, *Pallas*, de ware statige wijze, schranderheid, zonder omslag, eenvoudig maar groot en edel. — Zij schijnt te spreken. Een voortreffelijk afgietsel van deze godin, is in *Felix Meritis* en op de Koninklijke Academie te zien.

Het is wederom voor de dames te gelijk eene les, om zich in den mantel te wikkelen, en met losheid het *Peplon* aan te doen; het is een achtbaar en heerlijk beeld, — ik doe U opmerken dat die sierlijke regtstandigheid toch slechts op eene voet gezocht is, en in het beeld eene kleine wending heerscht, naar de rechterzijde, waardoor vlak van voren verloren is, — schoon nauwelijks merkbaar, en echter waarlijk bestaande, — dit is statig; achtbaar en verheven; aan deze beelden te denken en

na te maken, onder tooneelwerk, geeft gratie, — ik behoef hier niet te zeggen dat dit moet geschieden daar het past, en bereids onder de studie eener rol worden voorgenomen en zich daarop wapenen, eer men tot de uitvoering komt om wel te slagen; zie daar te gelijk het nut van ze te kennen.

Stellen wij er terstond losheid en vlugheid tegenover, in de *Diane*, N. 8, Plaat 17. Dit beeld, dat in de Schilderschool eene hooge waarde heeft, is zoo vol zwier en gratie dat men er over verbaast is, dat zoo veel bevalligheid te gelijk zoo veel edele gratie vereenigt. — De godin is op de jacht snel te voet, in de korte tunik, hare gordel zoo graatslijk omgeslingert, behoeft slechts eenige omkantig van band tot sieraad, om aan het kleed niets te veranderen; letten wij op den zwier en draai, zie het hoofd gewend, tegen het geheele ligchaam, den geheven' arm, de buiging en de draai in de heupen en den nederhangenden arm tegen die hand, de zachte buiging, den stand der voeten, in het kort, het is een model van bevalligheid en zwier, en men moet bij het beschouwen der Antieken in het algemeen niet te ras ophouden het schoon op te merken. — CAMPER zegt dat, om het ware schoon in Antieke beelden te leeren kennen, er veel studie vereischt wordt.

Wij nemen nu nog den Achilles, uit de Flaminische Renkring te Rome. — Dit beeld munt ook uit om zijne edele, eenvoudige en echter treffelijke houding, waarbij wederom in aanmerking komt van welke zijde men gezien wordt. Neemt men N. 9, Plaat 17, dan is de linker hand met de speer een' enkelen stomp, en men zoude dien arm mogen veranderen, als zichtbaar is — terwijl N. 10 daarbij een fraai geheel uitmaakt, waar alles zichtbaar is; zoo veel ligt er aan gelegen, hoe men zich vertoont, gelijk ik meermalen reeds zeide.

Wij zullen nu de beschouwing van den Zwaardvechter nemen, om deze les te sluiten.

De Gladiator, Plaat 18, N. 1, dit voortreffelijke beeld zal ik bij dezen, gekleed aan Uwre aandacht voordragen, om een beter denkbeeld op onze kunst in toepassing te bevorderen, het beeld zelve is naakt, zoo als meest al de Antieke beelden. Het origineel is in het Paleis van Borghese buiten Rome, zichtbaar geweest van marmer, waan het gebleven is, weet ik niet. Het is onder de Kunstenaars geacht als een der allerschoonste Antieken, en duizend, duizende malen groot en klein afgegoten, door de geheele wereld verspreid. De voortreffelijkheid bestaat in de juistheid der afbeelding en men houdt het voor een der volmaakste voortbrengselen van beeldhouwkunst, die in de wereld zijn.

Ik behoef naauwelijks van het nut voor ons te gewagen, het laat zich terstond zien, wanneer de Tooneelspeler met schild en zwaard eene gevreesde houding tegen zijne partij aannemen moet, denkt hij aan den Gladiator, en hij heeft, naar mate hij het beeld ken en weet na te bootsen, met zich zelve eene voortreffelijk fraaije houding. — Spraken wij voorheen van contrasten, zie die hier in volkomenheid, spreken wij thans van gracie, zwies, edele wending en draai, zie die hier, zoo keurlijk dat men moet verbazen, en echter ongezoekt waar, en hoogst mogelijk natuurlijk; — wijk eene les voor den Tooneelspeler bij de zwaardvechterijen, om steeds dan dat beeld voor oogen te hebben in zijne Attitudes, welk Schermmeester zal den Acteur den Gladiator aanwijzen; de meeste kennen het beeld niet, en echter kan men aan Tooneelweelingen niet beter wijzen om edel en groot zich in zwaardvechten te bewegen en te stellen, want immers de Schermmeester zoude de zaak leeren uitoefenen, hetwelk de Tooneelspeler niet behoeft, hem betreft de schijn en niet het wezen derzelve. — Dus

is deze les eene der opmerkelijkste in dit punt. — Lee op de wending van het hoofd, gade slaande den vermeedelijken slag, die wordt toegebracht, en die vlag en rasch met het schild wordt afgewerd, terwijl hij het zwaard gereed houdt om te treffen; — zie daar het beeld, nu moet men in zijne verbeelding dit beeld, of liever deze houding zich niet voorstellen, staande te zijn, maar nu dezen, dan gemen arm ophellende, nu het regter en dan het linker been voorzetende, in de dreigingen van aanval, om zijne partij heenlopende, en te zoeken waar hem te treffen, terwijl hij (zoo als ik zeide), diens sla-gen afweerd, met het schild; de kracht der spieren, de vastheid der stand, de geraktheid der deelen van de Attitude, de buiging des ligchaams naar en over de regter dij, de gerekte hals, de passie des gelaats, de armen, de eene voorwaarde, en ook naar de regter zijde komende, de andere achterwaards met kracht, ook naar de linker kant wijvende, terwijl hij in den hand eene kleine schudding maakt met het zwaard, zie daar hetgeen wij bij de beschouwing van dit beeld moeten opmerken, dikwerf beschouwen, en ons levendig voor den geest brengen, in stilte en eenzaamheid namaken, opdat het ons eigen wordt, om er zich van te bedienen, waar het pas geeft en voegt.

Ik zal hetzelfde beeld omkeeren en Uwe aandacht nogmaals voorhouden, opdat wij de bewegingen goed leeren kennen.

Plaat 19.

Van welke zijde dit beeld wordt beschouwd, het behoudt zijne fraaije gedaante in Attitude, hetwelk hier alleen in aanmerking voor ons kan komen, en wij gaan stilzwijgende voorbij, de uitmuntende uitvoering in dit beeld zichtbaar, hetwelk meer de Schilderschool betreft; evenwel de houding der handen, de plaatsing der voeten, de trekken des gelaats, zijn gewig-

tige dingen, en die onze aandacht niet mogen ontgaan, maar deugdelijk naauwkeurig opgemerkt moeten worden; — nogmaals de wendingen des ligchaams in dit beeld, zijn van zulk eenen schoonen stijl, dat dezelve altoos een model van waar schoon zijn en zullen blijven, zoo lang het menschelijk geslacht prijs op waar schoon stellen zal.

Zoo zijn wij dan zoo verre gekomen, met de Attitudes en Standen, met de Contrasten en Zwier, en den Draai des ligchaams; om over de Gesticulatie eenen aanvang te maken. —

Dat is die versnelde beweging, die met goed beleid voortgebracht, eene aaneenschakeling van standen, in beweging uitmaakt. —

Wacht dus, geachte Leerlingen! in de volgende lessen, daarover mijne aanmerkingen en aanwijzingen. —

Ik heb gezegd.

NEG ENDE LES.

(Gesticulatie.)

GEACHTE HOORDERS!

Wij komen tot de Gesticulatie. — Dit is, zich bewegen met goed verstand op het Tooneel, en wat is dit? niet anders dan zijne rede met meer dan gewoon, met meer verheven gevoel, door gebaren verzellen, naardat de storm der hartstogten woedt. Ik hoop, dat de Kweekelingen zullen beseffen, dat de bewegingen ten Tooneele, nu niet anders zijn, dan eene versnelde opvolging van standen, of als het ware eene aaneenschakeling van aanhoudende schilderachtige beweging van armen en handen, beenen en voeten, draaijing des hoofds, bij de standen des geheelen beelds, hetwelk men met zich zelve maakt, waarin men nu de toepassing der reeds geleerde contrasten moet waarnemen; altoos van nut voor de Tragedie en de Comedie, doch bij de laatste, in mindere grootheid van bewegingen.

Ik moet doen opmerken, dat hooge en gespanne gewaarwordingen, den mensch vele bewegingen doen maken; zoo vindt men zelf, dat het gevoel van angst bij den ongeoeffenden mensch die openlijk spreekt, hem vele, ongepaste en nuttelooze bewegingen doen maken, als daar is: het aanhoudend gesticuleeren met eenen hand en den anderen geheel werkeloos te laten; bij aanhoudendheid zich op het dijbeen te slaan, als of hij de maat der verzen sloeg, en weggesleept door het metrum zich belagchelijk aansteld, hiervoor moet ik vooral waarschuwen.

Het gestadig verzetten der voeten is van een' en denzelfden aard, het komt niet altoos te pas, en het maakt een belagchelijk figuur.

Twee groote zaken gelden in de beweging of gesticulatie, waardoor terstond zeer gepaste bewegingen worden geboren: het zijn de middelen, om nu deze, dan gene hand beurtelings te doen werken; het zijn de voorschriften van groote meesters in de redekunst, en zeer volgenswaardig voor jonge aankomelingen; zij zijn deze:

1°. Neem alles wat groot, goed, en edel is regts; — met den regter hand.

2°. Alles wat verachtelijk en afkeerwekkend is, links; — met den linker hand.

Dus wordt de regter arm en hand, en de linker arm en hand beurtelings bewogen.

3°. En het hoofd nu regts, dan links draaijende, naar den aard der zake, brengt in dezen veel toe, tot gratie en welstand.

Wendt men het hoofd, den nek keerende aan verachting, ziet men met welgevallen naar goed, groot en edel; neem het eene links, en het andere regts, en gij zult hoofdsendingen verkrijgen, die U alle stijfheid doen ontgaan.

Om nu verdere vaste regelen te geven; is zwaar te bepalen. — *Een* geldt voor allen, en komt op het reeds gezegde neder; niet te veel beweging; groote meesters hebben ons aangetoond, dat veel beweging de kracht der reden niet verfraait; maar de mogelijkheid daartoe, eischt dan ook groote zeggingskracht; ondertusschen te veel, om hier als les te dienen, wordt ook vermeden, door de zorg, dat men niet bij elken regel, maar voor eerst bij elken zin, die men uitbrengt, zich met oordeel beweegt; ik zeg met oordeel, dat is, niet te veel beweging.

Daarenboven moet de beweging ingerigt zijn, naar het karakter der persoon, welke men voorstelt, en waartoe men zich moet verheffen, of afdalen. De afbeelding is steeds zwaar, passen wij in dezen, de les van KAREL VAN MANDER toe, op den Tooneelspeler, en hooren wij wat die schilder, die in de zestiende eeuw leefde, zegt, en wij zullen er nut van hebben; letten wij op de zaken en stooren wij ons niet aan zijn rijmen.

Den ouderdom en kunne te onderscheiden,

Door eigenschap hun eigen, acht ik raar,

Laat dartle jeugd vrij spelend zich vermijden,

Maar maagden, past een zediglijk gebaar,

} Raar is hier mooi, goed, juist.

Ten zij men steld verwilderde Amazonen,
Een stouten stand past aan een kloek soldaat!
Een jongman past een fierheid te vertoonen,
Daar de oudheid geen verkleumdheid in misstaat;
Zoo zal men ook groot onderscheid in werken,
Van heer, of slaaf, of boer, of burger merken.

Volgen wij hem nog in dit couplet.

Veel scheelt het, of de knecht of meester spreekt,
Een oude man, of die vol hitte steekt
Door 't bloesjen van zijn jeugd, — of statievrouwen,
Of reizigers, of wel die akkers bouwen,
Of Kolcher, of Assirier, of Thebaan,
Dit onderscheid is noodig te verstaan.

Men zal met mij toestemmen, dat de man blijken geeft, het zeer goed geweten te hebben. Nemen wij dan zijne lessen in acht, dewijl zij goed zijn, en vergeten wij vooral zijn zeggen niet, reeds door mij in de vorige lessen aangehaald.

. . . . . te veel gedraai,

En acht men nimmer meer, in schoone beelden fraai.

nu wij maken sprekende op het Tooneel beelden met ons zelveu.

LAIRESSE leert ons met grond, om het goede Attitude en beweging van het antieke beeld, op het burgerlijke leven toetepassen, door hetzelfde concept te behouden, maar de bewegingen slechts minder uitgebreid te maken; deze les van de Comedie tot de Tragedie in toepassing gebragt, en wederkeerig van Tragedie op de Comedie, moet door goed oordeel worden onderscheiden, en door den Tooneelspeler worden in acht genomen.

Onder dit alles dient waarheid de eerste wet te zijn, zegt ENGEL, maar men wijkt geenszins van de waarheid, door zich goed en gratieus te bewegen, en daarop acht te leeren slaan.

De Italiaan RICCOBONIE, ons door ENGEL kenlijk gemaakt, geeft lastige voorschriften.

Hij zegt: wanneer men den arm zal uitsteken, dan moet deszelfs bovenste gedeelte, eerst van het ligchaam worden los gemaakt, en de andere beide deelen voorts in de hoogte worden gebragt; de hand moet vooral het laagst bewogen worden; — hij moet naar den grond toe gekeert zijn, tot dat het voorste gedeelte van den arm, tot de hoogte der schouder gekomen zij, alsdan keert hij zich naar omhoog.

Welk een groot mengelmoes van verwaandheid, straalt hierin door, is dit voorschrift niet geschikt om marionetten te

maken van de Tooneelspeelers? — Ja voorzeker; ik heb het gezien, LAVIGNE, de beruchte zanger, speelde een' rol in eene opera, en bewoog zich naar dien regel, en het stond ellendig; weg met deze uitpluizerij, — bewegen wij ons natuurlijk en vrij, en geven regelen van welstand, zonder acht te slaan op deze nietige regelen, paren wij den welstand aan de waarheid en zoeken wij alle stijfheid te ontgaan, en door onze toonbeelden de aanwijzingen in het geheugen te planten.

Om nu met orde daartoe in deze lessen te komen, dient men nu als eerste wet aantemen: — dat de groote menigte van standen, Attitudes, door mij in vorige lessen U voorgesteld, hier allen in aanmerking moeten komen.

Ik leerde Uwe aandacht zich vestigen op de contrasten of tegenstellingen, op den zwier en draai.

Ik zal U dan nu dit alles in acht doen nemen in de Gesticulatie of versnelde bewegingen, en elkander opvolgende aaneenschakeling van standen, voor zoo veel dat, in dit geval, doenlijk is.

Ik ga over tot teekenen.

Let nu wel op; — ik zal voor de Tragedie mijne eerste aanwijzingen doen: men moet zich voorstellen, dat deze aanwijzing slechts is aantemerkken, als eene opening in het spoor, dat door aanhoudende studie, uitgebreid worden moet; zie Plaat 20: er is gesteld, dat de bewegingen voor de Tragedie, dan groot en uitgebreid mogen zijn, waarom ik uit de schouderpunten van het staande beeld, N. 1 — 1 — 1 — 1 — 1 — de beweegkring heb getrokken, om U mijne meening te beter te doen verstaan.

Regts is dan grootsch, goed en edel; — links misprijzen, verachten, verwerpen, benijden, haten, enz. Nu komen vele bewegingen op een beeld, (*).

N. 2. is beweging tot spreken.

« 3. verzette voeten om 1 en 1, en 3 en 3 te houden.

« 4. verbazing op het gezigt van een voorwerp met het gezigt, 4.

« 5. verachting van LAIRESSE met het gezigt, 4.

« 6. hand op den borst, bruikbaar bij alle linker handen.

« 7. bevel geven.

« 8. zijdelingsche toorn bij de kop, N. 1. met vuisten.

« 9. wijze van ordonneeren, hooger of lager, als de linker arm geheven, zoodat de hand in de zijde komt.

« 10. hemelwaards wijzen, terwijl men tegen een' ander' spreekt.

(*) De Lezer gelieve te bedenken, dat bij de les, wanneer de krijtlijnen begonnen te warren, men kon wegvegen; intusschen heeft men zich in de gravuren van harde, zachte en gepunte lijnen bediend, om duidelijk te zijn; alle lijnen zijn hier geldende, schoon men anders doorgaans gestipt heeft, wat verwerpelijke voorwerpen waren; maar hier zijn alle middelen vereenigd om verstaan te worden, en dus gelden hier ook de gestipte of gepunte omtrekken.

N. 11. verstomde verwondering, handen op elkanderen bij hangende armen, — en de beenen en voeten 1 en 3 bij elkanderen.

Dit alles nu volgt elkanderen in beweging op, geschikt naar hetgeen voortedragen valt; — het zijn wenken, die ik hoop dat begrepen zullen worden, om voorttestreven.

Merkt nu wel op: de contrasten, den zwier, den draai, heft zich het eene, dan daalt het andere; zoo ook wil ik het verzetten der voeten begrepen hebben; niets eveneens, altoos tegenstelling, zie, en bestudeer al het opgegevene.

Houdt nu in het oog, dat alle deze bewegingen in toepassing voor de dames zijn, ik behoef het beeld slechts in vrouwen gewaad te teekenen.

Ik teeken U nu nog het handje en den arm van RICCOBONIE en LAVIGNE, om tot meerdere klaarheid aan die beschrijving te dienen, wanneer men dan beide de handen naar dat voorschrift langzaam beweegt, ziet men dat zulks eene bespottelijke vertooning oplevert.

Gaan wij nu over tot de Comedie, dat nu vooreerst het ernstige spel zal betreffen.

De beweegkring uit de schouderpunten tot de vingertoppen heeft aangetoond, dat de bewegingen groot mogten zijn; in de Comedie geldt de beweegkring, die de ellebogen bepaaldt, hier voornamelijk, en zal alleen afbeelden, dat de bewegingen in de Comedie meestal niet verder behoeven te gaan, dan dien engen kring; men moet dit echter met zeer veel goed beleid aanwenden, en het juist geen' misdaad achten, daar buiten te gaan, o neen! maar meestal behoeven de bewegin-

gen in de Comedie niet verder te komen; intusschen blijven hevige passïën eene uitzondering op dezen regel, daar dezelve terstond meer tragiesch loopen.

Om al de opgegevene bewegingen overtenemen uit de Tragedie tot het dramatische spel of Comedie acht ik onnoodig; eenige daarvan zullen mijne meening klaar genoeg doen zien.

Ik ga voort met teekenen, zie Plaat 21; en toon U dan mijn staande beeld op nieuw, hetwelk nu den regter hand in den borst, vest of kamizool heeft gestoken, en den linker los en vrij laat hangen, terwijl zijne voeten 1 en 2 maken; zal hij spreken, dan maakt hij regts, 3; bevelen, 4; hemelwaards wijzen, 5; iemand bevelen te vertrekken, 6; de verachting, 7 en 7, met het gelaat 7 daar bij.

Ik achte dit genoeg, om te doen begrijpen, dat in het Comediespelen alle de bewegingen op vorige grondbeginselen gevestigd, kleiner van omtrek blijven moeten.

Wanneer nu de Comediant, iets komieks, iets klugtigs voorstelt, dan worden zijne bewegingen nog kleiner van omtrek, vooral wanneer zijne redeneringen moeten doen lagchen, en niet zijne bewegingen; — want moeten de bewegingen zulks veroorzaken, dan moet men zich overgeven tot hetgeen men in onze kunst kent, onder den naam van chargeren, extravageren, outreren, hetgeen in den hoogen steil dan ook convulsioneren heet; termen van de kunst, waardoor men elkanderen verstaat.

Maar voor men daartoe komt, kunnen de bewegingen iets comiesch verkrijgen, zoo als ik bereids in de Attitude

van den boer en boerin meen aangeroord te hebben; zoo moet ik hier dan nog bijvoegen, dat, zoodra men den stand meer gebogen maakt, het hoofd keert als 8, en de beenen 9 en 10 worden, de handen vooreerst 11 en 6; dat dan voorts alle bewegingen hier gegeven, ook bruikbaar blijven; men ziet dat de rigting des ligchaams, alzoo van zeer veel invloed is op onze bewegingen op het Tooneel; deze wenken moeten de gedachten der kweekelingen gaande maken. Ziet nu deze beelden, voegt nu beenen en armen naar welgevallen bijeen; alles, hoe ook gekozen, geeft eenen goeden stand; ziet ze met aandacht, telkens ziet men eene andere Gesticulatie; men dient zoo lang daar op te zien, tot men de eene uit de andere als het ware ziet voortvloeijen, en als Gesticulatie voor het oog zweven ziet; er is geen eenen misstand bij, noch bij de tragetische, noch bij de comische, dat dan welbegrepen, ook den ernst voorstelt.

Ik moet de dames verzoeken, zich deze lessen volkomen toeteëigenen; ik heb, om den stand der beenen en voeten, mij ten hunnen nutte tot mansbeelden blijven bepalen; men ziet dan nu de contrasten der beweging in deze Gesticulerende; heft het eene, dan daalt het andere: zie den zwier, den draai, den stand en verzetbaarheid der voeten en de leving der armen, hoe men die ook verzet, het levert altoos eene welstandige Gesticulatie.

Getrouw aan de contrasten, niet dezelfde armen en handen of voeten bij elkanderen beschouwen, maar die met smaak leeren voegen, zich eigen maken en leeren uitvoeren; dit is mijne meening.

Ik zal in eene volgende les nu gebreken vertoonen, om zich in de Gesticulatie daarvoor te behoeden; of om belagchelijk te worden, er zich van te bedienen; — want wijze ik U den goeden weg naar mijn inzien, zoo diene ik dan

door bewijzen te staven, dat dien weg goed zij. Daartoe zullen inzonderheid kunnen dienen, de aanwijzingen van eenige eenzelvige bewegingen in Gesticulatie, die helaas! maar al te veel, ongemerkt in gebruik zijn; ik moet die doen opmerken, en men zal zich overtuigen, dat de bewegingen van beide handen en armen te gelijk, niet dan zeer zelden goed te keuren is; tenzij men dit opzettelijk voorneemt, om bespottelijk te worden.

Mogten mijne lessen, die ik weet dat uit goede bronnen geput zijn, den vereischten indruk maken; mogt de kracht der voorbeelden die ik schetse, Uwe gedachten boeijen en bijblijven, tot bevordering der ware Tooneelbeschaving en voortplanting van gratie en edelheid in standen, bewegingen en sierlijke daden op het Tooneel.

Mogt mijne hand in de daarstelling der schetsen hebben gefaald, ik hoop dat het gebrekkige moge vergoed zijn, door mijne bijredenen en verklaringen, waarin ik heb getracht, zoo veel mogelijk, duidelijk te zijn.

Ik dank U voor Uwe aandacht, en Uw vereerend bijwezen zal de spoorslag mijner ijver zijn, bij de voortgang dezer lessen.

Ik heb gezegd.

TIENDE LES.

GEACHTE HOORDERS!

Wij hebben in onze vorige les over de Gesticulatie gehandeld, en vele bewegingen op een beeld gegeven, voor Tragedie en Comedie; houden wij ons nog een weinig tijds daarmede bezig en toonen nog eenige gebreken ter waarschuwing, die aanwendende tot goed, dat is: ernstig te vermijden; kan comiesch goed zijn? ik hoop dit te toonen. Eindelijk zal ik toonen, dat men te ver kan gaan, en noch ernstig, noch comiesch zijn, maar afzigtelijk worden; alzoo is dan het doel te toonen, het gebrek van eenzelve beweging in Gesticulatie, dat is: het aanhoudende Gesticuleren met beide de handen te gelijk, op een' stond en bovenal de ellendige gewoonte van beiden even hoog, of even laag als of het afgemeten ware, in beweging te houden. Zoo ook den stand der voeten, even stijf en als vastgemetseld naast elkanderen, of beiden eveneens en evenver van elkanderen gezet.

Let wel, opdat dit dan wordt de verzaking van allen contrast, van allen welstand; hiervoor zal ons dan te stude komen, die stijve regtstandigheid, die in de Egyptische beelden, zoo kennelijk is, die stijfheid die voor ons op het Tooneel te vermijden valt, het vroege tijdperk der Egyptische kunst, hoe collossaal en hoe zonderling in fraaiheid van uitvoering, heeft dat edele en zwierige niet, dat de Grieksche en Romeinsche beelden kenmerkt; ik heb reden om te mogen hopen, dat deze les U zulks kennelijk maken zal, gelijktijdig bij het nut, hetwelk wij hier bedoelen, in toepassing voor onzen kunst, op het Tooneel. Zie Plaat 22.

Ik geef Uwe aandacht dan wederom mijn staande beeld: eenlijnig, de voeten zijn bij elkander, en de handen zijn met nederhangende armen aan het ligchaam 1 en 1 gesloten; zietdaar die lelijke Egyptische regtstandigheid, die te vermijden valt; til ik beide de handen tot de heupen in de zijden 2 en 2, het blijft lelijk, of het moest zijn om opzettelijk belagchelijk te worden; doe ik dit met eene arm alleen, bij voorbeeld links, en zet de regter voet alleen uit, zoo wordt terstond de stand goed en aannemelijk, mits de regter hand dan niet zoo vlak open blijft; hef ik beide de handen tot 3 en 3, het blijft wederom eene stijve en verwerpelijke stand; laat de regter arm, zonder gratie, als een' staak uitwijzen tot 4, het is te vermijden; — dit blijkt aan 5, die vol contrast gratieus buigt; want al breng ik wending in den hand dier arm als 6, het blijft even houderig; neem ik de handen even hoog, vlak geopend als 7 en 7, het is de potsige houding van een' pierot; neem ik 8 en 8, ofschoon met een' gewenden hand, het is te egaal in strekking; maak ik 9, het is wederom een' Egyptische stijve lelijke stand, die echter met een uitgezet regterbeen, nog passeren kan; maar die stand moet niet

lang duren, ze is niet fraai, en slaat men het oog op eene reije van gevolg in een Treurspel, die meest allen dus staan uit eene slechte gewoonte, dan wordt die stand nog vermijdelijker, ik verlaat die terstond, zoodra ik zie, dat deze of gene mijner kunstgenooten, die ook voor eene wijl aannemen, want niets is lelijker, dan dat twee Acteurs eveneens staan, omdat de contrasten zoowel in het geheele tafreel moeten heerschen, als in een bijzonder personaadje; hierop moeten wij leeren letten, als wij en scene staan, want is het misstand dat een geheele suite met de armen over elkanderen staat, oordeelt dan wat het geven zoude als de hoofdpersonen dat ook veel in gebruik namen; 9 moet dus weinig in acht genomen worden, en kan eens enkel gaan, maar dan met uitgezet regter of linker been alleen; men moet echter dit alles met oordeel betrachten, en zoo als in vorige lessen gebleken is, juist niet schuwe, om bij eene verstomde verwondering de voeten bij elkanderen, voor dat moment te laten. Zoo is het ook met alle eenzelvige bewegingen, men kan die voor een moment plaats geven, versiert door wending des hoofds, door verzette voeten en de eene hand anders als de andere te vertoonen; zoo worden dan ook alle deze bewegingen aannemelijk, zoodra men die regts of links alleen apart gebruikt, en er de gratie van vorige lessen op toepast en mede in werking brengt; 10 is dat korte gescherm van de handen beide te gelijk met geslotene ellebogen in de zijden, zoowel regts als links (hier slechts met eenen aangewezen), deze ellendige gesticulatie op het Fransche Tooneel, bij de vrouwen zoo algemeen in gebruik, wenschte ik dat door Ulieden, jonge Dames, Kweekelingen dezer Schouwburg! nimmer gezien waren, — het deugt niet, het is te verwerpen. — Geloof mij, volgt het niet na, blindelings weg, omdat juist eenige Fransche liedjeszangsters, ellendige Actrices, U hier ter stede, dat vertoonden, — de

ware Fransche Actrice zal het U nimmer zoo voordisschen, en het nevens mij condemneren; het is automatisch en ellendig, even als hun komen op het Tooneel, welke gratie kan heerschen in een paar eveneens hangende armen, als eenen slecht gemaakten houten kinderpop uit de kermiskramen, die naar de mode destijds is gekleed? ach, vermijdt het, het zijn slechte voorbeelden; denkt aan mijne vorige lessen hierover, en Gij zult leeren verachten, om zoo miserable op het Tooneel te komen; ik heb het van goede Fransche Actrices nimmer zien doen, gelooft mij, het is gebrek aan talent en aan wetenschap, waar zoo gehandeld wordt.

Men kan aan mijn beeld ter verbetering nog toevoegen, de hand op den borst, maar dan éénen, en nimmer twee te gelijk, of men verliest terstond het contrast.

Dat men ondertusschen regtstandig en toch graatslijk kan zijn, meen ik bij de beschouwing der Antieken bewezen te hebben; — ik zal ter onzer leering er nog een paar zeer fraaije bijgeven, waarin de Egyptische regtstandigheid zoo treffelijk vereenigd met de gratie der Grieksche en Romeinsche school, zichtbaar is, dat men te regt verbaast moet zijn, over die fijne mengeling, waardoor het een voorbeeld wordt, wel navolgens waardig, als een' waren blijk van regtstandigheid zonder stijfheid, maar wel opgemerkt van ongemeene gratie, zie Plaat 23; het zijn de beelden uit de gewezene vierschaar op het voormalig Stadhuis (thans Koninklijk Paleis) hier te Amsterdam, van Meester ARTUS QUELLINUS, van de uitvoering hier gewag te maken, is zoo als ik meermalen zeide, onnoodig, maar de stand is hier van belang; ik heb dezelve om meer tot mijn doel te strekken, meer gekleed, dan de origineelen gekleed zijn.

Voorzeker is het niet mogelijk, de schaamte door schande veroorzaakt, beter uitgedruken, dan in beide deze beelden heerscht, — de origineele zijn zoo meesterlijk, dat het boven allen lof is. Ik moet hier dan doen opmerken, dat schoon beide de armen eveneens geheven zijn, de handen een contrast vormen, tegen de armen en eene andere wending bekomen, zoo ook de vingers zelfs, (waarover wij ook zullen handelen), en het omwenden van eenen der handen, geeft blijk van eene hooge fijne gedachte, om contrast te geven, zelfs daar, waar het bijkans onmogelijk was; — zoo ook met de statua zelve, de rechter knie zachtelijk opgeheven om eene contrasteerende stelling in de voeten te bekomen, terwijl het andere beeld den eenen voet achter den anderen bijkans verbergt; — zietdaar het contrast in kleine fijne deelen gevonden, terwijl het beeld regtstandig is.

Als men doordringt in de beschouwing van die fijne gracie, is men verbaasd over den meesterlijken zwier en de keurige vinding derzelve; van gelijken aard zijn de drie gracieën, die ik te regt alhier toevoege (*), ik moet dezelfde oplettendheid hier gaande maken, het zijn, let wel, drie regtstaande beeldjes, maar den draai, den zwier, den gezwollen heup, de dalende schouder, den gebogen knie, de wendingen des hoofds, de plaatsing der armen, de buigingen, de plaatsing en wendingen der handjes, het is een wonder van kunstige stelling, zonder nu nog eens aan de uitvoering te denken; beschouw ze, leer ze kennen, zie ze dikwerf, zoo als alle de gegevene voorbeelden, opdat ze U zonder moeite voor den geest komen, onder het Tooneelwerk, om er U gepast van te leeren bedienen; — ik sluit deze opmerking, naar ik meen, te regt, met

(*) Ik heb die in de Les niet gegeven, ten gevalle der decentie, maar ging over tot het Slot.

de drie gratien, dat is Schoonheid, Graatselijkheid en Bevalligheid: Aglaję, Euphrosine en Thalie; o! dat ze ons altoos blijven vergezellen; — zijn het goddelijke gaven in de kunst, zijn ze niet te leeren of te verkrijgen, dan door hemelval, dan heb ik voor het minst al gedaan, wat ik kon, door dezelve U aantewijzen.

Zeker maken de gratien de kunstwerken volmaakt, als: Aglaję de schoonste keuze doet, en Euphrosine die het beste vertoont, en Thalie de harmonie of overeenstemming daarbij geeft; — dan mag men hem, die dit alles weet te paren, den naam van Meester niet onthouden.

Ik daal uit dezen vlugt, die men mij gelieve ten besten te houden, wederom tot een ander uiterste, ter waarschuwing, of om er zich in tegenstelling van te bedienen.

De Fransche CALLOT, uitmuntend Graveur, heeft ons een aantal caricaturen, in zijne voortreffelijke printen nagelaten, ik acht noodig, U daarvan ook kennis te doen dragen, opdat het U diene, om dezelve te vermijden, of er U van te bedienen, om gelach te verwekken. Zijn Carnaval van Rome, daar hij lang woonde, is in dezen het beste voor ons doel.

Regt comiesch zijn bij voorbeeld zijne voorstellingen van toorn en schrik, hier spreken wederom groote geëxasireerde bewegingen, zie Plaat 24; het zijn voorstellingen, die te huis behooren, op het Italiaansche Tooneel, waar Krispijn, Schappijn, Pantalon en Pierot, Arlequin en Poelisionello, het volk vermaken. Arlequin, de nationale zot van Italië, is gelukkiger geweest dan den Hollandschen Hansworst; hij bereikte het Tooneel, daar de ander slechts met Joris en Trijn in de zak, het spel van Jan Klasen mogt behouden; beschouwen wij deze figuren met aandacht, zoo vinden wij in die

geëxasireerde bewegingen, eene ware en zorgvuldige waarneming van het contrast, want zien wij N. 1, wij vinden in de uitdrukking dier belagchelijke toorn inderdaad eene zeer juiste wending en tegenstelling van armen, beemen, wendingen des hoofds, zyvier en draai, maar alles tot uitersten gedreven en bespottelijk gemaakt: zoo heeft zalks plaats in N. 2, beide zijn voor de uitdrukking van bespottelijke toorn, bijzonder welgekozen; — zij kunnen den blijspelspeeler, in welk gewaad ook, zoo ras zijn doel is, gelach te verwekken, bijzonder te stade komen.

Deze Attitudes zijn in dat geval nuttig te kennen; — zoo is het met N. 3 en 4, beide zijn excellent voor eene comiesche schrik, hoe men ook gekleed zij, of wat men ook voorstelle, hetzij dan heer, boer of edelman, zoodra het er om te-doen is, om te doen lagchen, is dit waarlijk wel tot model te nemen.

Even tot hetzelfde doel, heb ik er de woede van Arlequin N. 5 bijgezet, want dat beeldje heeft dezelfde deugd in de houding, in exasiratie, als in ernst door mij is aanbevolen; men moet daarbij in acht nemen, dat dezelve slechts beschouwd moeten worden, als momenten van een oogenblik en als voorbijgaande, en zoo zijn alle deze te beschouwen.

Maar N. 6 kan nimmer als comiesch beschouwd, passeeren; is verwrongen, verdraaid, lelijk en afzigtelijk; geheel uit de natuur verwekt, geen gelach, maar medelijden; het is gebrekkig, verlamd en moet ter waarschuwing dienen, om nooit nagevolgd te worden.

Men kan, zoo als men hier ziet, te ver gaan, en het overdrevene zelve, wordt vatbaar voor overdrijven. Er meer van te zeggen, ware onnut; men gevoelt, hoop ik, mijne meening.

Zoo zijn wij dan gekomen tot de mindere deelen der Gesticulatie, namelijk onze aandacht te vestigen op de beweging der handen en vingers; wacht dus, in volgende lessen, daarover, eenige aanwijzingen ten voorbeeld.

Hebben mijne voorbeelden van heden, U mogen vermaken, hebben dezelve bij de wording op het doek, U doen lagchen, bedenk dat dit eene satisfactie is, die U de proef geeft. Geachte Leerlingen! dat de meester die ik koos, om te dienen, de beste voorbeelden gaf tot het doel, en dat mijne toelichtingen U mogen doen begrijpen, dat, wat men ook ten Tooneele verrigt, alles wel aangelegd, en op beredeneerde gronden, dient te steunen.

Hebt dank voor Uwe aandacht en oplettendheid, die mij mag belooven, dat de verdere voortgang U aangenaam mag zijn.

Ik heb gezegd.

ELFDE LES.

Erste Gedeelte.

(Over de handen en voeten.)

GEACHTE HOORDERS!

Het is niet genoeg, Geachte Leerlingen! ten Tooneele bedacht te zijn, op de houding des geheelen beelds, noch op de geregelde beweging der Gesticulatie, o neen! onze moeilijke kunst vordert nog veel meer; zij vordert zelfs bedachtzaamheid op de beweging der handen, met inachtneming van de plaatsing der vingeren. Ik hoop dit in deze les te bewijzen.

Men zal, hoop ik, opgemerkt hebben in de menigvuldige schetsen, dat ik daaromtrent reeds voorbeelden toonde, maar die gewis niet genoegzaam waren, en dus een apart onderhoud vorderen.

Het is in de schilderschool eene belangrijke les, zijne beelden niet alleen goede en fraaije handen te geven, maar de vingers zoodanig te plaatsen, dat de hand goed teekent.

Deze zaak is van veel aangelegendheid, vooral om slechte gewoonten voortekomen, die, of uit onbedachtzaamheid, of angst worden geboren, bij den jongen Tooneellist.

Dat deze zaak aandacht verdient, bewijzen inzonderheid de ellendige gewoonten van hen, die er in het geheel niet aan denken, en met kromme vingers zich vertoonen.

De lessen voor openlijke Redenaars, zoo wel op den kansel als voor de balie der regters, zijn in de academien der geleerdheid nimmer omtrent dit punt verwaarloosd, zij vertoonen ons preekhandjes, om het zoo eens te noemen, ik zal dezelve straks schetsen, zij zijn voor den Tooneelspeler in het algemeen te vermijden en met uitzondering echter in acht te nemen; maar de schilderschool geeft voorschriften, die den Tooneelspeler dadelijk kan opvangen en in aplicatie brengen.

Laat ons voorbeelden toonen, want Ulieden, Geachte Leerlingen! hier op het spoor van anderen in fraaije redenen voortehouden, dat onze hand 15 of 16 onderscheidene beweegbare deelen heeft, die werken kunnen, zoude toch, naar mijne wijze van denken, die indrukkingen niet maken, welke ik meen van mijne schetsen te kunnen hebben.

Ik toon U dan in de eerste plaats hetgeen te vermijden valt. Plaat 25. N. 1, 2 en 3.

Deze drie handen gelijken meer naar klauwen dan handen; zietdaar de misvorming door kromme vingers. — Onbedacht doet de ongeoefende dit, en mismakt zich ondanks zich zelve. Ik heb een zeer goed spreker op het Tooneel gekend, die uit onbedachte gewoonte, zich steeds met kromme vingers vertoonde; welk eene ellendige gewoonte! ik hoop, dat dit toonbeeld genoeg zij, om er U oplettend op gemaakt te hebben, opdat gij het altoos vermijden moogt. — Denk

ook niet, Geachte Leerlingen! dat de nederhangende hand met rechte vingers, dit geheel hersteld, neen, schoon beter dan met kromme vingers, is N. 4 de hand van een' soldaat, die men met uitgestrekte armen en vingers, de hand bij den dij leert houden; om te marcheeren.

Maar voor den hangenden arm, en vrijen en ongedwongen' hand, moet speeling en contrast in de houding der vingers zijn, die sierlijk staat, en losheid, vrijheid en welstand geeft; zoo als N. 5 en 6 aanduiden.

Men kan zich dit als eene goede gewoonte geven, door er altoos oplettend op te zijn, niets evenaardt de kracht der gewoonte, laat ons dan trachten altoos welgeteekende handen te vertoonen; welgeteekende handen zijn de eerste grondbeginselen in de schilderschool, laat het toch voor den Tooneelspeeler van gewigt zijn, op dit stuk te letten; de Tooneelspeeler, die de natuur (hoe ook) altoos schoon moet voorstellen, tot in den boer, ja in de afzigtelijkste ellende, zichtbaar moet blijven. Weinigen is ten deel gevallen, de handen mooi te vertoonen; zonder wil, ken ik echter enkelen, die altoos mooie handjes vertoonen, die in den geest zijn, waarover ik thans spreek; onder de goede voorbeelden en van ter zijde gezien, gelden N. 7 en 8 bij den nederhangenden arm.

Heffen wij den arm op, in het gesprek bij de Gesticulatie, zoo wordt N. 9 een' zeer goeden hand, die met den uitgestrekten vinger ook aantoonend kan dienen.

Aantoonend is van veel belang; het is, hoe ook, eene schilderachtige gedachte met gratie en zwier aantoonen, dit heb ik reeds genoeg te kennen gegeven in vorige lessen, laat ik dit nu nader doen, ten opzichte van den hand. Want zie N. 10 en 11

het is hier niet de vraag: wat is goed? nu ja, N. 10. wijst; maar zie N. 11. daar heerscht contrast reeds in den arm, vervelgens in den hand en voorts in de houding der vingeren, waardoor de laatste onmiddelijk de voorkeur verkrijgt.

Laat ik dit bevestigen, met N. 12, van de tegengestelde zijde te zien; zoodra denk ik van dat handje de donker geschaduwde halve pink weg, of het is minder gratieus, dat deel der kleine vinger moet er aan blijven en zichtbaar zijn. Laat mij nu de opene hand sprekende met stijve vingeren U vertoonen, als N. 13, het is wederom dezelfde aanmerking; eene kleine speeling in de vingeren, die alle stijfheid wegneemt, maakt het beter, zie N. 14; ik zal zwijgen van geslotene rechte vingeren, aan N. 13 toevoegen, hetwelk ik bereids genoeg heb te kennen gegeven, dat te verwerpen valt; N. 15 en 16, eer ik verder ga, dient te volgen; het geeft ons denkbeelden, hoe eene rol papier of pergament aangrijpen, of een' staf van commando; N. 15 is lomp boers, en niet geëvenredigd aan de ligtheid van het product, hetwelk te dragen valt; N. 16 is verkiesselijk, het is contrasterende en gratieus, en het ligte papier, of wat het zij, meer eigen; dan, over aangrijpen, spreken wij nog nader, schoon ik hier nu nog volgen laat, het trekken van het zwaard niet zoo zeer, als wel de handen dreigende aan het zwaard te slaan, eer de greep zelve geschied, om het zwaard te trekken eer de vingeren sluiten, om de klem van de scheede te ontrukken, kunnen de vingeren zoo als men hier ziet, speeling en welstand bewaren, N. 17.

Wanneer men in het Tooneeldiscours, geen' predikant verbeeld, is N. 18 te vermijden, zoowel als N. 19, die dezelfde is, zij kan nog dienen als men een' advocaat voorstelt, of andere geleerden die redeneeren, Plaat 26.

Ik geef voor het gewoone discours, voor het Tooneel N. 20, en bij de genen die er reeds zijn, N. 21. Dan, de tijd roept mij, deze les te sluiten; verwacht het vervolg dezer stoffe in het tweede gedeelte van deze les; intusschen mijne denkbeelden U ter overweging gevende, hoop ik, dat dezelve, Uwen bijval vinden mogen.

U dankende voor Uwe betoonde aandacht, heb ik wederom mijn doel volbragt en gezegd.

ELFDE LES.

Tweede Deelste.

GEACHTE HOORDERS!

Toonde ik in de vorige lessen, de nuttigheid van de aandacht te vestigen op de beweging ten Tooneele, in onze handen met betrekking tot de plaatsing der vingers, ik zal U, Geachte Leerlingen! dit heden nog nader aanwijzen; het onderscheid tusschen lomp en gemanieert, of liever met bedachten rade, iets voortstellen, heb ik naar ik meen, genoegzaam aangetoond. — Laten wij nu tot grijpen en aanvatten overgaan. Zie plaat 26.

LAIRESSE, die groote schilder, die de wereld een kostbaar boek achter liet, was wel bedacht op dit onderwerp; hij geeft ons voor lomp aantevatten, ter waarschuwing N. 22, en als beter N. 23, 24 en 25; deze alle vier wel waardig, bestudeerd te worden en zich eigen te maken, moet ik ten sterksten aanraden. Het eerste is de boer; de tweede, de man

van fatzoen; de derde, de uiterste politesse, die eene ledige kerk geeft, terwijl de vierde, de laatste vingers van den hand als steun aan den voet der kerk voegt, bewijst dat dezelve met vocht gevuld is en alzoo het vermogen gezocht wordt, om die regt te houden, dit is voor ons, Geachte Vrienden! van belang om op te merken, dewijl wij meermalen vertoonen zullen, eene kerk met niets daarin, als of er iets in ware.

Goed en kwaad staat steeds naast elkanderen, N. 26 geeft ons het lompste dat men denken kan, om zulk een giftkelk aan te grijpen. — Zietdaar de tegenstelling, maar maakt er het gevest van een zwaard van, dat uitgetoogen is, en de hand excellent goed.

Zoo moet men alle deze voorbeelden in toepassing leeren brengen, waar de omstandigheden zulks vorderen. N. 27 is zeer goed om op zich zelve te wijzen, voor een man, met den regter hand op de linker borst; daarentegen doet eene vrouw beter, om de hand N. 28 in aanmerking te nemen; zij wijst dan met de regter hand, onder de linker zijde van den boezem.

Men kan ten hemel wijzen met den regter hand, even gratieus wanneer de elleboog gebogen is met eenen hand als N. 29, daar eene uitgestrekte arm beter den hand N. 30 voegt; in het eerste geval kan de spreker zijne partij blijven aanzien, en van den hemel of de goden spreken; in het laatste geval kan opwaards worden gezien ten hemel, en er alzoo van spreken.

N. 31, is eene zonderlinge gewoonte, onder de redenaars in gebruik, van met den duim van den regter of linker hand, over den schouder, in het voorledene te wijzen; ik heb het eenmaal waargenomen in eene uitmuntende Fransche Actrice, op het Tooneel; ik heb hier wel niet tegen, maar ik kan niet zeggen dat het welstand geeft, hoewel maar een oogenblik durende; ik houde beter den uitgestrekten arm, en die een weinig achterwaards te brengen en de hand met den toonvinger nog meer achter te wenden, op de hoogte der heup is minder gezocht, minder in het oogloopende door iets raars, en tref het doel even zeer.

De biddende handen N. 32, 33 en 34, zijn allen welstandig en kunnen voor bidden en smeeken zeer goed gelden. Maar het oogmerk om die te gebruiken, om van verbazing of verwondering, de handen te zamen te slaan, moet met beleid worden aangevangen; bij voorbeeld, N. 32, moet nimmer ras in elkanderen worden geslagen, zij dient goed voor die stille aandoeningen van verbazing, verwondering en diepe droefheid, bij nederhangende armen naar de hoogte der borst, langzaam zamengevoegd te zijn. Even zoo is N. 34 voor opgehevene handen, en schoon eene vrouw als statig en achtbaar passende, kunnen zij eenen man even zeer dienen. Met veel veiligheid slaat men de handen ras verbaasd en verstomd in elkanderen met N. 33 te maken, met eenen harden slag, men waagt niet in zijne vingers te verwarren; op- en nederwaards kan deze zamenvoeging der handen gerust dienen.

De voeten heb ik bereids in mijne schetsen aangetoond, laat er ons ook eene bijzondere aandacht op vestigen.

Dat dit gedeelte van belang is, behoeft geen betoog; ik toonde het meer voor de beenen, dan wel bijzonder voor de voeten, in de gegevene beelden. Laat ons dan beginnen het oog te slaan op de vijf positiën van den dans, en laat ons zien, wat de Tooneelspeeler daarvan kan profiteeren en wat hij daarvan verwerpen moet.

Laat ons voorbeelden toonen ter bevestiging.

Ik zal de danskunst op dit moment niet aanraken, wij ontmoeten die nader. Maar, ik moet nu vragen, welke van deze vijf positiën kan voor het staande beeld dienen? — Twee slechts: N. 2 en 4; want N. 3 en 5 zijn met verplaatste voeten elkanderen gelijk, en kunnen ons nergens dienen; hetgeen in de danskunst getoerneerd genaamd wordt, is in deze positiën niet aangeroerd; ze zijn de eenvoudige standen der dans, om te zien wat er den Acteur of Actrice van dienen kan, en dat komt al, op slechts twee standen uit.

Ik zal van de eerste positie niet spreken, zij is te gelijk de positie van eenen militair onder de wapenen. Ik toonde in mijne beelden genoeg, wat voor ons te verkiezen is, en ik heb meermalen gezegd, dat de positiën der voeten, weinige bewegingen waren.

LAIRESSE geeft ons slechts twee voetplaatsingen, en zegt, dat men, om wel te staan, de hiel van den voet, hoe ook staande, tegen het hol van den anderen voet moet rigten; toont dit met twee voorbeelden, die ik nu schetsen ga. Zij zijn in zekeren graad ontleend, of hebben gelijkenis met de danspositiën 5 en 3; zie 6 en 7, mij voorts beroepende op mijne

gegevene schetsen voor de Attitude, is dit alles wat ik van de voeten zeggen kan; ik moet nu nog aanmerken, dat de studie van geheel in den geest van vele Antieke beelden, in het Treurspel te willen staan met de voeten, met zorg dient te geschieden, wil men niet boers en lomp worden. Zie 12, dit eenzelve van beide de voeten, is te vermijden; laat ons de les van LAIRESSE 6 en 7 liever houden, daar zijne meening toch zeker is, om ook als 8 en 9 te staan, daar de lijnen van de eene hiel tot het hol van den anderen voet komende, zulks bewijzen.

De toepassing dezer les, op zittende beelden, is eenvoudig, en in onze gepasseerde lessen genoegzaam aangetoond; hetwelk 10 en 11 bewijzen en met valsche en goede lijnen zichtbaar wordt.

Laat ons nu nimmer in den waan komen, mijne jonge Vrienden! dat deze oplettendheden, op de houding der handen en vingers tot uitpluizerijen vervallen; neen, het behoort tot de perfectie, het is goed en noodig, even als de geheele uitwerking van eene rol, een karakter; want immers eene schets, is geen volkomen schilderij; het is niet genoeg om onzen aanschouwer te zeggen, door het spel: « zoo omtrent diende het te zijn, » hem eene flauwe omtrek te vertoonen, voor een afgedane teekening; neen! neen! de volkomenheid optespooren en die voortedragen, dat is het doel en moet het blijven; het moet af zijn, in stand en houding, in gaan, staan en zitten, in Gesticulatie en in gelaatstrekken, in houding der handen en vingers, plaatsing der voeten, toon en modulatie der stem, zuivere declamatie in poëzij, zuivere spreektrant in proza; kortom, in alles wat de kunst vordert om natuurlijk en fraai te zijn. — Jaren,

ja eene leeftijd is noodig, om tot die volmaaktheid te komen, dit weet ik, maar het moet toch het oogmerk zijn.

Men moet den aanschouwer immers niet naar huis laten gaan, met de gedachten: « ik heb daar slechts eene voorlezing « gehoord, droog weg, van hetgeen het stuk inhield;» men moet hem doen zeggen: « ik moet het stuk nu nog « eens lezen, want ik ben verbaasd, fraaiheden gezien en gehoord te hebben, die mij bij de lezing gemist zijn.» — Zietdaar de kunst.

Men moet den kunstkenner en kunstregter toonen, dat men het Tooneel goed weet te gebruiken; dat men met beleid en geweizigd naar het karakter, het geheele, ja het grootste Tooneel, het zijne weet te maken; van de vleugels af, tot het midden, en wederkeerig, zonder winderig te zijn, en niet als eene onbedrevene, die voor het eerst optreedt; ja al ware hij jaren op het Tooneel geweest, en als onkundig voortgedwaald, het grootste Tooneel klein doet schijnen, door er slechts een klein gedeelte van te bespeelen, en daar ellendig eene kleine kring te beschrijven; iets, hetgeen, sohoon wel niet onnatuurlijk den naam van Meester onwaardig is, zoo ras het zichtbaar uit ellende ontstaat. Helaas! men ziet het heden al te veel, — en men laat het passeeren, terwijl de kunstkenner diepe zuchten loost, over de bekrompene uitvoering der onbedrevenen; ik waarschuwe U allen, mijne jonge Vrienden en Vriendinnen! — Ach laten wij door oefening tot de geringste kleinigheden van den welstand en der kunst, doordringen; laten wij als met arendssoogen rond leeren zien,

naar de schoonheid, naar de waarheid; laten wij door studie meer opspoorren, dan de gewoone mensch vindt; laten wij trachten te veroorzaken door ons spel, dat de beschouwer heen gaande, het zeggen van Anacharsis het zijne make.

« Welk eene kunst is het toch, die mij te gelijk zoo veel vermaak en zoo veel smart aandoet, die mij zulk eene
« aangename deelneming aan rampen geeft, wier gezigt ik niet zoude kunnen uitstaan; welk eene wonderbare mengeling
« van misleiding en wezendlijkheid; (let wel misleiding en wezendlijkheid) ik vloog in gedachten de ongelukkige
« gelieven te hulp en verfoeide den onverbiddelijken bewerker hunner ongelukken; de geweldigste driften verscheurden
« mijn hart, zonder het zeer te doen, en ik vond wellust in den haat.»

Mogen wij dit veroorzaken, zoo zijn wij Tooneellisten, ik heb het U gezegd. Zietdaar de kunst.

Daarbij behoord dan onmiddelijk om zuiver en wel te kunnen uitspreken, al de letteren zonder brouwen, lispelen, of gebrek aan spraakvermogen op de R; dat gebrek behoorde nimmer op het Tooneel gepermiteerd te worden, en de Franschen aux Français, te Parijs, permiteeren het ook niet, wie het ook heeft, het is een onvergeeflijk gebrek, dat door eene ellendige mode te veel gewettigd is, en helaas! zoo doorgedrongen, dat eene geheele troep Fransche Acteurs en Actrices, in Amsterdam, met onbeschaamde kaken, allen met dat gebrek hier vrij en onbelet speelen durven; al bezaten zij alle de eigenschappen van goed Acteur of Actrice, het is walgelijk om het op een Tooneel te moeten hooren; het zijn

menschen, immers met een der grootste spraakgebreken, die te bedenken zijn. Ach! welk een geluid, welk eene grasajade, welk een geratel, hoe meer hunne passie toeneemt, hoe onverstaanbaarder zij worden.

Maar ik treedt buiten mijn bestek, ik handel van Gesticulatie en Mimiek, en mag dus van geen spreken gewagen; dit is anderen aanbevolen.

U dankende voor Uwe aandacht, sluite ik deze les.

Ik heb gezegd.

T W A A L F D E L E S.

(Scherm-school, Dans, Groepering.)

GEACHTE HOORDERS!

Onder de menigvuldige algemeene kennis, die de Tooneelspeeler of dadelijk of zijdelings behoeft, behoort de Scherm-school en het beschouwen van den theatrale Dans; laat ons een oog op beiden slaan, en in hoeverre de Tooneelist dit behoeft, zal blijken.

Het eenige nut, dat de Scherm-school den Tooneelspeeler kan geven, is losheid, vlugheid en de kennis, hoe hij den degen trekken moet, en zich te wapen stellen, (en garde). — De kennis hoedanig zich te wapen te stellen met het zwaard, hetwelk men in die kunst zwadronneeren noemt, acht ik van meerder dadelijken dienst; het komt meer voor, dan den degen op het Tooneel te voeren, en ofschoon aldaar aan regelmatige, toch altoos telslagen gebonden, is het zeer noodig voor jonge Tooneelhisten, daar iets van te verstaan; ten einde met hunne regelmatige telslagen, natuurlijk en schijnbaar waar

blijven. Zietdaar het nut; — de noodigheid in het onderwijs dier kunstmatige slagen, om zich voor ongelukken te behoeden, is van veel belang, bij ondervinding gebleken; en daarom alleen ware het wenschelijk, dat de mannelijke, zoowel als de vrouwelijke Kweekelingen, daarin eenig onderwijs ontvingen, — hetwelk alhier te gemakkelijker kan geschieden, omdat wij eenen (Maitre d'Armes) Schermmeester in ons midden hebben, een' der Leden van het Corps de Ballet: VAN FULPEN.

Het nut voor de vrouwen daarin gelegen, is meermalen gebleken, in onze verdienstelijke, beroemde en beminde Actrice GREVELINK, die in haren eersten jeugd daarin onderwezen, er voordeel uit getrokken heeft.

De standen, die de Schermschool geeft, dienen voorts tot niets, dan om den degen te voeren; zij zijn, hoe ook, of stijf, of geforceerd overdreven. De standen van den zwaardvechter hebben wij gepasseerd, en vonden die uitmuntend; zij dienen meermalen, vooral voor den Treurspelspeeler, en het is hem noodig, den Gladiator te bestudeeren, om die houding te kunnen namaken. — Het nut en de noodigheid alzoo in korte woorden gesteld hebbende, moet ik dit bewijzen, om mijne stelling te staven.

Zien wij dan de figuren op Plaat 29. — Zonder nu deze kunst te willen beledigen, zoo moet ik vragen: Wat zijn dat voor figuren? Waar kunnen die voor dienen? dan alleen voor die kunst, waartoe ze gevonden schijnen. — De onderste zijn terstond schilderachtiger, zij hebben meer actie, en zijn dus terstond beter, men moet echter de standen kennen, om zich voor linksheden te behoeden. Van meer nut is het naar mijne wijze van denken, om te weten, hoe dat men den degen op zijde hangende, die meer achter de linker heup moet hangen, dan daar op, het gekleede kleed, vordert in dat punt op-

lettendheid, en de degen behoort zoo te hangen, dat de scheede bij elken statigen stap op den regter kuit roert. — Van meer nut is het om te weten, hoe men den degen trekken moet, dewijl het op het Tooneel zelden verder komt; en alzoo zoude natuurlijk alle de fijnheden dier kunst te ontbeeren zijn voor den Tooneelspeeler. De mensch in maatschappij levende, kan het ter verdediging veel meer dienen; men leert dan, als van zelve, omvallende lichamen te ontduiken, zich vif te wenden in gevaren, stokslagen te pareeren, en wat dies meer zij; maar het Tooneel behoeft geene perfectie in die kunst.

Beschouwen wij Plaat 3o. — Deze beide Zwaardvechters (Zwadronneurs), meen ik voldoende te zijn, tot staving van mijn gezegde, het komt dikwerf voor, om voor een moment als stand gemaakt te worden; terwijl het werkelijke slaan meer als Bedrijf dan Attitude voorkomt, hetwelk ons de Gladiator genoegzaam zoude leeren, zoo vordert de voorstelling van eene werkelijke zwaardvechterij, tellend onderwijs met schild en zwaard, tellende stelling van de opeenvolgende Attitudes en Rigtingen, genoegzaam door mij in vorige lessen aangewezen, bij de beschouwing van den Gladiator, in zulk eene voorstelling moeten die standen nimmer uit het oog worden verloren. — Daarentegen staat een wezendlijk degengevecht mij niet voor, in eenig Tooneelstuk plaats te hebben; ik zonder hier eenige weinige stooten uit, en een waar florettenduël in den Belagchelijke Jonker, is vervallen, men speelt dat stukje niet meer; — het is dus genoeg, er eenige kennis aan te dragen, te weten, dat men zich niet links vertoont, maar aan de perfectie behoeft den tijd niet besteed te worden; de jonge Tooncellist kan die beter gebruiken.

Wij gaan eene beschouwing maken, van den Theatralen Dans, met betrekking, in hoeverre die den Tooneellist dienstig kan zijn.

Zij leert hem houding, dat is: zij leert hem het ligchaam rigten, en hem gewoonten vermijden, die hem ongevalligheid maken; bij voorbeeld: te veel voorover gebogen gaan; het hoofd wel op de nekspieren te steunen; de armen niet te veel aan de ellebogen te krommen; zij leert hem wel treden en gaan; zij leert hem zich wel buigen; dat is, zijn compliment maken. Zietdaar het nut.

Voorts zijn alle verdere daden en bewegingen zoo overdreven voor onze kunst, dat men die voorts aan die kunst ook moet overlaten. — Die kunst, die niet op zich zelve bestaan kan, maar de dadelijke hulp der muziek, tot steun behoeft.

Zien wij echter, wat nog uit die kunst, voor ons te trekken is, en beschouwen wij tot dat einde geene enkele, maar voor het minst twee dansende personen, of meerderen; maar dan wordt onze beschouwing niet meer de beschouwing van den Dans, maar de beschouwing der Groepering, van onderscheidene beelden, en wij komen terstond tot de schilderachtige beschouwing der contrasten van vele beelden en groep. Laat ik mijne meening staven met voorbeelden. Plaat 30. Fig. 1.

Zietdaar den danser, waar nu zal zulk eene Attitude, zulk eene pirouette den Tooneelspeeler dienen? het is overdreven; alleen dient hij ons niet, niettemin behoeft de jonge Tooneelspeeler te weten, zoo als hij van alles weten moet, ook de touren eener contredanse en menuetten, opdat hij op de Bruiloft van Kloris en Roosje niet benard sta, zoo min als

in andere dansjes, in kleine opera's, enz.; en dan kan hij met *pas bouré* te loopen en atent op de toeren te zijn, ver genoeg komen.

Daartoe zoude ik aanraden, den Kweekelingen eenige lessen in dansen van dien aard te doen geven, waarvoor hier genoegzaam gelegenheid is aan het Tooneel.

Beschouwen wij nu een' Danser en Danseresse, daarin is voor ons, voor het minst deze leering, dat wij oplettendheden kunnen vestigen, op het contrast der bewegingen van hoog en laag. Pl. 31. Fig. 2. Dit wordt voor onze oogen terstond groepering; eene kunst apart, die contrasten, wendingen, en buigingen heeft, hetwelk gevolgelijk in den gedachten groep, Fig. 3, beter te leeren zij, waaruit dan blijkt, dat de schilderschool leerzamer wordt, voor den Acteur en Actrice, dan de dans- of schermschool.

Zie hier bij voorbeeld Sopir, Seid, Palmire, en Fanor; in Mahomed, of Zaïre, Nerestan, Lusignan, Chatillon; zie hoe 1 en 4 rijzen, zie hunne wendingen in contrast, zie dat zelfde contrast in hunne bewegingen, zie 2 en 3 met dat zelfde oog, zie 3 geheel geboogen, hetwelk 2 niet zoodra merkende, zich wederom wat oprigt; zoo doen allen, zoo worstelt zulk eene groep aanhoudend in contrast, als ieder oplet, en voor overdrijving bezorgt blijft, hetwelk zich eigen gemaakt te hebben, den geperfectioneerden Acteur kenmerkt; met dat zelfde oog, dienen alle plijster groepen, alle groepen die men voor het Tooneel stelt, beschouwd te worden; met dat oog ziet men alle printen en schilderijen, en past dit op onze kunst toe.

Zoo zijn wij dan zoo ver gekomen met onze lessen, om tot de Mimiek des Gelaats overtegaan. Hier opent zich een nieuw veld ter aanwijzing van kundigheden; de vermaarde mannen, die ons het spoor gebaad hebben in dezen, zijn: LE BRUN, KAMPER, DE BUFFON en ENGEL; laten wij hun volgen en wij zullen toepassingen maken voor den Tooneelspeeler, die ik bij ondervinding weet, dat hem nuttig zijn.

Maar het gestelde tijdperk is verstreken, waarin deze school zijnen gang heeft: zoo moeten wij dan op den volgenden avond sluiten; om dit wel en met geheugenis te doen, zal ik Uwe aandacht dan bezig houden met den aanvang der lessen, over de Gelaatstrekken; ik heb U dus aan te kondigen, dat heb ik plegtig mogen beginnen, het betaamt mij plegtig te sluiten, U vereerend bijzijn mij boven alles aangenaam te erkennen, de zoete wenschen uitteboezemen, om bij vervolg van tijd ook te mogen vervolgen en elkanderen hier weder te zien.

Ik heb gezegd.

DER TIENDE LES.

Tweede Gedeelte der Cursus.

(Onderrigt in de Kunstgrepen tot de mogelijkheid om al de hartstogten op ons gelaat te vertoonen, om de gebreken daarin tot die mogelijkheid hinderlijk, te leeren bedekken, en van dat alles gebruik te maken, dat de nabootsing op het Tooneel in de oogen der Aanschouwers, dezelve denkbeelden zigbaar verwekken, die de natuur elkander nabij staande doet.)

GEACHTE HOORDERS!

Het afbeelden van al de hartstogten en de gewaarwordingen der menschelijke ziel op het gelaat, heeft sints eeuwen de aandacht getrokken van allen, die de beeldende kunsten beoefenden. Niemand schikte die afbeeldingen in geregelder orde dan de vermaarde Fransche Kunstschilder LE BRUN. Die afbeeldingen leert men al vroeg den schilderjeugd kennen. Zij zijn in veler handen. CAREL VAN MANDER, CRISPIJN DE PAS, hebben er wel vooraf van gesproken, maar DE PAS volgt VAN MANDER.

LE BRUN verscheen met zijne afbeeldingen in het laatst der 17de eeuw, en blijft het uitmuntende rigtsnoer van alle kunstenaars. — De Graaf DE BUFFON, in zijne Natuurlijke Historie, heeft over dit onderwerp breed uitgewijd, ook WATTELET en de Ridder JOUCOURT. De onvergelykelijke Profesfor KAMPER, heeft er ons lessen over nagelaten, en ENGEL in zijne gebarenkunst, moest er natuurlijk veel van spreken. — LE BRUN bleef de voorkeur behouden, zoodanig dat LAIRESSE dit heerlijk deel der kunst geheel overslaat en ons tot LE BRUN verwijst. Oordeel, mijne Vrienden! van hoeveel belang de kennis daarvan, geacht moet worden. De Fransche LE CLERQ gaf ons eene navolging van LE BRUN, bragt er kleine aandoeningen tusschen in, die LE BRUN passeert; zoo als de *aandacht*, maar die LE BRUN genoegzaam geeft onder den naam van eerbied en hoogachting; ik heb ze in mijn leven allen nagegaan en vergeleken, maar LE BRUN heeft alles gedaan; hij is het rigtsnoer dat het fijnste onderzoek billijkt: ik zonder KAMPER uit, die gaf iets nieuws — het sterven — hij vermeerderd dus de kennis der menschelijke aandoeningen en gewaarwordingen op het gelaat, naast die der hartstogten.

Deze kennis behoort onmiddelijk naast den Kunstschilder aan alle Redenaars, en vooral aan Tooneelspeelers. Zij hebben het uitmuntende voordeel boven Schilders, Teekenaars en Beeldhouwers, dat zij door de beweging der deelen zelve, grooten kracht kunnen bijzetten aan de trekken van het gelaat, om aftebeelden, en den invloed hunner reden te vermeederen.

Ofschoon nu het grootsche geheel des ligchaams, de werking van armen en beenen aanmerkelijk toebrengen om de uitwerkselen ouzer gemoedsaandoeningen aftebeelden, zoo is nogtans te regt altoos het aangezicht gehouden voor het voornaamste deel waarin de hartstogten zich laten zien.

Vandaar dat ik tevens de Kweekelingen voor *het Tooneel*, op dat gedeelte der kunst, bijzonder oplettend moet maken.

Want het is niet genoeg dezelve naar onze zielsaandoeningen op het Tooneel aftebeelden; daar worden zwarigheden aangetroffen, gebreken ontdekt, die om goed aftebeelden, hinderlijk kunnen zijn. Want hoe vele menschen zijn er, die lagchen, alsof zij weenden en die schreijen, dat men gelooven zoude dat zij lachten, te meer daar de mensch ook tranen lacht.

Zekerlijk is de Teekenkunst om tot de kennis der kunst van hartstogtelijke afbeelding te komen met ons gelaat, den eenigen weg, voor den Tooneelspeeler; zij leert hem regelmatig de gebreken van zijn eigen gelaat kennen en die door de kunst verbeteren. Want het is niet genoeg om, gedreven door gevoel, nu maar natuurlijk te schreijen, te lagchen, vergramd te zijn; neen, men kan daardoor walgelijk en afzigtelijk worden, en het zoude echter natuurlijk zijn.

Even als men de toonen der stem tot welluidendheid dwingt, zonder onnatuurlijk te zijn, zoo moet men de uiterlijke gebaren des gelaats tot welstand brengen en te gelijk natuurlijk blijven, overeenkomstig het karakter, hetwelk men voorstellen moet, opdat bezwijmen en dood zoo verschrikkelijk niet voorgesteld worden, dat het afzigtelijk zoude zijn, deze wijze les van ENGEL wel begrepen, is vol waarheid voor het Tooneel.

Deze opsporingen moeten ons tot den weg ter volkomenheid leiden, en den slechten smaak die te algemeen heerscht, leeren verbannen en welstand bewaren, de Natuur leeren afbeelden, minder zoo als zij is, dan wel behoorde te zijn. Men

zoude gelooven dat deze lessen, alzoo alleen te huis behoorden in de teeken- en schilderschool, geensints, want het voorgenomen doel is hier wel, het onderrigt in de afbeelding der hartstogten met ons gelaat, maar ook om de gebreken des gelaats voor den Tooneelspeeler te leeren verbeteren.

Ik heb dan voorgenomen, om hier te toonen bij de kennis der hartstogten het onderrigt in de kunstgrepen, tot de mogelijkheid om alle hartstogten door Mimiek te vertoonen, om de gebreken tot die mogelijkheid hinderlijk te leeren bedekken, te hulp komen, en te verbeteren.

Op deze wijze kan men het spoor banen, tot de regelen der uiterlijke welsprekendheid, der lichamelijke beweging en des gelaats, en alzoo kennis bekomen van dat gedeelte der kunst, algemeen bekend onder den naam van Mimiek op het Tooneel.

De kennis van de verbijstering des menschelijken gezichts, of liever de misleiding, die aan de oogen kan toegebracht worden van den aanschouwer, geeft de eerste denkbeelden daarvan, en doet de mogelijkheid geboren worden, dat de nabootsing op het Tooneel dezelfde denkbeelden zichtbaar verwekt, die de natuur elkander nabij staande doet.

Dat deze kennis en deze uitwerking van veel belang is, behoeft geen betoog; wat is daarover niet al geschreven, maar de manier om het door voorafgaand schilderen in het gelaat aan te wenden, is nimmer mijns wetens, zoodanig betoogd, dat zij eene dadelijke toepassing voor den Tooneelspeeler had, waaromtrent ik dan als hier juist behorende, mijne gedachten in lessen zal mededeelen.

Tredende dus in het tweede gedeelte onzer Cursus, welke wij ons hebben voorgesteld met Uwe aandacht te zullen afhandelen, (welker aanvang nu als een heuglijk stuk zal achterblijven, bij het slot van deze jaargang.)

Sprekende wij dan vooraf, over de middelen, die in acht te nemen zijn, om tot goede uitdrukkingen te komen. Niets op aarde is volmaakt, en is dus zeker, naar mate de kennis van den Tooneelspeeler meer doorgedrongen is, tot kennis der Schilder- en Teekenkunst, of hij heeft met zekerheid op zijn eigen gelaat aanmerkingen te maken, langs die kunstmatige regelen; neem hem zoo gunstig bedeed, als gij wilt, er is zeker of het eene of het andere, dat hij wenschte anders te bezitten; gesteld hij heeft de gunstigste oogen voor het Tooneel, en veelligt zijn zijne wenkbrauwen zoo dun, dat zij zich spoedig op den Tooneel afstand verliezen, of mogelijk zitten zij hem te dicht op de oogen, zoodat zij het oog te veel dekken, bij de uitdrukking der toorn; misschien zijn zij hem te droevig neergebogen aan de buitenhoeken, en staan te veel als een boog, om hooge passie van woede met vrucht te doen uitkomen. Het behoort echter onmiddellijk tot de kennis van zijn eigen gelaat, die den Tooneelspeeler door den Heer ENGEL in zijne gebaren-kunst zoo zeer wordt aanbevolen, om te weten, wat hij met hetzelfde kan uitwerken.

Ik zal hier geen gewag maken van de gewone wijze om zijn gelaat te beschilderen, bij alle Tooneelspeelers in gebruik, zoodra zij in het karikatuur werkzaam zijn, als daar is het leggen van het rood der wangen, om eenige penseeltrekken in het gelaat te geven, om zich ras een paar bolle drankwangen te schilderen, dit is te algemeen bekend om daarvan te spreken,

maar ik hoop aantetoonen, dat er kennis behoort van Schilder- en Teekenkunst, om dit wel aantewenden en naar mate men daar beter mede teregt kan komen, men beter het doel treft. Vele zoeken dit, door diepsels van eene harde en zwarte kleur, volgens de plooiën van het gelaat, en meenen genoeg gedaan te hebben; dat men zich hierin bedriegt, behoeft geen betoog; want somtijds is het gelaat ongunstig, verbeteren moet het oogmerk zijn: dit wijst de Natuur zelve aan de Tooneelspeelers, wier blondheid hen kennelijke wenkbraauwen heeft geweigerd. Wij maken die donker, volgen de loop der Natuur en meenen welgedaan te hebben, terwijl vergeten wordt, dat wanneer die eene andere rigting gegeven werden, men, of voor het karakter hetwelk men voorstelt, of voor den welstand veel zoude toebrenge. Ik zal trachten dit terstond te bewijzen, door te teekenen. Zie Plaat 32. N. 1.

Zonder in anatomische aanwijzingen te vervallen, moet ik U doen opmerken, dat de mensch boven het ooghol een klein rond gaatje heeft waardoor, de beweging van onze wenkbraauwen gaat, hetzelfde is somtijds bij eenige sceletten onmerkbaar klein, bij andere grooter, maar dat in dezen tot aanwijzing dienen moet, om te betoogen, dat welke wenkbraauwen men zich gelieven te schilderen, hetzij opgeheven, nederwaarts gaande, droevige, vergramde of blijde; men dient te zorgen, dat men zijne eigene wenkbraauwen moet aanroeren met de schildering, of de beweging daarvan zoude verlooren gaan.

Er is voor de Mimiek des gelaats, bijna geen deel in hetzelfde dat meer uitdrukt; LE BRUN, die zoo uitmuntend over de hartstogten heeft geschreven, stelt de beweging daarvan boven de uitdrukking der oogen; zeggende, dat de geard-

heid onzer aandoeningen in dezelve best optemerken zijn. De Graaf DE BUFFON, is dit met hem eens, zoowel als den geleerden Professor KAMPER, en wij behoeven slechts de Natuur zelve te raadplegen, om ons in dezen te overtuigen, het schijnt dat de wenkbraauwen alleen tot de uitdrukking der gewaarwordingen ons dienen.

Met grond moet ik dus doen opmerken het nut om de jonge lieden op dit deel aandachtig te doen zijn, en tevens de noodzakelijkheid om door schildering in het gelaat, de Natuur te hulp te komen.

Er zijn slechts twee bijzondere bewegingen in onze wenkbraauwen, opheffen en nedertrekken, want regs of links, heen en weder kunnen wij die niet bewegen, maar dit op en neder heeft vele mengelingen, die nu in den loop der lessen voorts blijken zullen. Zie N. 2. Stellen wij nu een eenvoudig wezen in rust, niet ongunstig door de Natuur bedeed, maar zijne wenkbraauwen zijn hem te dun, derzelve rigting is te boogachtig en zij leggen hem te dicht op de oogen.

Dit zegt de Schilder is nadeelig om den tiran uittedrukken, herstel deze gebreken door verwen en penselen, maar doe dit met kennis van den afstand, voor het Tooneel. Zie N. 3.

- 1°. Ik schilder de wenkbraauwen uit hunne inplanting bij den neuswortel in eene schuine rigting naar boven, dik en breed boven op de natuurlijke, welke van zelve nu verloren gaan en geen dekverw behoeven, door den afstand.
- 2°. Ik schilder de plooiën der nijd, boven den neus, tusschen de wenkbraauwen.
- 3°. De trekken der kwaadaardigheid van de neusvleugels naar beneden aangezet.

4°. En die in de hoeken der mond ook naar beneden.

Let nu wel op, dat het gebrek der wenkbrauwen aanmerkelijk hierdoor betert, vooral wanneer men dezelve nu nedertrekt, dat de neiging van de Natuur is.

Wanneer men hen nu wat blaauwbaardig schildert en de kaken met eenen ligten trek wat ingevallen maakt, wint de voorstelling.

De verwstoffen hiertoe aangewend, kunnen niet alleen zwart zijn, dit is te hard; de wetenschap daarvan, zal ik in een apart onderhoud mededeelen, het palet voor het Tooneel is daarenboven bijzonder, om het gemakkelijk wederom weg te vegen, en er geen last van te hebben op het gelaat.

Zien wij nu, wat ons gelaat door beschildering dus toegerust, meer kan uitwerken, dan als dit niet geschied ware.

Dit wezen, uit de rust voorloopig voor Uwe oogen alzoo geschilderd, geeft door de beweging der deelen zelve van het gelaat, dit gevolg voor den toorn of gramschap. Zie N. 4.

1°. De wenkbrauwen worden te zamen getrokken aan den neuswortel, waardoor zij rijzen aan de uiterste hoeken.

Hoe sterk komen nu de twee geschilderde plooiën tusschen de wenkbrauwen niet in werking.

2°. Het voorhoofd fronst zich.

3°. De bovenste oogleden verheffen zich, en het oog rust nu op de onderleden, aan de buitenhoeken ontstaan plooiën nederwaarts, door het zwellen der wangen.

4°. De neusvleugels zwellen en rijzen, bij de wenkbraauwen ontstaat eene plooi over den neus door het zwellen der wangen.

5°. Twee zware plooiën ontstaan op de wangen, dalende van de neusvleugels, welke reeds geschilderd, nu sterk uitkomen.

6°. De mondhoeken openen zich, en dalen door het op elkanderen zetten der tanden, de halsspieren rekken en de onderkaken zetten uit. De trekken aan de mondhoeken geschilderd, dienen hier voor het effect. Toonen wij, hoe er dit van ter zijde uitziet, in fig. 5.

Zietdaar de toorn, die afschnwelijke hartstogt, die den mensch ontsiert, doet heen- en wederloopen, stampvoeten, ja het haar te bergen rijzen, en met geslootene vuisten doet reikhalzen om zich te wreken, zoo is de toorn de geboorte der heete wraak.

LE BRUN zoo wel als CAMPER, geven dit zoo, terwijl dit van de Graaf DE BUFFON, verre beneden die van LE BRUN, door CAMPER gesteld worden, en te regt, hij heeft niets nieuws gegeven noch verbeterd; intusschen hoop ik Uwen aandacht van het nut der schildering in het gelaat verder te overtuigen, waar de Natuur te kort mogt komen, voor de uitdrukking der hartstogten. Ik vervolg. Zie Plaat 33. N. 1.

Dit wezen in rust, moet tot verwondering overgaan, komt dit nu in de rol die men spelen moet voor, zoo is het

noodig, goede kennelijke wenkbraauwen te schilderen, want die doen, om dat uitedrukken veel af, vooral wanneer men schrik moet afbeelden, met verbaasdheid vermengt.

Leg die wat hooger dan de natuurlijke, breder en wat schuins in de buitenhoeken; het nut der schildering blijkt bij de verwondering, want de wenkbraauwen worden terstond opgeheven en zijn dus zeer zichtbaar. Zie N. 2.

Het oog opent zich,
de mond insgelijks,
en de neusgaten worden wijder.

Alles langzaam toenemende, en toenemende tot verbaasdheid, N. 3. en gaat over tot een uiterste, N. 4. indien er afschrik bijkomt, geboren uit hetgeen ons eerst verwonderde, verbaasde en eindelijk afschrik verwekte; maar dit alles, dit uiterste gebeurt in het gelaat eensklaps door den schrik, maar in grootere en sterkere beweging der deelen, zichtbaar in N. 4.

Wanneer ik nu de plaatselijke kennis van de gelaatstrekken te hulp kom door schildering, waar de Natuur in het gelaat te kort mogt komen, help ik immers de uitdrukking.

Ik heb in deze studie menen optemerken en ik laat het Uwen aandacht beoordelen, of niet zekere overeenkomst in deze afbeeldingen plaats heeft, het eenigste verschil dat men zakelijk kan noemen is de zamendrukking der wenkbraauwen boven

den neus, maar anders is de verbaasdheid de opklimming tot verwonderingen hetgeen deze is, is ook de schrik eensklaps in geweldige beweging, zoo als ik straks toonde.

Met betrekking tot het geheele beeld, moet men gerust vaststellen, dat bij den schrik de handen uitgestrekt, of liever geopend zijn, maar vooral de vingers niteen gezet, ook de uitzetting der beenen moet opgemerkt worden, ik zal dit ook met geheele beeldjes in het vervolg doen zien.

De voorbereide bleekheid der kleur, door gemis van het roodsel, ja somtijds door bleekmaking met verw, doet veel tot deze voorstelling, maar de aantoesing der wenkbrauwen is van veel belang, die te verhoogen, te verdikken en eene andere rigting te geven, moet hier gelden, en de gelaatstreken ter bevordering kennelijk te teekenen, kan niet anders dan tot bevordering der voorstelling strekken.

Oordeelt nu, wanneer dan schildering des gelaats de echte trekken verzeld, bleekheid deze vertooning door gemis van roodsel te hulp komt, hoezeer deze Mimiek uitkomen moet, en sterk werken kan, daar zonder deze kunstgrepen en zonder deze kennis, des Tooneelspeelersarbeid, minder effect verkrijgt.

De vertelling van den grooten CORVER werd door deze grondregelen geloofbaar; dat GARRIK aan LE KAIN al de hartstogten van LE BRUN met een servet om het hoofd als een kap gehangen, en het hoofd door de opgehouden deur stekend, namaakte. Het is van belang dit alles nategaan. Wij zullen dan vervolgen, wij zullen onze aanmerkingen geven en waar te schilderen valt, naar onze denkbeelden aanwijzen, dat niet altoos echter veel kan geschieden. De vrouwen kunnen met

beleid en goed verstand van deze kunstgrepen voorzigtig gebruik makende, veel toebrengen tot hartstogtelijke afbeelding, zoowel als de mannen; vooral met kennis van den afstand en de mogelijke begoocheling der aanschouwers. Wij leggen ons rood en wit, men schildert zich knevels, baard, en zet de wenkbraauwen aan. Waarom nu niet verder voortgetreden en op goede gronden hartstogtelijke trekken gelegd, gelaatsgebreken verbeterd en alzoo het oogmerk getracht te bereiken.

Ja gewis, vol ijver voort gestudeerd, en het is zeker dat kunst door arbeid wordt verkregen, door tijd en vlijt volmaakter wordt. Zonderling dat onder de Kunstschilders en liefhebbers der schilderkunst, zoo weinige worden gevonden, die smaak hebben in bespiegelingen van dien aard, als wij hier voordragen; wat is ondertusschen deze bespiegeling nuttig voor den Tooneelspeeler, de afbeelding der hartstogten, in wat geval ook, kan hij nimmer ontbeeren, zoo min in het Comische als in het Tragische; ik moet dus herhalen aan de Kwekelingen, dat de beschouwing daarvan een voornaam gedeelte onzer kunst uitmaakt en hunnen aandacht overwaardig is. Ik moet hun aanbevelen te beschouwen, de schoone schilderwerken op het museum alhier, en in toepassing te brengen op onze kunst; de hartstogtelijke tafereelen van CORNELIS VAN HAARLEM, GASPAR DE KRAGER, JORDAANS; en in het Comische JAN STERN, die voortreffelijke Schilder, die zoo vele werken heeft in de wereld gelaten, die omtrent de Mimiek ook zoo vele lessen bevatten.

Zoo heb ik dan in een aantal lessen sints den 21sten October laatstleden U Wel-Ed. en Ulieden, Geachte Lcerlingen! over het Pantomische en Mimiesche gedeelte onzer kunst, mogen onderhouden. Welk een aantal voorbeelden stelde ik Ulieden niet al voor, ik vleije mij Uwe smaak verrijkt te hebben en Uwen aandacht wegen aangewezen, om U op

den gewigtigen loopbaan waaraan gij U gewijd hebt, den taak des levens te bespoedigen en te verlichten. Ach! wie onzer had het geluk zoo vele aanwijzingen te ontvangen, besef, mijne Vrienden! wat wij hebben moeten ontbeeren, hetgeen Gijlieden geniet, en in den loop dezer lessen genoten hebt. Dank zij het Achtbare Schouwburg-Bestuur, hetwelk deze School heeft gelieven interigten tot Uw nut, en U de mogelijkheid geschonken, om in de theorie der kunst onderwezen te worden. Ik en mijne achtenswaardige en ervarene Medebroederen, hebben door vele moeilijke en langzame wegen, moeten verkrijgen, hetgeen U als bij den hand geleid, van stuk tot stuk aangewezen wordt. Ik heb der kunst gewijd, de vruchten eener dertigjarigen arbeid, U medegedeeld, en als zaden nedergestrooid, in de zoete hope van in eene vruchtbare aarde gevallen te zijn.

Laat ons hopen elkander bij te blijven, en bij het volgende seizoen dezen loopbaan op nieuw intetreden, daar, waar wij nu geëindigd zijn en de verdere vruchten van nadenken en studie voor te dragen; ik heb het genoegen mogen smaken dat mijne Kunstgenooten het nut hebben erkend, en mij de eer hebben gegeven van bij herhaling hunne tegenwoordigheid te schenken; ik heb de eer mogen genieten, beurtelings, nu dezen, dan genen der Wel-Ed. Heeren van het Schouwburg-Bestuur, hier te mogen zien, mij hunne aandacht te vergunnen, en dus de levendigste blijken van belangstelling te ondervinden; het spreekt dus van zelve, dat ik hoogstgevoelig voor zoo veele goedkeuring, daarvoor hier openlijk mijne erkentenis betuige. Ontvang dien dank, Wel-Ed. Heeren! neemt de erkentenis aan, die ik Uwer gunst en medewerking ten nutte der Kweekelingen verschuldigd ben. Gijlieden hebt de mogelijkheid tot onderrigting en nadenken doen ontstaan en

tot daadzaken doen worden, mijnen ijver tot opbouw dezer, door U Wel-Eds. zorge gevestigde School, is tot nogtoe alles wat ik daartegen stellen kan. Eenmaal, hoop ik, dat derzelver nuttige gevolgen en vruchten Uwer gunstige zorge mogen vergelden, die ik bij dezen duurzaam verzoeken en beleefdelyk aanbevele.

Zoo ook U, mijne Geachte Kunstgenooten en beminde Vrouwen, Kunstenaressen! hartelyk dank voor de eer mij aangedaan, door Uwe ijverige tegenwoordigheid, de betuiging der Kweekelingen, dat zij de lessen met genoeg aanhoorden en er het nut van gevoelden, de erkentenis van allen, die toegang hadden, hun aller aandacht mij zoo aanhoudend betoont, vordere mijnen dank. Ontvangt die bij dezen, en geloof de betuiging die ik allen doe, dat zoo veel goedkeuring aan mijne pogingen de spoorlagen zijn voor mijnen ijver, en doen hopen om eenmaal met nieuwe lust te beginnen, waar wij nu geëindigd zijn.

Ik heb gezegd.

VEERTIENDE LES.

(Over de Hartstogten.)

GEACHTE HOORDERS!

«Laat ons hopen bij elkanderen te blijven», dit waren mijne woorden onder anderen, bij het sluiten van het vorige seizoen. Dit, mijne waardige Hoorders! heeft, ten mijnen opzichte, kortleden veeg gestaan..... Het heeft den Hemel behaagd, ons bij elkanderen te laten, en ik vindt mij met blijdschap weder in Uw midden. De kunst, die onze zinnen betooverden, en op het Schouwtooneel bragt, zij dan op nieuw het voorwerp onzer bespiegelingen; opdat onzen geest kracht bekomme, in dezelve te vorderen. Geroepen tot Lid van het Fonds: *Ter Opleiding en Aankweeking van Tooneelkunstenaars*, door het welbehagen der Wel-Ed. Heeren, Bestuurders dezer beroemde Schouwburg, spoede ik mij, om aan die roeping op nieuw te voldoen; waarin ik, helaas! vertraagt ben, door ziekte en zwakheid, anders zouden deze lessen,

sints lang, wederom hervat zijn. Nu, wij bevinden ons dan weder gereed, om (hoelaat dan ook) nog te beginnen, gedachtig de les van vele groote wijsgeeren, dat het nimmer te laat is, iets te beginnen.

Met den loop der lessen van het vorige seizoen, sloten wij bij den aanvang der hartstogtelijke afbeelding op ons gelaat, met toepassing tot den Tooneelspeeler, thans zullen wij deze rijke en belangrijke stoffen vervolgen. — Voorzeker belangrijke stoffen! niet alleen uit derzelve geaardheid, maar te meer, omdat dit deel der kunst, thans meer en meer onder de Tooneellisten in acht genomen wordt, zoo wel onder ons, als onder de Franschen, die ons zelf als Pantomimisten alleen in Mimiek ervarene, twee onderscheiden voorwerpen in het kort voor het balet hebben opgeleverd, die wel waardig te beschouwen waren, omdat de aanmerkingen over de bewegingen van het geheele beeld, stof tot nadenken oplevert, getoetst aan mijne vorige lessen. Het blijkt ondertusschen wederom, dat dit deel der kunst van het uiterste belang is en men ook bij ondervinding weet en ziet, van hoe veele en sterke uitwerking hetzelfde is, op den aanschouwer. Wij zullen Uwen aandacht niet vermoeijen, maar ter zake komende, het meermaal herhaalde hier ter plaatse, UEd. te binnen brengen, om geregeld te kunnen vervolgen.

In mijne eerste les over de hartstogten, heb ik de nuttigheid van in ons gelaat te schilderen, naar gelang der omstandigheden ten Tooneele, naar ik meen, genoegzaam betoogt. Treden wij nu met LE BRUN geregeld voort, tot de beschouwing van alle hartstogten; zien wij CAMPER, DE BUFFON EN ENGEL, te gelijk met onze aanmerkingen en aantooningen, waar men schilderen kan of meer of minder.

Daar het een geheel andere zaak is, om de hartstogten te verbeelden, of dit de Schilder of de Tooneelspeeler doe, komen dezelve hierin overeen, dat naar mate de kennis der deelen die bewogen moeten worden, verder ga, men die geregelder in werking zal brengen; wij moeten dezelve zoo wel als de Schilder kennen, wijl wij niet de waarheid, maar de afbeelding der waarheid geven; en naar mate die natuurlijker is, naar mate heeft men meer het doel bereikt. Al ware nu de levendigste verbeelding in staat de zaak te gevoelen, zoo zoude zoodanig Acteur zich nog verrijkt zien, met de kennis van hetgeen welstandig zij, en wat hij door kunst zoude kunnen toebrengen op het Tooneel; want wij schrikken niet, maar wij moeten den aanschouwer doen gelooven dat wij schrikken; want deze raakt het niet, of wij de zaak gevoelen. Wij moeten hen doen *gelooven*, dat wij die gevoelen, het fijnste gevoel zoude zoo klein kunnen zijn, dat men er bij zoude moeten staan, om er uitwerking van te hebben.

Ondertusschen moeten wij door kunst en kunstmatige beweging en door merkbare grootere, of tijdgevende beweging en door schildering doen gelooven, dat hetgeen wij voorstellen, waar zij, schoon het zoo niet is. Door grootere en merkbare bewegingen bovenal, want er gaat oneindig veel te loor, door in zijne bewegingen, niet met den vereischten tijd om te doen beschouwen, te werk te gaan, of die bewegingen te klein te nemen; men moet de grootheid des Tooneels, den afstand der aanschouwers bedenken, en zoo als in de eerste lessen gezegd is, waar het behoeft, door schildering ondersteunen en te hulp te komen, op onze aangezichten. Nu is de kennis der deelen, den weg en aanwijzing waar men schilderen, en wat men beweegen moet.

De dadelijke aanmerking, dat de verbaasdheid met grootere werking de schrik is, is nieuw, mits men het eene langzaam, het andere eensklaps stelle, en uit verbaasdheid oorsprong heeft. Ik toonde dit in de les, die tot slot van het vorige seizoen diende, en mijne opmerking bevatte, dat verwondering, verbaasdheid en schrik, zekeren overeenkomst in de voorstelling op het gelaat geve, en dat een opklimming plaats heeft, tot grooter en sterker beweging. Ik mag hopen, dat dit het geheugen niet ontgaan is, anders komt uit verwondering de hoogachting het best te voorschijn, zoo als LE BRUN zegt, opvolgende de zachte aandoeningen die van verwondering begint; het betaamt mij hier minder de inwendige oorzaken nategaan, maar te doen opmerken wat de uiterlijke vertooning is.

Laat ons aanvangen met onzen aandacht te vestigen op de verwondering en derzelve klimming en daling tot eerbied.

LE BRUN, dien wij volgen, leert ons zijne verwondering met

opgetrokken wenkbrauwen. Zie Plaat 34. N. 1.

Geopende oogen, zoo dat den oogappel vrijstaat.

De neusvleugels opgezet.

De mond open.

Ik moet doen opmerken, daar de wenkbrauwen wederom het eerst genoemd worden, hoe *nut* het is die aantezetten, zoo dat ze zichtbaar werken kunnen, vooral indien de Natuur die den Tooneellist, dun of blond gegeven heeft.

Het beeld daarvoor, geeft hij ons niet, maar beschrijft het aldus: Zie N. 2.

Stok stijf staande.

De armen van het lijf.

De vingers uitgezet.

De beenen bij elkanderen.

Nu betaamt het ons, dien grooten Meester wel te verstaan, en uit een stok stijve gedaante, echter geen stok te maken, maar het beeld gratie geven, zoo als hier als voorbeeld zichtbaar is. Ook moet men niet vergeten, dat dit de eerste aanval der verwondering is, en men daarna schoon verwonderd blijvende, andere bewegingen kan aannemen met de handen neder te doen dalen op elkanderen, hetwelk nogtans een goed beeld blijft, om voor een moment te maken, eer men van verwondering bekomt, en verdere bewegingen aanneemt.

ENGEL, die in zijne gebarenkunst met LE BRUN instemt, verwijt hem echter de bewondering te hebben overgeslagen of vergeten; maar deze fijne onderscheiding dient den Tooneelspeeler even min als den Schilder.

Ik zal U dat van ENGEL schetsen, zie N. 3. Gijlieden ziet, Mijne Heeren! het stokbeeld van LE BRUN, in verwondering overdreven, want voor den welstand, de gratie, verbeter ik terstond een been. N. 4. Voorts de uitgezette vingers.

De fijnere zielsgebaarwordingen zijn te klein, zij dienen ons niet op het Tooneel; wij moeten afbeelden met groote trekken, en dus komt het op LE BRUN zijne verwondering neder, die ons voldoende is.

Maar de verbaasdheid begint aan schrik te grenzen, zoo als ik hier al eenmaal toonde; zij bestaat in eene meerdere uitzetting of vergrooting van al de bewegingen, zoo wel in het geheele beeld, als in het gelaat. Zie N. 5 en 6.

KAMPER geeft ons in verwondering compleet LE BRUN; hij beredeneert en toont anatomisch de werking der spieren; dit is ons overtollig, wij willen de uitwerkselen en niet de oorzaken, wij betrachten de afbeelding op ons gelaat, moeten die tot waarschijnlijkheid brengen, terwijl het geene waarheid is; de naspooring echter van het spiergestel, is voor den weetgierigen altoos eene fraaije wetenschap en kan in de schildering des gelaats, veel dienst doen, maar begint meer tot de schilderschool te behooren. Om mij in de vervaardiging dezer lessen te helpen, heb ik veel dienst gehad van het afgietsel in gips op de Natuur, hetwelk de kunstkundige Ridder PIENKMAN mij veroorde; het is 's menschen hoofd half scelet en half anatomiesch. De spieren des gelaats, hals en schouder; zulk een voorwerp dikwerf te beschouwen is goed om kundigheden te vermeerderen, maar is meer den Schilder of Teekenaar dan den Acteur van nut.

De Graaf DE BUFFON in zijne Natuurlijke Historie redeneert meesterlijk over deze stoffe, dit gewigtig deel der menschelijke gewaarwordingen is overwaardig te lezen, waartoe ik het hen, die het niet mogten kennen, ernstig aanbeveel, maar hij wijst ons niets meer, dan LE BRUN ons leert.

Keren wij dan tot hem terug, en laat ons uit zijne verwondering overgaan tot zijne hoogachting. Zie Plaat 35. N. 1, 2 en 3. Hoogachting en aandacht tevens.

De wenkbrauwen tot op de oogen en bij de neus te zamen getrokken.

Het oog open, de appels opwaards getrokken.

De mond een weinig open.

Men ziet hier wederom het nut der wenkbraanwen te beschilderen, om tot het effect te komen.

Het beeldje hiervoor, beschrijft hij als volgt:

Voorover gebogen.

De armen geknikt en tegen het lijf.

De handen tegen elkanderen.

De kniën wat geboogen.

Schetsen wij dit om het zichtbaar ter proeve te bekomen. Het contrast in dit beeldje kan alleen de gratieuse slingering of buiging des ligchaams zijn en de handen vlak uit de midden te houden, naar de eene of andere zijde.

Nu schiet ons over, de eerbied. Zie Plaat 36.

LE BRUN geeft dezelfde kop, alleen met nog meer opgetrokkene oogappelen, waardoor hem ENGEL verwijt, dat hij dezelve heeft ontleend uit het voorgaande, doch dat is niet billijk; laten wij dit bewijzen. Zie N. 1.

Ik beken wel veel overeenkomst, maar de oogen kunnen beurtelings nu en dan gesloten, nog al onderscheid geven. Ook zijn de appels bijkans geheel onder het bovenlid verborgen, en daarbij komt nu, dat ENGEL het geheele beeld schijnt te vergeten, hetwelk LE BRUN beschrijft, en dat is, zie N. 2.

Het lichaam meer dan in achtung gebogen.

De handen zijn tegen de armen gezet.

De knieën ter aarde.

Waardoor het hoofd achterover geraakt.

Ik zal dit schetsen.

Waar is nu die overeenkomst met achtung, het eene staat en het andere ligt geknield.

Eindelijk geeft hij een gebogen hoofd en gesloten oogen en mond, die eerst een weinig open was, en weg is allen overtenkomst. Zie N. 3 — 3.

Wij nemen voor den welstand eene knie gebogen.

De bespiegeling dezer zaken kunnen niet anders dan den Tooneelspeeler nuttig zijn, die dikwerf te beschouwen, natelezen, natemaken en er eigen mede te worden, is het doel dezer lessen; ik beveel ze uwen aandacht, die mij vergezelde in dit uur, en waarvoor ik dankbaar ben.

Ik heb gezegd.

V I J F T I E N D E L E S .

GEACHTE HOORDERS!

Om geregeld LE BRUN te volgen, moet ik, al eer tot de verachting te komen, als nog laten voorgaan de verrukking.

Zie Plaat 37. N. 1.

Zij word ons opgegeven:

Het hoofd over de zijde van het hart hangende,

De wenkbrauw zachtelijk opgetrokken.

De oogen hemelwaards.

De mond een weinig open en deszelfs hoeken opwaards.

Deze aandocning komt op het Tooneel zeer dikwijls voor. — Er wordt weinig van gezegd bij allen, die over deze

stoffen hebben geschreven. ENGEL spreekt van de verrukking, terwijl hij ons de vreugd afteekent in zijn vrouwenbeeldje, hetwelk ik uwen aandacht schetzen zal. N. 2.

Ik beken wel, dat dit iemand te gemoed loopen is verrukt van vreugd, maar het is de verrukking niet, die ons veelmalen op het Tooneel voorkomt.

Jammer is het dat LE BRUN er geen beeld van beschrijft. — De andere afbeeldingen van ENGEL zijn minder dan deze, schoon dezelfde gewaarwording voorstellende; deze aandoening wordt wel is waar door de natuur genoegzaam aangewezen in den mensch, zijn gevoel volgende, maakt men ras de verrukking; maar het komt er hier op aan, om die met welstand voortedragen, waarom wij die niet mogen voorbij gaan. — Ik wil beproeven een paar voorbeelden te schetzen.

N. 3. Vooronderstel nu dat hier eene hemelsche dankbare verrukking plaats heeft, hetzij bij het wederzien van een geliefd voorwerp, hetzij dat het hartsgevoel gereed is uittebersten tot ware vreugd, dan geloof ik deze houding vrij aanneemlijk te zijn, wijl zij niets stijfs, niets eenzelvigs heeft.

N. 4. Hier is de verrukking meer, het verwonderd verrukte, op het onverwachts wederzien van een geliefd voorwerp, gereed hetzelfde te omhelzen. — Deze schets, is dus meer het einde der verrukking en overgang tot vreugde.

Sluiten wij deze gewaarwordingen met eene beschouwing van ENGEL, zijne verbaasdheid met vreugde gemengd, die eenen meerderen graad van verrukking insluit, toepasselijk op het gewone leven, en dus best in werking te brengen in het Blijspel of Comedie.

N. 5. Hoe lomp en eenzelvig deze opgave ook zij, zij draagt het kenmerk der waarheid.

Komt in mijne armen, wordt bij deze houding terstond gedacht. — Ontbloot van gratie is dit moment niet te vergeten, maar met oordeel op zijne plaats in werking gebracht — gerust aantenemen.

Voorts moet nadenken, bij die genen, aan wie mijne lessen eigenlijk gerigt zijn, nu opgewekt de keuze bepalen, die zij in voorkomend geval best oordeelen. — U, mijne ervarene vrienden! moge het ten nuttig schouwspel strekken. Wij keren tot LE BRUN en beschouwen zijne verachting.

De verachting en den haat voegt die groote Meester bij elkanderen, dan, hij noemt ook de afgunst bij den haat en nijd, omdat de voorstelling der gelaatstrekken, in die afbeelding maar geringe verandering hebben.

Ik zal schetsen.

Zie in de eerste plaats wederom het nut de wenkbraauwen te schilderen, uit hun misschien nadeeligen natuurlijke stand, opdat de afbeelding bevorderd worde. Zie N. 1.

De wenkbraauwen te zamen getrokken bij den neuswortel — de oogen zijdelings naar het voorwerp.

De mond gesloten en de hoeken nederwaards.

De onderlip steekt vooruit.

Toonen wij dit op zijde — zietdaar de verachting. Zie N. 2.

Eer wij nu komen tot het beeld van verachting, geve ik u alvorens de kop van deze hartstogt, door DE BUFFON. Zie N. 4.

Hij geeft eene verandering in het gelaat, door den eenen neusvleugel opgetrokken te vertoonen; ik beken wel, dat het verachting blijft, maar het heeft te veel in mijne oogen, de afbeelding van het gewaarworden van eenen vervaarlijken stank.

Oordeel nu door vergelijk wat hier te verkiezen zij, — hier is geen edelheid genoeg, maar veeleer lage gemeenheid; de Tooneelspeeler bediene zich nu van een van beiden, naar het character zijner rol.

In haat, N. 3. wordt de mond geopend, de oogen staan regt, de tanden bloot en gesloten; zie daar het geringe verschil.

Voegen wij nu het beeld er bij, — wij hebben bij les 10 der Gesticulatie reeds van dezen stand gesproken, zoo als LAIRESSE die opgeeft.

Zie hier die van LE BRUN, naar zijne beschrijving. Plaat 39. A.

De armen vertoonen zich, als afwerende hetgeen men veracht, en den rug keerende, kunnen de armen zich wat achterwaards trekken, benevens de beenen.

Wanneer men dit beeld in Comedie maakt, worden de armen minder uitgestrekt, zoo als wij voorheen hebben geleerd.

Professor ENGEL, in zijne Mimiek, wil dit beeld maken als met eenen geopenden hand, het voorwerp der verachting nederwerpende; laten wij dit schetsen, B, ik kan niet zien dat dit beter is dan LE BRUN opgeeft en wijslijk door LAIRESSE overgenomen is.

De tijd verloopende, aan deze lessen gewijd, moet ik sluiten, overweeg en vergelijk, maak U bekend met deze afbeeldingen, dat ze gemakkelijk voor den geest komen onder het spelen, en bedien uw altoos van de beste. —

U dankende voor uwe aandacht, heb ik gezegd.

Z E S T I E N D E L E S .

GEACHTE HOORDERS!

Ik heb het beeld van verachting laten staan, om het U nogmaals te vertoonen, en vooral dat van Professor ENGEL, omdat ik wil bewijzen, dat hij aan zijn beeld den kop van LE BRUN gegeven heeft. Zie Plaat 40, N. 1 en 2.

Zie hier, hier begint de personeele verachting, op het punt van zich omtekeeren, meet hij met zijne oogen het voorwerp dat hij veracht, van het voetpunt tot den topschedel, op en neder, doch steeds meer van beneden naar boven.

Tot slot van de vorige les bleef achter de afbeelding van de spijt, die zich, naar de hartstogt van verachting, onzer aandacht afvordert. Te gelijk zal ik uw aantoonen het beeld voor den haat.

Beide deze aandoeningen komen zeer dikwerf voor op het Tooneel, en vorderen onze bedenkingen. — Wat is onze

kunst moeilijk, wat moeten wij niet al overwegen, daar het nimmer genoeg is, om door zijn gevoel alleen geleid, te werken; neen, er moet welstand in zijn, door kunst toegeligt, om zich van alle slechte standen te passeren, die door louter gevoel geleid, te veel den mensch eigen zijn.

Treden wij ter zake.

Met het oog te slaan op de spijt; deze uitdrukking komt den Tooneelspeeler dikwerf voor; te vergeefs zoekt men die bij LE BRUN of ENGEL. LAIRESSE ondertusschen geeft er een fraai beeldje voor, maar met de physionomie van den haat en verachting gemengt, waarom ik deze Mimische koppen tot nu toe heb bewaard, ik zal het dadelijk schetsen. Zie Plaat 40, N. 3.

LAIRESSE laat hem op zijne nagels bijten, wij kunnen dat mouvement niet zichtbaar maken — maar een vuist aan de kin is steeds goed — en het beeld wordt nog beter, zoodra het hoofd wordt opgeheven, de oogen opwaards, een been vooruit gezet en een arm achteruit gebragt en die hand tot eene vuist, dan wordt het meer Theatraal, vooral wanneer eene stampvoetende beweging zich hier aan paardt.

Laat ons vervolgen.

Wij brengen ons den kop van haat te binnen der vorige les; het beeld van ENGEL, hetwelk hij opgeeft als de uitdrukingskracht om tegenstand te bieden, kan hier als uit haat ontstaande, gelden; het is echter boers en lomp, handen en

beenen hebben ééne rigting, het is echter de Natuur, laten wij er welstand aan toebrengen, en het zal niet meer twijfelachtig zijn, wat voor ons te kiezen zij. Zie Plaat 41, A 1 — 2 — 3 — 4.

Afschrik, het hoogste toppunt van haat, en te gelijk het einde dier uitdrukking, vinden wij bij ENGEL gansch niet ongevallig medegedeeld, — laat ik U dit toonen, hij heeft dat beeld geheel van LE BRUN overgenomen, zoo als het daar wordt beschreven, als terug deinsende en het kwaad, waarvoor men afschrik heeft, met vlakke handen wegstootende. B. op dezelfde Plaat.

Ik heb er niets bijtevoegen, het beeldje is goed, men kan er gerust om zijnen welstand gebruik van maken; laat ons bedenken dat dit slechts een oogenblik zijn kan, en men dan terstond, naar gelang der omstandigheden, waarin onze rol ons plaatst, moet veranderen van Attitude, zoo als ik meermalen zeide, vooral in de les over de Gesticulatie of versnelde beweging.

Zoo zijn wij dan wederom tot LE BRUN terug, zien wij de gelaatstrekken, door hem opgegeven voor deze hartstogt, waarvan hij zegt, dat dezelve veel overeenkomst heeft met de schrik zelve. — C.

Toen ik in het afgelopen seisoen voor uwe aandacht de verwandschap schetste tusschen verbaasdheid, verwondering en schrik, gaf ik eenen anderen kop uit LE BRUN, ik heb om variatie, thans deze uit dien grooten Meester zijn werk gekozen, — hij geeft meer dan eene, ze allen te schetsen, gedooft den tijd hier niet. — D.

Daar de wenkbrauwen hier eene groote uitdrukking baren, is het noodig het nut te beseffen van dezelve, bij mankement van de kenlijkheid der Natuur, die te schilderen, dikker, grooter en in andere rigting, naar omstandigheden.

Wij zien de mond is door schrik geheel open.

Het beeld wordt door LE BRUN dus beschreven: de Tooneelspeeler en de Schilder moeten het welstand weten te geven, waartoe deze lessen strekken voor de Aankweekelingen. De handen steeken op eene verbaasde wijze vooruit; alles is uitgezet, vingers, beenen en voeten; — hier blijft voor ons niets over, dan bij de trillende beweging tot onzen welstand alleen te kiezen, de eene arm wat hooger dan de andere te nemen. Plaat 42, N. 1.

Dit zal ons, hoop ik, altoos in gedachten houden, het verbazend schrikkende vlugten van Meester ANDRIES SNOEK, toen hij nog voor Hamlet speelde. — Een waar schrikkend achterwaards vlugten, hetwelk, om wel aftebeelden, dien Tooneelspeeler zooveel studie gekost heeft, dat het overjammer wordt, dat met hem deze frappante verschijning, door anderen in koeler meningen verloren gaat, waarom ik getracht heb, dit zooveel ik kon hier te bewaren. — Ach! waarom, waarom wordt het niet nagevolgd! — Zijne studie was goed en op LE BRUN gebouwd.

Maar de herneming van den schrik of bedaring nog vol ontroernis, doet ons de handen op het hart en het hoofd liggen, als de plaatsen waar ons gevoel het meest van den schrik geleden heeft, en wij trachten dan nedertezitten of ergens op te leunen. — Laat ons dit nog schetsen. Zie N. 2.

Wanneer wij nu LE BRUN verder opslaan, vinden wij eenige zeer zachte aandoeningen, die mij alleen voorkomen voor den Schilder geschikt te zijn, en die den Acteur of Actrice minder dienen kunnen om er afbeeldingen of voorschriften van te hooren of te zien; dewijl zij zich meer tot een inwendig harts- of zielsgevoel bepalen, dan wel door uiterlijke bewegingen worden aangetoond, meer door woorden dan door daden bewezen. Bij hem volgen: eenvoudige liefde — verlangen — begeerte en hoop, — alsdan komt hij wederom tot kennelijker en sterkteekende hartstogten, als vreeze, jalouzij, enz.

Het is dan billijk dat ik Ulieden, voor wien deze schoole eigenlijk is ingerigt, omtrent de genoemde aandoeningen alleen te binnen brenge, het meermaals herhaalde, dat men alles met gepaste bescheidenheid voordrage, zoo dat ons deswege geene aanstootelijkheden te last kunnen gelegd worden, en onze bewegingen of edel blijven of eenvoudig, zonder tot uitersten te vervallen. LE BRUN zelve zegt ons, over de genoemde hartstogten zeer weinig, hij spreekt zelfs van de kleur des gelaats, en bewijst dus, dat dit voor ons minder dienstig kan beschouwd worden dan wel voor den Kunstschilder.

Maar voor de vreeze geeft hij een zeer fraai hartstogtelijk gelaat, hetwelk ik ten slotte uwer mij zeer vereerende aandacht noch schetsen zal. Plaat 4^a, N. 3.

De bewegingen in ons gelaat voor de vreeze worden klaar in onze wenkbraauwen bespeurt, zegt LE BRUN. Oordeel hoe nuttig, die kenlijk te teekenen; zij worden een weinig tegen de neus aangetrokken, en min of meer daar opgeheven; het oog open, fiks ziende, en heen en wedergaande in onrustige beweging. Eene open mond, veroorzaakt door het achter-

nittrekken der onderlip, hoog opgetrokkene schouderen. Zietdaar de middelen om de vreeze op ons gelaat en in beweging aftebeelden, aangewezen.

In volgende lessen zullen wij het geheele beeld voor deze hartstogt uwer aandacht schetsen, opdat wij kennis bekomen hoe ons geheel, bij zulk eene voordragt, te gedragen.

Het uur is wederom verstreken, ik sluite met erkentenis voor uwe aandacht, en hebbe gezegd en zoo veel ik kon bewezen.

Z E V E N T I E N D E L E S.

GEACHTE HOORDERS!

In mijne laatst gehoudene Les, sprak ik met U Wel-Ed. over eenige hartstogten, die wij stilzwijgend passeerden, als: de Uitdrukking der Liefde, Begeerte en Hoop, die meer door woorden op het Tooneel worden voorgesteld, dan door Mimiek. Ik waarschuwde ondertusschen voor aanstootelijkheden, en wij bepaalden ons tot het voorstel der vrees. Ik teekende U toen het gelaat, hetwelk LE BRUN ons geeft, voor die hartstogt, en ik bleef U het geheele beeld schuldig, hetwelk ik nu voor Uwe aandacht zal schetsen; alvorens echter, moet ik doen opmerken, dat de vrees onderscheiden kan zijn, als: vrees van door het een of ander getroffen te zullen worden, hetzij door het nederstorten van een vallend ligchaam, of zelfs vrees van door den bliksem geslagen te worden, of wel vrees der ziel, duchtend voor gevaren, welk laatste ons ten Tooneele veel voorkomt.

Ik hoop U straks te overtuigen, dat hoe ook de afbeelding zij, hetzij dan in het eerste geval of in het laatste, hetzelfde zij, in de uitwerkselen meer of minder, naar dat het gevaar, of lichamelijk of zielsaandoenlijk is. Plaat 41—1.

LE BRUN zegt toteen gedrukte schouderen de armen tegen het lijf, de handen desgelijks of tot vuisten, de andere deelen in een gekrompen en geboogen, even of men eene beving of ijzing wilde vertoonen.

LAIRESSE heeft dit beeldje geheel overgenomen, ten blijk zijner goedkeuring, zoo als ik in den aanvang dezer Lessen betoogde, dat LAIRESSE zich geheel op LE BRUN verlaat.

Hoe nu de vrees voor aanstaande gevaren, zielsaandoenlijkheden zich ook moge vertoonen, van deze groote beweging, blijft altoos veel over in het grootsche geheel van ons ligchaam; ik ga dit zoo veel mogelijk bewijzen, zie 2, let op de handen.

Ik geef het aan Ulieder overdenking over, of hier niet zekere overeenkomst heerscht, wat meer is, beproef de afbeelding in Uwen eenzaamheid, en gijlieden zult gewis moeten toestaan, dat dezelve zeer natuurlijk zijn. Alleen moet nu van onze zijde eene theatrale welstand niet uit het oog worden verlooren, welke den Tooneelspeler zoo zeer door de kunstregelen wordt bevolen, die op zijne kunst zoo geheel zonder uitzondering toepasselijk zijn, daar hij het levende beeld in het Tooneelschilderij uitmaakt. Zie 3, hier is meer, ik vrees, ik ducht gevaren let op de ineenkrimping, schoon minder, wijl het gevaar niet zoo nabij is.

De vrees is ons dan als mensch eene pijnlijke aandoening, en veroorzaakt inkrimping des geheelen ligchaams, hoe groot men ook dit tragiesch mooge afbeelden. Dezelfde aandoeningen gelden in de comedie, waar dezelve kleiner van

bewegingen moeten voorgedragen worden. Wanneer ondertusschen de vrees voor aannaderende gevaren lang duurt, en men als het ware tusschen vrees en hoop lang tobt, dan kan eene zeer welstandige Attitude worden aangenomen, die door ENGEL in zijne Mimiëk ons wordt opgegeven; hij beschrijft de kop die in de vorige Les door mij Uwer aandacht is voorgesteld, met de oogen flikkerend en ongestadig.

De gang heen en weder, sterker en nadrukkelijker, als ieder voet zacht stampend nederzetten, de schouders opgetrokken, de armen en beenen als gespannen, de handen met nadruk in elkanderen gelegd en met digt ineen geschovene vingers omgekeerd naar beneden. Om dit beter te doen verstaan, zal ik dit schetsen. Zie 4. op Plaat 44.

Met betrekking tot den gang, is het gezegde toepasselijk op het vorige beeld; ook, waarlijk wij bevinden immers hier voor onze oogen, dat LE BRUN alles heeft aangewezen, en de andere na hem, niets nieuws hebben gegeven.

Daar de vrees of liever het duchten, indien het lang duurt, den mensch een aantal onbepaalde bewegingen doet maken, nederzetten, opstaan, heen en weder doet gaan, en, zegt ENGEL, *allerhande ongeschikte bogten doet maken*. Zoo moet ik hier doen opmerken, dat, hoe natuurlijk dit dan ook moge zijn, wij ons op het Tooneel daarvoor uitdrukkelijk moeten wagen; alles moet daar welstand zijn en natuurlijk blijven, zonder *ongeschikte bogten*. Zietdaar, wederom de zorg den Tooneelspeeler aanbevelen, dat hij zich wachte voor al te veel waarheid; laat ons eindigen, verdere uitpluizingen zouden de genie binden, en wij moeten hier dezelve opwekken tot werkzaamheid.

Vestigen wij dan tot slot onze aandacht op de jalouzij, welke uittedrukken den Tooneellist ook dikwerf te beurt valt.

Nemen wij in dezen, wederom eerst het hoofd, hetwelk wij bij LE BRUN dus vinden. Plaat 44. A.

De wenkbraauwen, die hier eene groote uitwerking doen, zijn noodig hier aangeschilderd te worden, indien de natuur niet gunstig genoeg is, ja alware zij dat, ik rade nog aan, om de natuurlijke trekken te verzwaren, om de uitdrukking te bevorderen, maar vooral met oordeel, want:

Zij worden meer dan gewoon nedergetrokken, waardoor het voorhoofd gerimpeld is.

Het oog is onder de wenkbraauwen als verscholen.

Zij zien zijdelings naar het voorwerp der jalouzij.

De neusvleugel opgehaald, waardoor de plooijen op de wangen ontstaan, die, door iets te schilderen, sterker werken zullen.

De mond gesloten en de onderlip meer vooruitkomende.

Jammer dat LE BRUN er geen beeld voor beschrijft, en wij ons zelyven dat moeten scheppen.

Het beeld voor jalouzij komt mij dan voor, dat, zonder veel uiterlijke gebaarden moet gekozen worden, daar deze hartstogt zich altoos verbergt; vestigen wij onze aandacht op het beeld van de spijt, dewijl de jalouzij eene spijtige aandoening is. In de vorige Les, teekende ik dat beeld voor Uwe aandacht, nemen wij het nogmaals met in achtneming dat de

jalouzij zich meer verbergende, dan de spijt minder zichtbaar wordt, in het geheel van het ligchaam en de armen. Om het lijf knellender, de handen tot vuisten, zich nu en dan losrukkende; laat ik dit toonen om klaar te zijn. Zie B. op dezelfde plaat. Men gelieve nu optemerken, dat zich nu en dan losrukkende, is hier het doel arm of been te veranderen, ieder steeds alleen.

Zoo heb ik wederom getracht, U mijne kunstmatige denkbeelden voortedragen, en tot lering te doen strekken, ter bevordering van wetenschap en kunst voor onzen moeilijken loopbaan.

Heb dank voor Uwen aandacht.

Ik heb gezegd en zoo veel mogelijk bewezen.

ACHTTIENDE LES.

GEACHTE HOORDERS!

Wij komen tot de Droefheid, de Neerslagtigheid des Harten, de Treurigheid, en volgen in dezen onvergelykelijken LE BRUN, die het rigtsnoer is voor hen, die de beeldende kunsten behandelen; en zegt mij, mijne Vrienden! wat doen wij ten Tooneele? niets anders dan afbeeldingen leveren van zaken, die niet bestaan, en die onze taak zijn zoodanig te leveren, dat onze aanschouwer in den waan moet geraken, dat hij de waarheid ziet. Zwaar en moeijelijk voorwaar, en daarenboven niet genoeg, indien wij dat, gedreven door eigen gevoel, voorstellen. O neen! welstand wordt ons als een hoofdvereischte aanbevolen. Deze studie over den welstand is hier de school van overweging, en meteen de mogelijkheid om te leeren weten, wat groote kunstenaars daar over hebben gedacht, en er voor hebben opgegeven.

De droefheid, het weenen, het storten van tranen, is voor den Tooneelspeeler eene taak van overweging,

van belang, want schreijen is meewaarigheid en gemoedelijk ernstig; daarentegen huilen, grinzzen, eene zaak wordt om belagchelijk te zijn. Houden wij dan deze twee goed uit elkander.

In het eerste geval kan zeker veel gedekt worden, met zakdoek, mantel, slip of kleed naar omstandigheden; maar indien het vertoond wordt ongedekt, staat ons te letten dat wij, in edele gevallen, ons wachten voor het grinzende, huilende gelaat, dat belagchelijk worden zoude. Bepalen wij ons alvorens tot het eerste, en laat ik Uwe aandacht wederom met schetsen aantonen wat de meening is. Plaat 45. N. 1 en 2.

Deze beide vinden wij bij LE BRUN.

Laat ik U doen opmerken, dat naar mate de treurigheid des gemoeds zich in schreijen ontlast, wordt ons gelaat in eene geheel tegenovergestelde beweging gebragt, dan in alle andere hartstogten.

Alles gaat in andere hartstogten naar beneden, hier naar boven.

De wenkbraauwen verheffen zich aan den neuswortel.

De oogen opwaards, somtijds geheel onder het bovenlid verborgen.

De bovenlip onder den neus verheven, en de neusvleugels open opgetrokken, en de mensch stort droevige tranen.

De mensch slingert met het hoofd, zegt CAMPER, hij kan niet lang staan, hij tracht nedertezitten, hij staat op, wringt de handen en bedekt zijn gelaat daarna, terwijl hij op stoel en tafel nedervalt, waaromtrent ik Uwe aandacht te

binnen breng de les van in droefheid neder te zitten van het verlopen seizoen, waarvan ik ter herinnering eene schets zal leveren. N. 3. ENGEL geeft ons deze. N. 4.

Nu hangen de leden droevig neder, en de droefheid wordt hopeloosheid; deze ongratieuse stand kan slechts een oogenblik gelden. Zien wij nu het huilen, en het zal blijken dat wij de edele droefheid moeten nemen voor het Treurspel, en ons moeten wachten voor de bespottelijke plooiën daarvan, bij den ernst. De werking des gelaats eischt minder kunst. Ieder mensch kan ligt den huiler maken; dit vordert weinig aanduiding; het is misschien de reden waarom ENGEL, die alleen voor het Tooneel schreef, er geen gewag van maakt, en het zoude hier niet behoeven aangehaald te worden, ware het niet ter waarschuwing, om het niet op on gepaste plaatsen in werking te brengen; laat ons echter leeren kennen wat er van zij. N. 5. LE BRUN, die voor den schilder schreef, geeft ons dit gelaat, en zegt:

Bij degenen die huilen, zakken de wenkbrauwen omtrent het midden des voorhoofds, de oogen zijn bijna gesloten en nedergezakt, de wangen gerezen, de neusvleugels opgezet, de aderen en spieren des voorhoofds zijn gespannen, de mond half open, de hoeken nederwaards; de onderlip geheel naar buiten omgekruld, zal zich uitstekend vertoonen; het geheele aangezicht gefronst en gerimpeld; oogen, neus en wangen worden rood.

Men kan zeker zijn, dat men met zulk een gelaat, nimmer belang, maar wel gelach verwekken zal. Opmerkenswaardig is het ondertusschen, dat zij, die over de hartstogten hebben geschreven, en er afbeeldingen van hebben nagelaten, bij het

uitdrukken van dezen hartstogt verschillen. Wij die hier, wel is waar, alleen het oog moeten slaan op het Tooneel, mogen toch wel eens aandachtig zijn op de schilder- en teekenkunde; zien wij dan welke trekken CAMPER ons geeft, die alleen zegt: *in het huilen werken al de spieren van het gelaat*; en hij teekent ons dit. Zie voor beide Plaat 46. N. 6.

Let wel op, mijne Vrienden! het verschil van den loop der oogleden en kleine plooiën onder de oogen, voorts als LE BRUN. DE BUFFON geeft ons dit gelaat, N. 6—2.

Let wel op, dat hier eene kleine waarneming plaats heeft, en dat het regter oog wat meer zichtbaar is; dat de wenkbrauwen hier meer naar de droefheid, het weenen gaan, dan wel naar het huilen.

Ik heb Uwer aandacht dit verschil slechts willen toonen, om Uwe lust te ontvonken tot onderzoek en studie, die den Tooneelspeeler gewis tot sieraad strekken, daar het altoos eene eer is, wetenschappen te beoefenen.

Maar ter zake. Het huilen is dan eene grinzende vertooning, die den Comiekspeeler betreft. Denken wij ons een beeld voor dezen hartstogt, daar wij noch beschrijving noch afbeelding bij een' ander' vinden; het laat zich gissen, het wrijven der oogen met omgekeerde vingers, heen en weder gaande, ja zelfs eenigzins stampvoeten; of zoo wij waarlijk gelach moeten verwekken, laat ons dan pogen geheel eene potsige houding aantenemen, en het hoofd tusschen twee heen en weder slingerende handen, met verzaking van alle contrast, te toonen; of het mogt gelukken het publiek te vermaken door deze gekke houding. Op dezelfde Plaat N. 7.

Zullen mijne Lessen het gewenschte doel bereiken, zoo moeten dezelve met goed oordeel worden gehoord en waargenomen. Men moet voor alles bedacht zijn, dat deze beelden U inzonderheid moeten waarschouwen voor verkeerdheden en misstanden of miswijzingen in de Gesticulatie, die door gevoel alleen geleid, ligter ontstaan dan wij denken. Laat ik dit met eene vertelling ophelderen, die tot het tooneel der ouden behoort en wel dat der Romeinen ten tijde van Keizer AUGUSTUS en betrekking heeft, zoo wel tot de Mimiek des gelaats, als tot den stand en de Gesticulatie.

HILAS, een leerling van PILADES, en door zijnen meester reeds zoo ver in de kunst gebragt, dat hij denzelfden bijkans den rang betwistte, speelde eene rol, waarin hij de woorden moest zeggen: *de groote Agamemnon*. HILAS, om het denkbeeld van groot uittedrukken, zag naar boven en hief zijne hand opwaards met eenen uitgestreken arm. Zijn meester riep hem toe: «Gij maakt hem lang, maar niet groot.»

PILADES werd gevorderd het te verbeteren, en dit doende, gaf hij aan de woorden: *de groote Agamemnon*, eene gerekte houding, een open oog, een helder en opgeklaard gelaat, dat alles doorziet en omvat; eenen edelen stand en eene slechts weinig opgeheven' regter hand, open en vrij. Dit onderscheid tusschen lang en groot is in de Gesticulatie van veel belang, gelijk wij hooren; laat ons HILAS volgen, als wij zeggen: «Dit speet den grooten reus,» en naar boven wijzen; maar laat ons dit op het spoor van PILADES achterlaten, wanneer wij van edel en groot spreken. Zoo geldt hier de mededeeling van het verschil van weenen, schreijen, droefheid tegen huilen of grinsen. Laat het gevoel ons niet

vervoeren om een huilend, grinzend gelaat aantenemen, wanneer wij den ernst moeten bewaren en het gevoel onzer aanschouwers moeten opwekken, die welligt om ons door gevoel verwekt, grinzend gelaat zouden lagchen, daar het oogmerk was te doen weenen, voor het minst deernis te verwekken.

Ik heb reden te mogen hopen, dat mijne meening verstaan wordt, en voorts het voorgedragene aan Uwe overweging latende, sluit ik deze les en heb gezegd.

NEGENTIENDE LES.

(De Smart en het Sterven.)

GEACHTE HOORDERS!

Bij het geregeld volgen van LE BRUN, krijgen wij de smart. Indien de droefheid, die wij in de vorige les afbeeldden, (zegt LE BRUN) door lichamelijke smart veroorzaakt wordt, is de werking van eenen anderen aard. Hij had moeten zeggen: indien de droefheid van lichamelijke smart gevolgd wordt, is de werking anders. Daar nu het doel hier tevens is, om U den voortreffelijken meester in zijn werk te leeren kennen, zoo kan ik dit niet voorbij gaan.

Ik zal U dan van de twee afbeeldingen die, hij geeft, de beste toonen; want deze les kan hier niet anders gelden, dan aantewijzen om de zorg die men te dragen heeft in deze moeilijke afbeelding, den welstand te bewaren. Laat ik terstond aanvangen met U die te schetsen. Plaat 47. N. 1.

LE BRUN zegt: al de trekken des gelaats zullen hoekig en puntig zijn in de smart, de wenkbrauwen meer dan ooit

naar boven getrokken aan den neuswortel, de oogappelen geheel onder het lid verborgen, de neusgaten geopend en opgetrokken, ingetrokken wangen, de mond is wijder open dan in droefheid, en al de deelen des aangezigts maken meerder beweging, naar mate de grootheid der pijn of smart.

Dit kan dus den Tooneelspeler dienen bij het stervend afbeelden door vergif, hetwelk wij best door krimpelingen in de ingewanden vertoonen. De vooronderstelling dat dit van benaauwdheid en uitbreking van zweet vergezeld gaat, klamheid, aandoening van koude rilling, maken deze voorstelling aannemelijk voor den beschouwer. De Acteur kan zich hier gereed bedienen van eenen doek; hij kan dien doek, met gemalen krijt inwrijvende, zich vegen op het gelaat, en alzoo van tijd tot tijd bleeker wordende, zware pijn en dood aanduiden; hij schildere vooraf de wenkbrauwen met vaste verw, in pijnlijken stand over de zijnen, en hij zal, die in werking brengende, de afbeelding treffen van pijn en dood, — hij neme ook een zeer klein stukje Oost-Indischen inkt in den mond, bij voorbeeld bij het indrinken van eenen gifbeker, en dat kaauwende, zal het zijne tong en lippen zwart verwen, en voor den nabij zittenden aanschouwer veel uitwerking doen.

Laat ik U, als een ongemeen schoon model, den kop van den alouden Laocoon schetsen, N. 2. Treffelijker voorstelling van de smart vinden wij nergens dan in dat overblijfsel der oude beeldhouwerij; het is vermetel dit zoo eenklaps te schetsen, maar men moet, om het doel dezer School, dit vergeven. Studeert deze trekken, ziet den Laocoon, waar men dien aantreft, en laat den Treurspeler dien diep in het geheugen planten.

Is het in de rol mogelijk, dan kan men veel in het gelaat schilderen, vooral de ingevallen kaken en den stand der wenkbrauwen tot pijn.

Laat ik nu de denkbeelden over het geheel opwekken en U toonen de schetsen van den Laocoon geheel, en U mijne gedachten daarbij melden; het zal hoop ik de oplettendheid van den welstand licht geven, Plaat 48. N. 3.

Zietdaar de geheele groep van den Laocoon, een stuk beeldhouwerij van den uitmuntendsten aard, zoowel in schikking als uitvoering. Het is echter niet ongepast om in deze School gewag te maken van de aanmerking, welke ik altoos op deze voortreffelijke groep had, met betrekking tot de contrasten; men kan het niet fraai noemen, dat alle drie de regterhanden naar boven gerigt zijn; dat de eene zoon, aan de linkerhand, nagenoeg dezelfde houding heeft als het groote beeld zelf. Er is echter in de geheele groep fraaije sprong, uitdrukking van groote passie en worsteling.

De Zonen van Laocoon zijn mij steeds voorgekomen geene kinderen voortestellen, om hunnen vorm, maar voor hunne kleinte worden het kleine volwassene menschen, als men ze afgezonderd ziet. Het blijft, ondanks deze aanmerkingen, waar, dat de groep ongemeen schoon is, vooral wanneer men de geschiedenis zich voorstelt, die ik U kort zal verhalen (*).

Laat ik nu een beeld geven uit LAIRESSE, dat hij ons opgeeft voor de smart, en ons inderdaad dienen kan bij de ge-

(*) De Lezer gelieve zich de geschiedenis te herinneren, zij werd den Kweekelingen voor de vuist verhaald. *ÆNEAS* VAN VIRGILIUS, 2de Boek.

noemde voorstelling. Zie wederom Plaat 47. N. 4. Hij laat de beide handen tot vuisten toeknijpen; ik breng in aandacht al de vingers der linkerhand uitzetten, en voor ons doel de regter in de kleederen tot eene vuist knijpen, op den buik of het middenrif; zulk een beeld kan niet lang blijven staan, hij poogt steun te vinden en te zitten, en komt dan overeen met het gegevene beeld, in vorige lessen, van den geponjardeerden.

Zoo zijn wij dan tot verdere voorstelling van stervenden ten tooneele gekomen, en moeten nu inzonderheid onze gedachten vestigen op het gelaat. LE BRUN geeft ons niets voor het sterven, tenzij men sich zoude willen bedienen van zijne beweging van ligchamelijke smart en van den geest. Plaat 49. N. 5.

Hier is toch niet wel anders blijkbaar dan diepe droefheid, die wij hebben voorgedragen in de jongstverloopene lessen, en welke een ieder goed in het geheugen liggen. Maar Professor KAMPER geeft ons in zijne Academische lessen een uitmuntend voorbeeld, hetwelk ik uwer aandacht dadelijk schetsen zal. Plaat 49. N. 6.

Let wel op, mijne Vrienden! welk een verschil. Hij zegt alleen dat alle spieren van den hals den mond opentrekken, en de beide oogen omtrent verborgen tot elkanderen trekken. Maar de trekken van den neus naar beneden, desgelijks aan den mond, tusschen de wenkbraauwen, de holle kaken, de bleekheid, de blaauwheid onder de oogen, de blaauwe lippen, zijn alle voordeelen, die wij op ons gelaat kunnen schilderen, eer wij als stervende op het tooneel verschijnen.

Een geacht Tooneelliefhebber schreef aan den Tooneelspeler CORVEA, hoe best in de rol van Cato te sterven; het

antwoord was: *verbeeld U dat gij sterft*. Dit was een sober onderrigt. Waarom niet ingelicht wat dier verbeelding voor het oog des beschouwers kon te hulp komen.

ENGEL geeft ons betere inlichting, maar het betreft het geheele beeld; hij waarschuwt voor afzigtelijkheden in de voorstelling, en eischt van den Tooneelspeler voor het minst zekere zorg dat men het kan blijven zien. Hij maakt ons oplettend op eene Actrice, die stervend aan de rok van haar kleed begon te plukken, als ware afbeelding in stervenden waargenomen. WATTIER deed hetzelfde in Semiramis.

Laat ik nu eene waarschuwing hierbij voegen, die den Tooneelspeler bijzonder dient: zij is dat men gestorvenen verbeeldende, zorge, niet tegen de natuurlijke houding te zondigen; vooral in eenen stoel zittende, dat men naar de afbeelding van den laatsten snik, het hoofd niet achterover geve, dewijl alle stervenden in dien stand het hoofd op de borst laten zinken. Om dit beter te doen verstaan zal ik dit schetsen. Plaat 49. N. 7.

Zonder twijfel mag ik mij vleijen dat de kennis dezer zaken Uwliedder geheugen verrijken zal, uwe tooneelstudie, (geachte Leerlingen!) op den regten weg helpen, en U veel tijds in eigen onderzoek zal besparen. Laat ik hier nu bijvoegen, dat onze bewegingen op het tooneel groot moeten zijn, zullen dezelve zichtbaar wezen, en nimmer elkander te spoedig moeten opvolgen, opdat niet aan den beschouwer op eens te veel worde voorgesteld. Men kan niet te oplettend zijn. Heeft men veel Mimiek in zijne rol, men zorge door geestdrift niet zoo ver vervoerd te worden, dat het hoofd te veel achterover gerake, want dan is door het voetlicht het gelaat donker en alles verloren.

Zoo heb ik dan wederom uwe oplettendheid gaande gehouden over de kunst der Mimiek en Geharen ten tooneele; eene kunst, welker bespiegeling ons zoo nuttig is; zij is op menschenkennis, in hare uiterlijke beweging, grondvest, en voor ons van veel waarde; eene waarde, die door ieder mensch, zelfs buiten onze betrekking, op prijs gesteld moet worden. Want behoort dan de mensch, voor den beschouwer, ten minste niet zoo waardig te zijn (zegt ENGEL), als de Polypus voor TREMBLY, of de Boominsecten voor BONET waren.

Ik heb gezegd.

T W I N T I G S T E L E S .

GEACHTE HOORDERS!

Wij zijn, met het uitdrukken der hartstogten en hunne afbeelding op het Tooneel, nu tot het lagchen gekomen. **LE BRUN** geeft er slechts eene afbeelding van, en beschrijft er geen beeld voor.

LE CLERC, een Franschman, die **LE BRUN** heeft gecopieerd, heeft er eenige bijgevoegd, die niet onaardig zijn; ik zal **U** die beide schetsen, slechts om er **U** oplettend optemaken; want waarlijk ik moet mij in dezen geheel met **ENGL** ver-eenigen omtrent het nut dezer hespiegeling voor den Tooneelspeler. Voor den Kunstschilder is het iets anders. Wat is hier optemerken? Ieder toch weet hoe men lacht. Doch om zoodanig op het tooneel te lagchen, dat men anderen doet lagchen, is van veel belang, dewijl wij moeten lagchen zonder reden van lagchen, en dat mededeelen aan onze aanschouwers, en hiertoe komt het veelal op het aangename aan van het geluid, waarover hier niet mag gesproken worden, daar wij slechts **Mimiek** en **Gesticulatie**, **Stand** en **Beweging** behandelen.

ENGEL vindt de afbeelding van LE BRUN eenigermate onnatuurlijk. Ik ben dit niet eens met dien Schrijver. Voor den Schilder vind ik zijne afbeelding zeer goed; zij geeft ons vaste trekken. Maar de Tooneelspeler kan in dezen weinig van zijne les gebruik maken. Nog eens, ieder weet hoe men lacht, schoon ieder zich niet weet te matigen, en hij die geen gezigt tot lagchen heeft, zal het door de regelen van LE BRUN niet verkrijgen.

Maar, dat vele menschen uit de natuur lagchen als of zij weenen, en omgekeerd weenen als of zij lagchen, is al te waar. Hier voor dien ik te waarschuwen. Bespeurt de Tooneelspeler dat zijn gelaat iets van dien aard heeft, dat hij dan zorgvuldig, lagchende, door beweging zijn gelaat verberge. Dit is al wat er te zeggen valt. Komt het in de rol voor nitbundig te moeten lagchen, laat de beweging van ons geheele beeld meer onze aandacht trekken dan wel het gelaat. Welvoegelijk te blijven zij onze eerste zorg. Bij deze voorstelling en na deze aanbeveling zal ik de beide schetsen geven van LE BRUN en van LE CLERC, en bovendien eene van mijzelf. Zie Plaat 50. N. 1. LE BRUN, N. 2. LE CLERC, N. 3. van mij.

Hier is een aardige lach in allen; ik heb alleen aangemerkt dat de wenkbraauwen, bij de mijne wat lager gelegd en de oogen meer toe, het doel beter treffen. — Neemt het als eene bespiegeling.

Maar het geheele beeld vordert zorg. KAMPER zegt: een vrolijk lagchend mensch trekt het hoofd in de hoogte; zijne borst wordt bij afwisseling geschud; spoedig steunt hij met beide de handen de zijden zijns lichaams; zijne beenen begeven hem, en spoedig zoude hij omrollen, indien die drift lang duurde. Laat ons zien hoe er dit uitziet. Zie N. 4. Wij zien dat dit wel beschreven is en waarlijk voldoet.

«Ik heb gelagchen dat ik mijnen buik heb moeten vasthouden.» Dit is eene vertooning, die men op het Tooneel vermijden moet, omdat het te veel afbeelding van buikpijn geeft, en minder aan het oogmerk voldoen zoude en de welvoegelijkheid begint te verliezen.

Beter doen wij de aanmerking van **KAMPER** te betrachten, met het schudden van de borst te willen ondersteunen en liever eene hand daarop te brengen, hetwelk dan ook het beeld meer contrast geeft. Wij zien dat deze keuze goed werkt.

De gematigheid, fatsoenlijk te blijven, moet hier voorts vooral gelden; den mond slechts gematigd te openen, dien met de hand op eenen kleinen afstand te dekken; eenen stoel te grijpen, en (mag het in de rol) lagchend nedertezitten, zijn in dezen alles wat ik kan aanbevelen.

Sluiten wij deze bespiegeling met een beeldje uit **ENGL**, hetwelk lacht om eenen man met een' dikken buik, en in dien lach die dikte afbeeldt; deze is wel opmerkenswaardig, vooral voor (zoo als de Franschen zeggen) *Niais*. Zie N. 5.

Nu schiet in dezen niets meer over dan de aanbeveling van het character. De heer, de meid, de knecht, de dame, de kamenier, zullen, naar onderscheiden character, opgemaakt uit de rol, zeer zeker met veel onderscheid lagchen. Dit met alle zorg gadeslaan, optemerken in de natuur, met onzen evenmensch tot studie te nemen en kunstmatig beoordeeld, of de voorwerpen der studie waardig zijn, is iets dat ik nu Uwliedder gezond oordeel, mijne Scholieren! moet overlaten, en Uwen (naar ik hope) door onze lessen gevorderden goeden smaak mag aanbevelen.

Gaan wij dan over tot eenen meer gewigtigen hartstogt, door de beweging onzer aangezigten te leeren uitdrukke.

Ik bedoel het medelijden, gewis eene zeer edele aandoening, die, om wel aftebeelden, veel zorg vereischt; de nabootsing is daarom altoos zwaar, omdat de oorzaak van medelijden nooit voor ons aanwezig is, zoo als meest alle zielsgewaarwordingen, die wij voorstellen, en hetgeen alzoo onze kunst nitmaakt. Zie Plaat 51.

LE BRUN heeft er ons slechts gelaatsafbeelding van gegeven, zonder eenige beschrijving, zonder eenige omschrijving van een beeld daarvoor. Ik heb er te vergeefs naar gezocht bij ENGEL, maar heb bij LAIRESSE twee beelden aangetroffen, welke mij voor deze voorstelling zeer aannemelijk voorkomen en nuttig kunnen zijn, waarom ik deze uwer aandacht schetsen zal, bij het gelaat van LE BRUN. Wagen wij het nu om eene verklaring van dit gelaat te beschrijven, welks houding gerigt schijnt te zijn naar het voorwerp, hetwelk het medelyden veroorzaakt of inboezemt, en welk voorwerp men vooronderstelt dat nevens ons gezeten is in eenen stoel.

De wenkbraauwen trekken te zamen bij den neuswortel; het oog is open, starende op het voorwerp; de mond is zachtelijk geopend, en de onderlip achterwaarts getrokken. Men ziet en hoort, dat de wenkbraauwen te schilderen wederom van belang is, daar die hoofdzakelijk werken.

Nu het beeld. Gijlieden ziet dat LAIRESSE het hoofd van LE BRUN gevolgd heeft, en hetzelfde ons slechts van voren doet zien; dat hij het doet overhellen naar de zijde van het hart, en de handen medelijdend doet zamenvouwen en zachtelijk naar de borst gaan. Het tweede beeld heeft het hoofd insgelijks overhellende naar het hart, als de plaats waarin zich het medelijden schijnt te doen gevoelen. Deze stille en zachte aandoening doet zich kenmerken met zuchten opwaarts te zenden,

waarom dit beeld het hoofd zuchtend opwaarts heft. De handen zijn in eengeslagen gebleven, zij zijn alleen nedergedaald bij den stoel, op deszelfs leuning, nabij het vooronderstelde voorwerp des medelijdens; de beenen en voeten hebben eenen volkomen stand van moedeloos vertoeven, bij den genen, die het medelijden in ons verwekt. Let wel op, dat ondanks dit beenen en handen bij elkanderen en zelfs in elkanderen zijn. Dit laatste beeld, vooral, heeft eenen uitmuntenden zwier van welstand en is onzer aandacht overwaardig. Laat ik uwe aandagt doen opmerken, dat deze beelden elkander kunnen opvolgen en gemakkelijk van den eersten stand tot den tweeden kunnen overgaan.

Laten wij ons, mijne Vrienden! deze beelden goed in het geheugen prenten, zoo dat zij ons levendig voor den geest komen op het tooneel, en wij ons in staat stellen om dezelve met ons geheel te kunnen nabootsen. De waarlijk groote mannen, die ons dezelve hebben voorgeschreven en afgebeeld, hebben door hunne werken onwidersprekelijk bewezen, dat zij, en voor den schilder en voor den tooneelspeler beide, voortreffelijke vraaghaken zijn, waarop men zich gerust verlaten kan.

Zoo heb ik U dan wederom over onze moeilijke kunst mogen onderhouden, tot nut en leering, zoowel voor U als mijzelven.

Ik heb gezegd.

E E N E N T W I N T I G S T E L E S.

GEACHTE HOORDERS!

De Kweekelingen van dezen Schouwburg, die op gisteren avond het werk van Madame ANNATOLE, *Fransche Mimis-
te in het ballet*, zagen, zullen zich van deszelfs hooge Pantomimische en Mimische waarde, zoo wel als wij, overtuigd hebben. Ik vleije mij dat zij, onder die beschouwing, opgemerkt zullen hebben dat hare studiën ontleend zijn uit de voorschriften, die ik hun, gedurende den winter, voorhield, namelijk van den onsterfelijken LE BRUN, en hoeveel gewisheid er geboren wordt, door alles wat men op het tooneel vertoont, tot kunst terug te brengen.

Zij verschijnt voor onze oogen, mijne Vrienden! als ware het om het zegel te drukken op de ware bron, waaruit ik mijne lessen voor u ontleene, zoo wel als zij hare grondregelen daaruit ontleend heeft.

Zij heeft ons al die hartstogten voor oogen gesteld, die wij juist doorloopen hebben. Die optoemen, ware uwe

opmerkzaamheid beschamen. Laat ik U liever doen aandachtig wezen, met hoeveel gratie zij steeds, tot hare diepe droefheid en tot het storten van tranen gekomen, het gelaat geheel heeft weten te bedekken nu eens met eene en dan met beide de handen; wel wetende dat het schreijen het gelaat geheel misvormt, zoo als ik aanwees; en hoezeer zij de uitdrukkingen der Mimiek is te hulp gekomen, door hare wenkbrauwen aanteschilderen, om dus haar doel beter te bereiken.

Hare beweegbare gelukkige Physionomie, had in die rol niets meer noodig, en al haar doen heeft ons bewezen, dat het spoor, hetwelk wij hier opstreven, het ware spoor is, en dat LE BRUN ons den regten weg wijst. Het heeft Ulieden vooral, geachte Kweekelingen! moeten overtuigen, van de waarde dezer lessen, dewijl de kennis der zaak ontegenzeggelijk de eerste grondslag is ter uitvoering. Ik rade ieder uwer haar spel niet te verzuimen.

Na het medelijden vinden wij bij LE BRUN weinig meer wat ons dienen kan, want de gramschap of toorn, hebben wij gehad in de eerste lessen over de Mimiek; wij vinden nu bij hem eenige vreesselijke gelaatstrekken, die hij noemt: *Mouvement violent*, geweldige Beweging. Ik heb al wat ik uit zijn werk noodig achtte uwer aandacht medetedeelen, vertoond. LAIRESSE en ENGEL zijn ons van nut geweest, en ik heb u aangewezen wat noodig was in ons gelaat te schilderen.

Om de lessen over de Mimiek dan voor ons te voltooijen, blijft ons nog de Ouderdom aftebeelden. Dit voorzeker is eene zeer gewigtige les voor den Tooneelspeler. Want hoe dikwerf is het het geval, dat de jongeling zelfs den stokouden moet vertoonen. In dat geval valt er veel in het gelaat te schilderen; maar om dat te doen met goed beleid en kennis, daar aan ligt alles gelegen om wel te slagen.

Ik moet U doen opmerken dat door velen het gelaat slechts als gerimpeld wordt voorgesteld, zonder de kennis waar de rimpels geplaatst moeten worden; zonder te weten wat de werking der jaren op ons gelaat doet, wat er de oorzaak van is, hoe die rimpels zelfs in het bekkeneel hunnen oorsprong hebben, en dus op de huid of het vel werken, hetgeen het dichterlijk vernuft de diepe voren der jaren noemt.

Gijlieden zult straks gewaar worden, als ik uwer aandacht toonen zal, hoe het menschelijk gelaat geregeld tot eene gedaantewisseling overgaat, dat het geenszins genoeg is ons een gerimpelden kop te vertoonen, maar dat, om dit wel te doen, er kennis vereischt wordt van de oorzaken, die de rimpels doen geboren worden.

Eer ik daar toe kome moet ik U opnoemen, dat het de voortreffelijke KAMPER was, die ons dat geregeld leerde kennen, zeggende voorloopig dat vele kunstenaars, die den ouderdom op het menschelijk gelaat afbeelden, hierin doolden; hij noemt zelfs JACOB DE WIT, welke ons, in de Raadkamer van het voormalige Stadhuis, mannen met baarden schilderde, maar geene oude koppen, uit gebrek aan kennis der oorzaken. De groote GERARD DOUW, zegt hij, volgde de Natuur, maar kende ook de oorzaken niet, terwijl BLOEMAART hieromtrent met hem gelijk stond.

Wat was dan toch, mag men vragen, die gewigtige ontdekking, welke hij ons deed kennen? Deze:

In het bekkeneel ontstaat eene verplaatsing; de voorhoofdsholten zetten nederwaarts uit, en rimpelen het voorhoofd, door het nederdrukken van den bovenschedel; dit doet de wenkbrauwen bij den neus nederdalen en de groote knepen tusschen dezelve ontstaan; de neus zakt neder, de groote zijknepen aan de wangen ontstaan, de kaken vallen in, het verlies der

tanden doet de bovenlip inzakken, de onderkaak eindelijk slaat voorover naar boven, en maakt die groote wuit, die ons gelaat hervormt tot den hoogen ouderdom.

Naar deze beschrijving wordt alles veel zekerder afgebeeld dan wanneer men, onbekend met de oorzaken, zich schildert, en met angst en moeite onwisse trekken maakt.

Ik zal nu, om duidelijker te zijn, uwer aandacht toonen hoedanig zich het beredeneerde vertoont, door naar KAMPERS Academische lessen, dit voor te teekenen. Zie Plaat 52. N. 1.

Zietdaar een wezen in den besten leeftijd. Alles heeft zijne vaste vorming bekomen.

De opgebogen wenkbrauwen.

Het gladde voorhoofd.

Staande lippen, waar alle teekenen zijn van goede tanden, die den stand der lippen bepalen.

Het volle gelaat heeft geene voren van de jaren; alles bloeit in vollen glans.

Het oog is in zijne kassen wel omsloten, en heeft geene meerdere plooijen noodig, dan door de Natuur gelegd zijn, om, glad zijnde, een gesloten oog te hebben.

N. 2. Let nu wel op, mijne Vrienden!

De schedel daalt, de voorhoofdsholten zetten uit.

Zij rimpelen het voorhoofd.

Dit doet de wenkbraauwen nederdalen bij den neuswortel.

De groote knepen ontstaan tusschen de wenkbraauwen.

Het vel in de oogkassen wordt dus meer geplooid, zakt over het ooglid en maakt aan den slag des hoofds rimpels en onder de oogen.

De neus zakt.

De groote knepen aan de wangen ontstaan.

De mond krijgt kleine plooiën aan de hoekjes, die eerst regt waren.

Zietdaar ons gelaat reeds aanmerkelijk in jaren toegenomen.

Eer wij nu den stokouden grijsaard bekomen, hebben wij op te letten dat het verlies der tanden daarvan het kenmerk is; eene afbeelding, die voor ons zeer moeilijk valt.

Vooraf worden de lippen meer en meer gesloten en verdwijnen bijna geheel; de ruimte van het vel geeft meer onderkin.

Nu tot hooge jaren komende, geraken al de tanden verloren en de bovenlip zakt geheel weg.

De onderkaak slaat, opwaarts, geheel vooruit, en maakt die groote wuit, die den stokouden grijsaard kenmerkt, wiens tandeloos geluid ons de woorden nauwelijks verstaanbaar maakt, terwijl de wangen inzakken.

Zietdaar U door regelen getoond wat de oudwording op ons gelaat veroorzaakt.

Eer wij nu aantonen wat wij op ons gelaat moeten doen met verwen en penseelen, moet ik U aandachtig maken dat, wanneer wij dit laatste nabootsen, wij nimmer nederwaarts eene aangebonden losse kin moeten voegen aan de onze, want dat verlengt het hoofd en trefte het oogmerk niet; maar er tegen aan gesteund door een enkelen lap taf, onder de kin en op het hoofd met banden langs de ooren, als een baard, aangedaan, en dat door de grijze paruk dekken.

Laat ik nu, door deze regels, leeren hoe te schilderen tot een oud gelaat. Ziet de twee kopjes van voren op Plaat 52, onderaan N. 4 en 5. Dit jonge gelaat zal wederom tot ouderdom overgaan.

- 1°. Verdikt en verzwart de wenkbraauwen in eene eenvoudige rigting, hetzij door schilderen met grijs wit of aanplakken van grijze of witte grijze wol, naar het character, somtijds hooger, somtijds lager bij den neuswortel, en maakt een paar trekjes tusschen de wenkbraauwen, boven den neus.
- 2°. Maakt de holle kaken in zachte donkere kleur, om niet hard te zijn.
- 3°. De trekken van de neusvleugels naar beneden en naar boven om de vleugels op den neus.
- 4°. Ook die van den mond.
- 5°. Rimpelt het voorhoofd in zachten tint met een paar trekken; het wordt anders vuil als het te vol trekken is.
- 6°. Ook een paar trekjes aan de hoofdslapen en onder de oogen, ter zijde van den neus en aan de achterpunten der oogen, op de hoofdslapen.

Maakt men meer trekken, zoo als der Natuur somtijds eigen is, het wordt vuil en het worden vlakken op den kleinsten afstand. Men moet dit dus nalaten.

Somwijlen is het noodig een zachten donkeren tint te leggen tusschen de wenkbraauwen en het ooglid, om de ingezonken oogen te verkrijgen.

Schildert voorts een grijs witten tint aan de kin, als de geschoren baard; en een kleine trek, even onder de onderlip, zal de kin vooruit doen komen, en de hulp van het rood der wangen, laag aangelegd, bevordert het oogmerk.

Roert men nu de kaken in het gesprek als de tandelooze, dan wint men terstond twintig jaren ouder, zonder anteroeren dat de gekromde rug en knieën daar onmiddelijk bij behooren; voorts de zilveren haren, de kale hoofdschedel, welks vorming U wel bekend is, als van vleeschkleurig taf; dat bij te schilderen; kappen van leder, naar het hoofd geformeerd, en waaraan de haren gehecht zijn. Dat zijn de middelen, aan tooneelen overbekend genoeg om er afzonderlijk van te gewagen.

Indien men nu het voordeel heeft eenen baard te kunnen aandoen, dan gewis is de mogelijkheid tot hooge jaren altoos gemakkelijker te vertoonen; men verdikt het haar om de kin, en de wuit wordt voorondersteld daar onder te zijn. N. 3 en 5.

Wat schiet er in dezen meer over, mijne Vrienden? Ik hoop U bewezen te hebben dat men dwaalt, wanneer men zich oud wil schilderen, met eigen plooijen optesporen; want dat ieder leeftijd bijzondere plooijen heeft, is bewezen. Wij moeten de plooijen schilderen, die wij nu geleerd hebben dat de tijd ons geven zal, en niet die er zijn. Want rimpelt

men het voorhoofd, jong zijnde, om te zien waar men plooijen kan maken, dan geeft men geenszins die, welke men krijgen zal; dit laat zich nu beseffen. Wij mogen dan deze lessen danken aan den voortreffelijken Professor KAMPER, die dezelve in den jare 1770, op de Teeken-Academie hier te Amsterdam, gaf aan de Schilderscholen, dewijl de toepassing op den Tooneelspeler van gelijke waarde is, zoo als ik meen bewezen te hebben.

(Het Palet voor den Acteur en de Actrice.)

Heb ik U in mijne menigvuldige lessen over de Mimiek en Beschildering des gelaats aanwijzingen gedaan, ik dien daarbij te voegen waar mede zulks moet geschieden.

Om daartoe te komen moet ik U doen opmerken dat, schoon ik alle trekken met zwart schilderde voor uwe oogen, zulks op ons gelaat niet deugt. Het is te hard. Om zich te maskeren gebruike men liever eene verwstof, bekend onder den naam van Persiaansch of Engelsch rood, hetwelk zachter van kleur is om de rimpels te teekenen, somtijds gemengd, naar omstandigheden, met een weinig omber.

Jonge lieden, die blank van kleur zijn, moet ik aanraden zich op het gelaat zachtelijk met wat slecht vermiljoen geheel eene gloeiende kleur te wrijven, dun en gelijk. Wanneer zij mannen van jaren vertoonen, geeft hun dit gloeiender tint, en neemt de jeugd weg. Men doet dit best met de punt van eenen doek. Het kan, met veel beleid, ook met een weinig bruin rood geschieden. Een weinig vermiljoen is voor den onbedrevenen eene behandeling, zoo als ik zeide, verkieslijker; en naar deze behandeling moet men zich markeren en roodsel leggen.

Het roodsel, in gemarkeerde koppen, is het beste vermiljoen, maar men heeft met regt daar wat tegen; het is nadeelig voor het vel, om het kwik hetwelk het bevat. Men neme dan gloeiend Fransch roodsel, maar kieze het donkerste dat men vinden kan. Blijft ons gelaat ongemarkeerd of met weinig markes, een weinig vet onder het rood, eerst zeer dun aangelegd, maakt het harder van kleur. Is de rol fatigant en moet men zich daarna in het spel bleek maken, dan laat het door het vet zich slecht afvegen.

Om de jeugd aftebeelden legge men het roodsel boven op de kaken, maar niet zoo dicht onder de oogen, dat men de onderoogleden roode; dat is tegen de Natuur; jonge Actrices beveel ik dit bijzonder. Bij den ouderdom is de bovenkaak zonder rood, het is gezakt tot op de wangen, met de geheele huid, zoo als ik aantoonde.

Een rooden neus te maken is niet goed; de dofheid van het roodsel doet den neus geheel wegzinken; wij kunnen voor den afstand dat slecht verbeelden; ik heb dit zeer aandachtig waargenomen. Om zich bleek te maken is eenvoudig wit eene onnutte verw; men wordt steen, of het gelaat wordt eene pop uit de kermiskramen. Ik gebruik daartoe gelen oker met krijt; ik leg dit met een kwastje nat op het gelaat, als er tijd is om te droogen, dat door onze natuurlijke warmte ras gaat; anders droog, in gevallen van haast.

Die kleur gebruik ik ook voor stervenden. Grijs graauw voor geschoren baarden; eenvoudig krijt en een weinig zwartsel geeft een blaauw grijs, voor stervenden, onder de oogen en over de lippen, van een goed gebruik.

Wenkbraauwen voor den grijsaard, geel wit van het bleek maken, en boven op de onzen, die dan als een toets

er half onder blijven ; (wit is onnatuurlijk,) die aanplakken met grijze wol, of met lijm, is zeer goed, maar moeijelijk los te weeten, waarom ik het zelden doe.

Al die verwstoffen, verstaat mij wel: verwstoffen, breng ik in werking met enkel schoon water, droogen zij dus op het gelaat, alles laat zich met een droogen doek gemakkelijk afvegen; doet men het met een natten doek, men besmeert zich vreeslijk.

Voor geschilderde knevels en baarden neem ik Keulsche aarde of omber, om wat rosser te zijn; zoo ook met baarden te schilderen. Aanlijmen met bruine wol of haar, is zeer goed, maar kost veel moeite om er aftemaken en veel aandacht om aan te doen. Ik schilder dit liever. Zwart moet niet gebruikt worden, het is te hard en onnatuurlijk, zoowel in haar als verw; donker bruin doet alles.

De Keulsche aarde in water, voor knevels, staat vast zoo wel als kurk, zwart gebrand, tegen zweeten.

Om ontbloote schedels bijteschilderen moet men olieverb gebruikt; men mengt wit met een weinig vermiljoen tot vleeschkleur; men neemt een weinig zeep en de olieverb wordt door water en zeep bewogen; dit behoudt den glans van het vel en misleidt alzoo het oog bijzonder; men doet er een weinig geel of Engelsch rood bij tot de kleur van ons gelaat; dit is bestand tegen zweet, staat vast en is, in warme dagen, waarin het hard valt onze kunst uitte oefenen, bruikbaar.

En in zulke tijdstippen alle beschildering des gelaats met zeepverwen te doen is zeer goed, het staat tegen zweet, mits dezelve vooraf dan in olie zijn geprepareerd, die bij de kunstschilders in gebruik is. Om de verwen dan met zeep in beweging te brengen, gebruike men een stuk gewone witte zeep, hetwelk men met het kwastje en wat water in werking brengt.

In plaats van eenen rooden neus vervorme men zich liever den neus; maar dat aan het gelaat te boetseren kost veel aandacht en oplettendheid. Men neme daartoe wat diapalm, in de Apotheek te verkrijgen, of wat diachilum, die wat geler is, en met de kleur van het gelaat beter overeen komt; anders moet men die overschilderen.

Entwas der boomkweekers is ook zeer goed daar voor; met krijtwit en wat vermiljoen tot vleeschkleur gemengd, houdt het vast en is tegen zweet bestand. Dus worden de verwen voor het Palet van den Acteur, in stoffen, deze:

Krijtwit, gemalen.

Zwartsel.

Keulsche Aarde.

Omber.

Engelsch Rood, of bruin of Persiaansch Rood, hetwelk hetzelfde is.

Geeloker.

Vermiljoen;

het gewone Roodzel.

Eenige Lijonsche Kwastjes.

en hij kan al het genoemde veroorzaken; moet het in olie, om niet met zeep te gebruiken, dan worden de verwen vooraf geprepareerd.

Zietdaar, mijne Vrienden! wat ik Uwer leergierigheid kan mededeelen.

Zoo heb ik dan, mijne Vrienden! wederom de loopbaan dezer lessen voor dit seizoen volbragt; het heeft den Wel-Ed. Bestuurderen van dezen Schouwburg behaagd, deze lessen dit jaar om de veertien dagen te schikken: anders ware de geheele Cursus, dien ik nu twee jaren geleden beloofde, geheel afgewerkt. Thans blijft ons nog eene afdeeling, die, namelijk, over het historische in het Costuum, de tijdperken deszelve en voorbeelden daarvan aantoonen. Nu dit is dan goed om wederom te beginnen, behaagt het den Hemel ons bij elkanderen te laten, hetgeen ik wensche.

Het is ondertusschen niet twijfelachtig, of deze lessen hebben uwen smaak verfijnd en U goede denkbeelden ingestort, geachte Kweekelingen van dezen Schouwburg!

De tegenwoordigheid van mijne ervarenen Tooneelbroederen, mij gunstig toegestaan, heeft U moeten overtuigen, dat deze lessen van waarde voor U zijn; hunne tegenwoordigheid heeft het nut voor U erkend. Zij kwamen nu en dan, zij die deze lessen niet behoeven, en echter gaarne hoorden. Kwamen zij minder dan in het verleden seizoen, het was de dag en het uur, welke zulks verhinderden; de Donderdag werd bezet en het uur door vele werkzaamheid aan het Tooneel wat te vroeg voor velen; wij hopen op beter dag en uur, bij volgend seizoen: want ik vleije mij, dat alle nog gaarne deze lessen eenmaal zullen hooren, en den kweekelingen is het gewis niet genoeg die eenmaal gehoord te hebben.

Indien de gelegenheid het gedooft, zal, hoop ik, voor mijn sterven, deze arbeid het licht zien, dan dit is onzeker, om de wijze hoe zulks best werkstellig te maken.

Ik dank U voor Uwe aandacht en welwillendheid om mij te hooren en te zien werken; ik dank de kweekelingen

voor hunne tegenwoordigheid; ik hoop dat zij meer en meer levendig zullen beseffen, dat lange en vele onderzoekingen en arbeid alleen den mensch in staat stellen, hun dat medetedeelen, wat ik hun nu twee winters vertoond heb.

Den Wel-Ed. Heeren Commissarissen dezès beroemden Schouwburgs, is het te danken, dat wij voor het minst eene school hebben; dat zij den kweekelingen en aankomelingen de gelegenheid hebben verschaft om onderwijs te kunnen genieten; dat zij de Heeren ANDRIES SNOEK en ROMBACH, de Dames GREVELINK en KAMPHUYZEN hebben belast met de zorg van de instructie voor jonge lieden, terwijl mij, op mijn voorstel, deze inrigting werd ten deel gegeven voor eene algemeene onder- rigting over Gesticulatie, Stand en Gebaren, Mimiek en Characterschildering. Hun Wel-Ed. zij daarvoor dank. Voorzeker dankenswaardig is hun doel, want wij alle hebben dat genoeg nimmer mogen smaken; wij hebben op de langste wegen en door vele studie moeten ontdekken, wat den kweekelingen terstond wordt medegedeeld.

Zeide ik, in den aanvang van onzen Cursus: ik weet wel, dat al deze lessen geenen Acteur zullen maken, maar ik weet ook zeker, dat hij, die de ware vonk daarvoor van de natuur heeft ontvangen, zeer veel nut uit dezelve trekken kan; zoo zeg ik dit nog, en ik geloof niet, dat iemand dit zal tegenspreken.

Wij danken dus hier openlijk Schouwburgbestuurderen en bevelen ons Hunner gunstige bescherming bij voortduring aan. Zij hebben inrigtingen gemaakt, waaraan men voorheen in ons land niet dacht, en die in deszelfs Tooneel- Geschiedenis hunnen naam eenen duurzamen roem zullen doen verwerven.

Lang wenschen wij W: H: Uwliedertegenwoordigheid en U alle beziel met dien kunstijver, die in den post, welken U Wel-Ed. eenmaal bekleeden, eene zoo noodige vereischte is.

Vaartwel, mijne Vrienden! neemt de pogingen voor lief van eenen Kunstenaar, die al deed wat hij kon om uwten geest te verrijken met lessen, die U, met goed oordeel aangenomen, nuttig kunnen zijn.

Uw aller vriendelijk gelaat overtuigt mij van Uwe welwillendheid en genoeg, en uwe kieschheid verbiedt mij verder nitteweiden in anders welverdiende erkentenis van mijne zijde.

Ik heb gezegd.

Fig. 1.

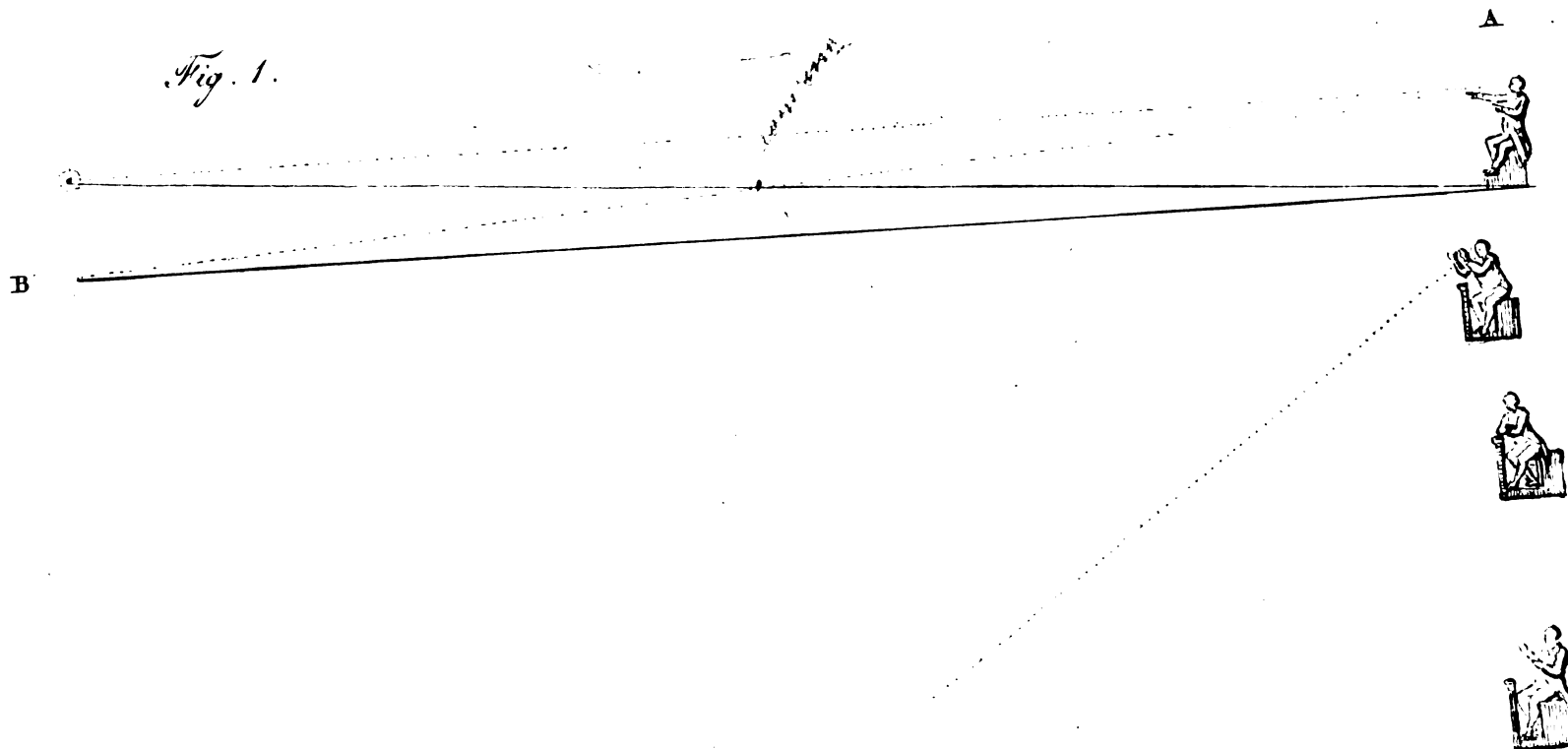
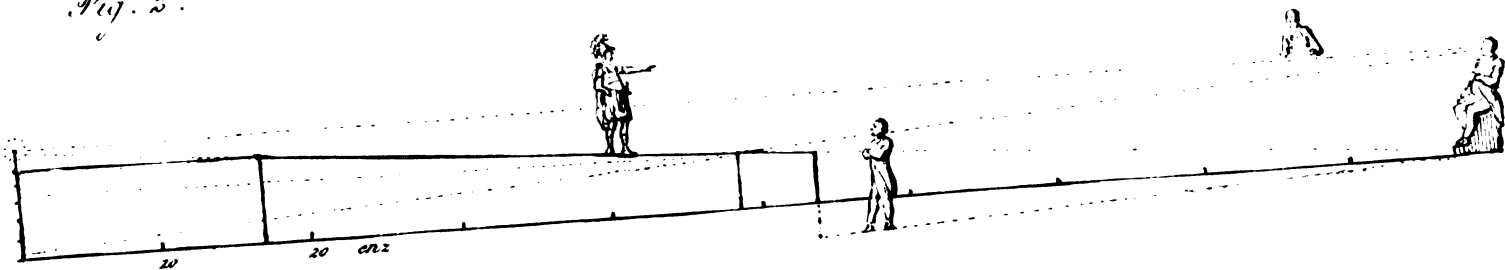
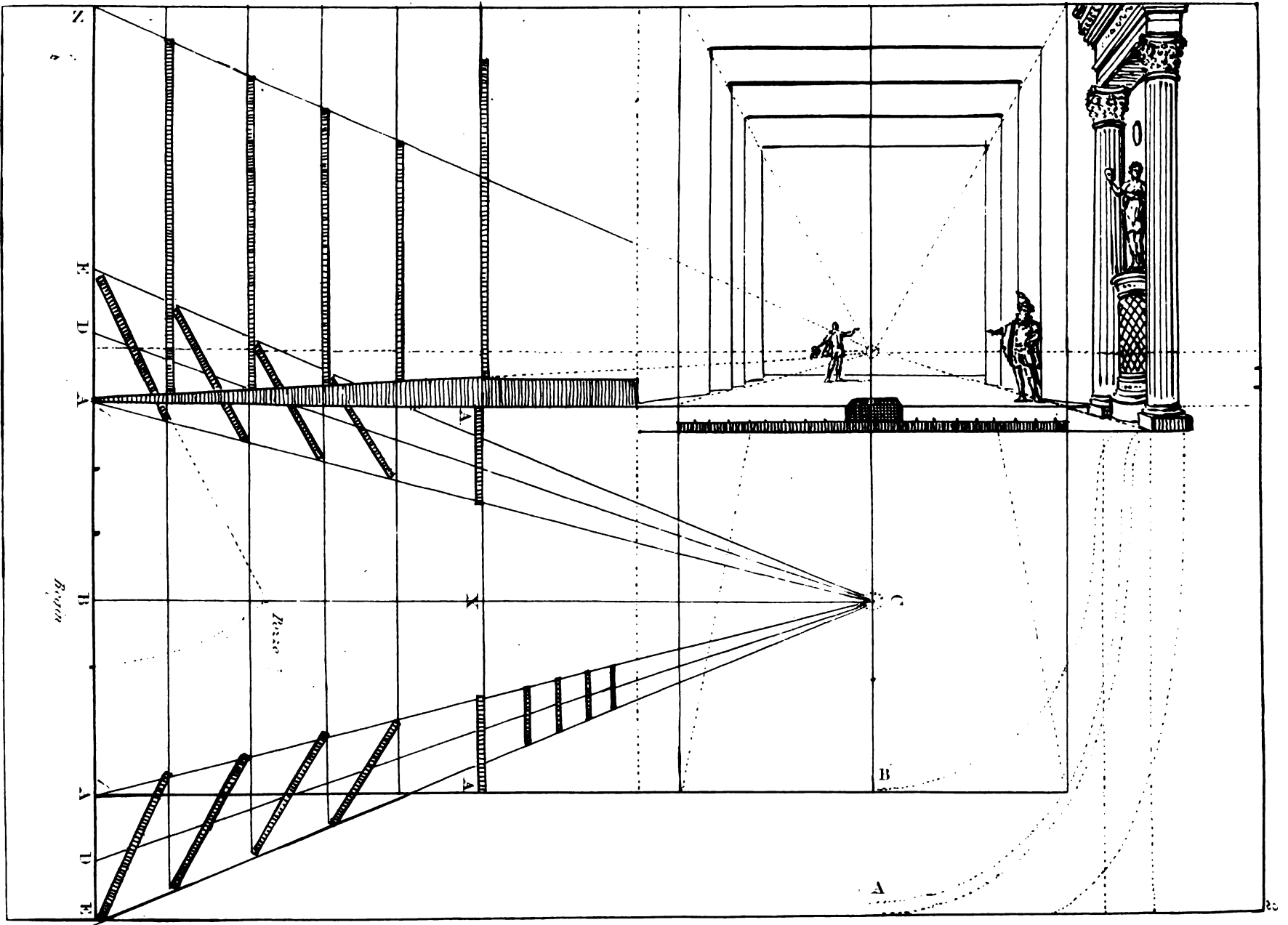

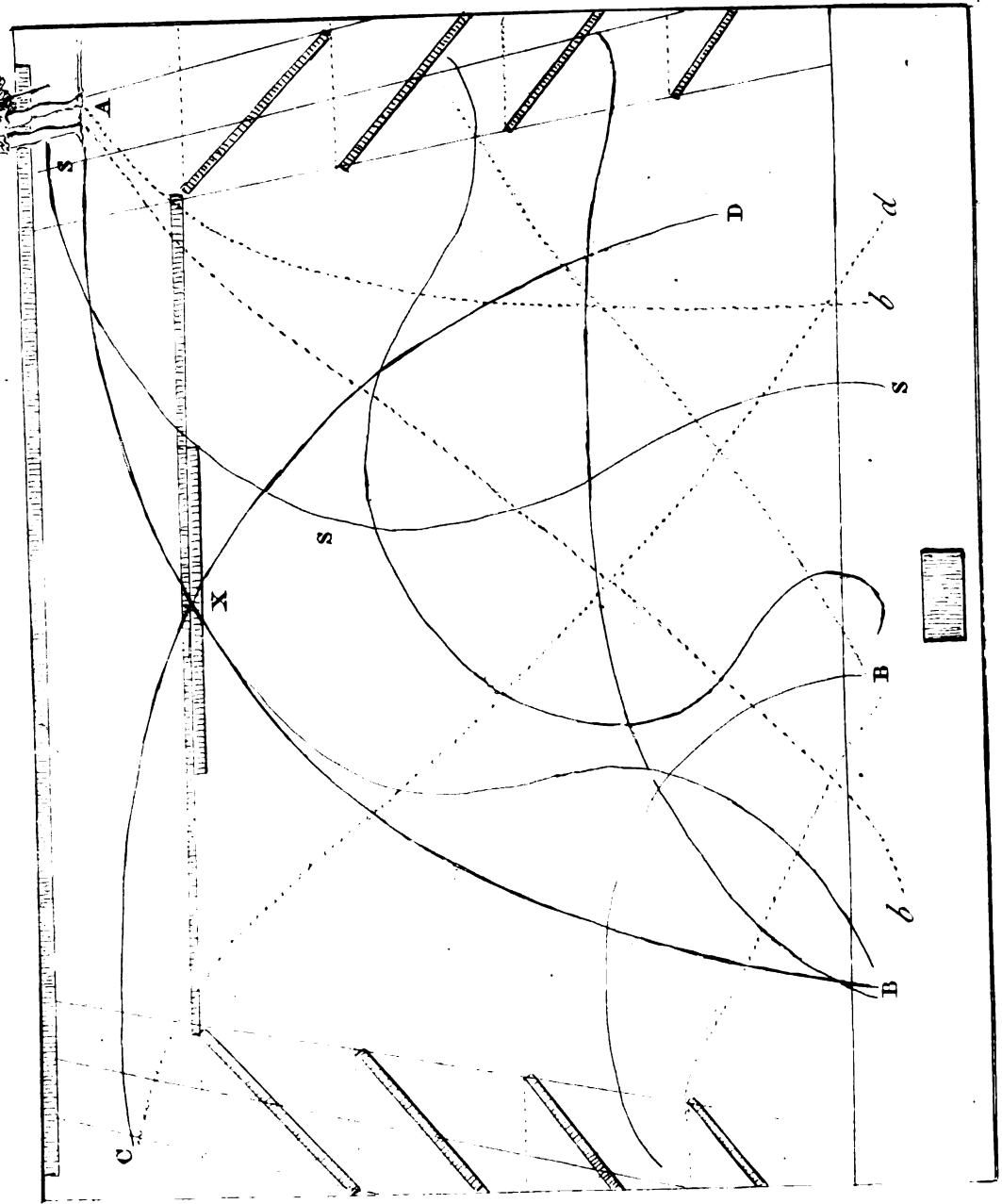
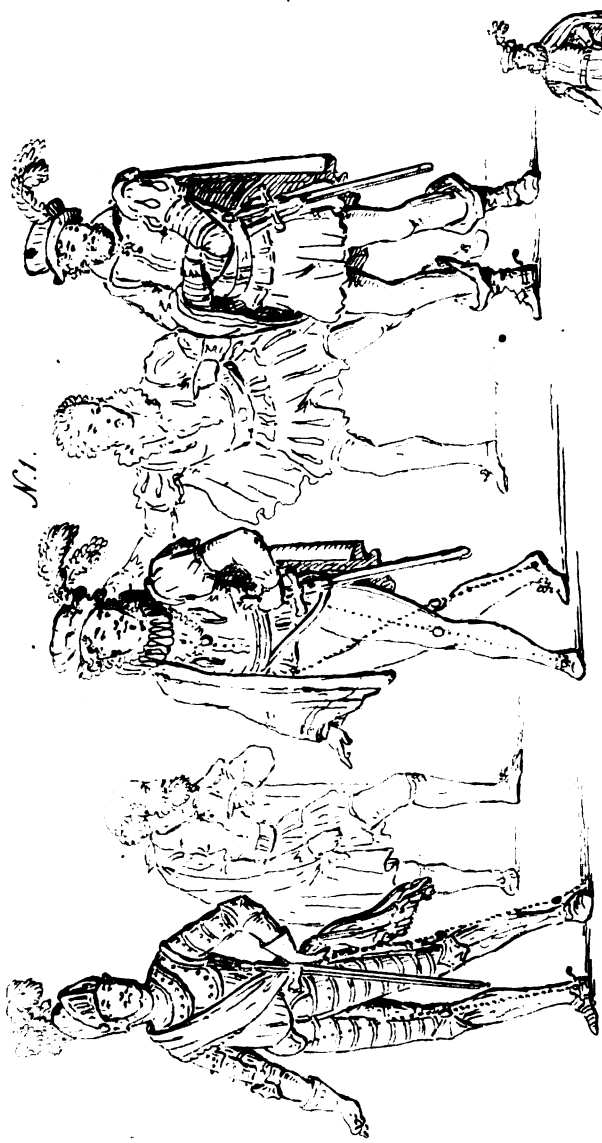
Fig. 2.

A

B

C

N. 1.

2.

3.

A.

B.

C.

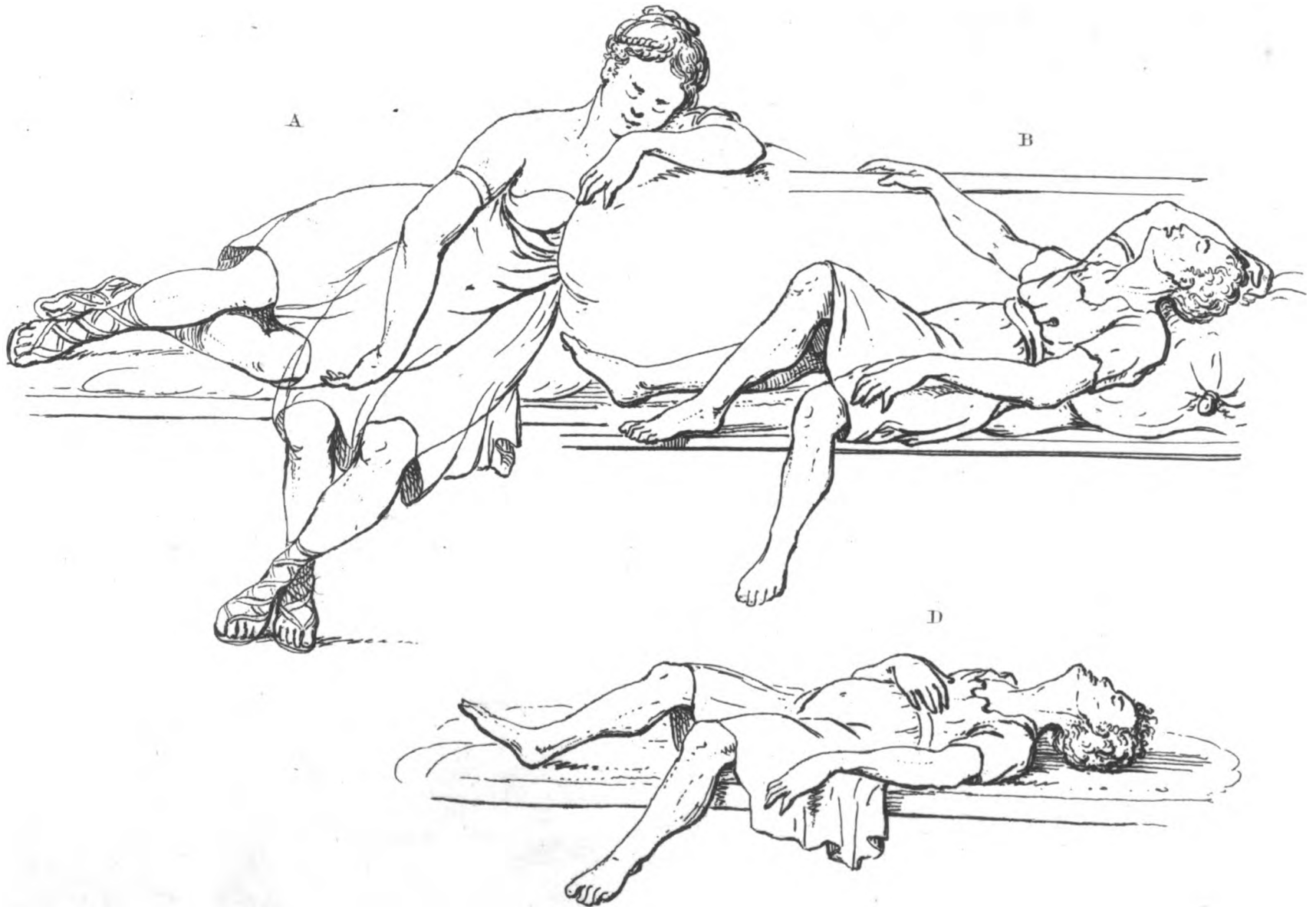
A.

B.

1.

2.

3.

N. 1.

2.

3.

N. 1.

2.

3.

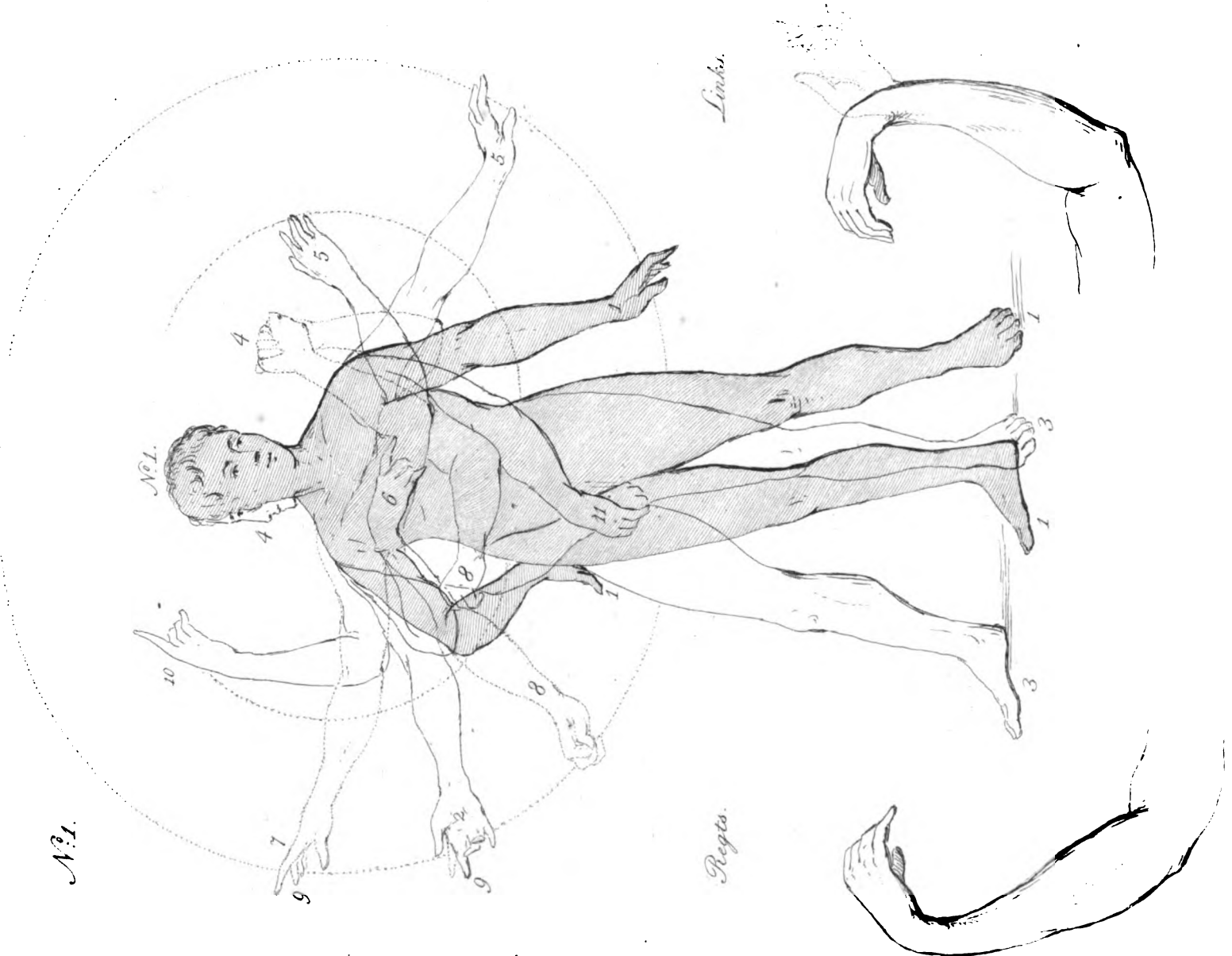

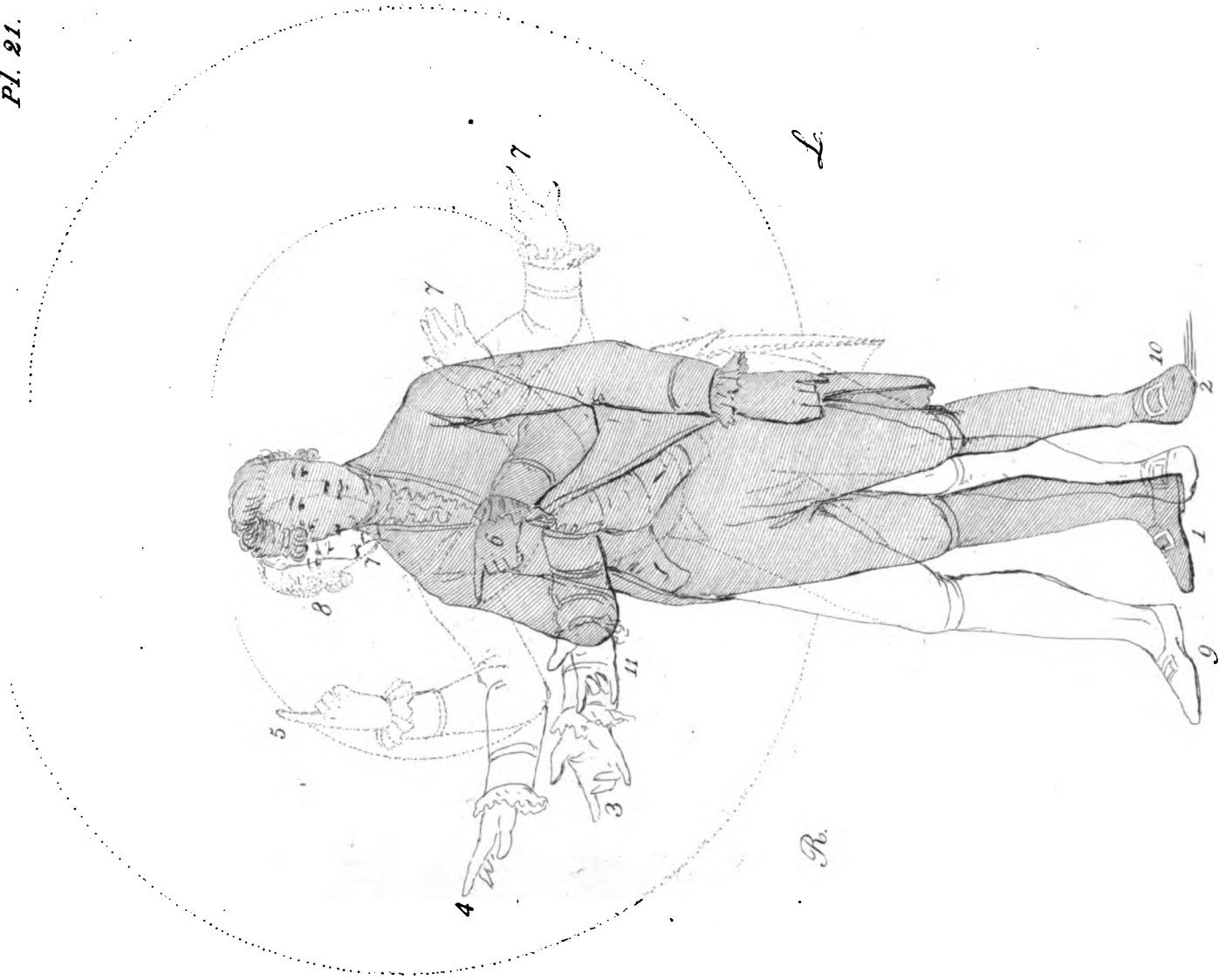
No. 1.

No. 1.

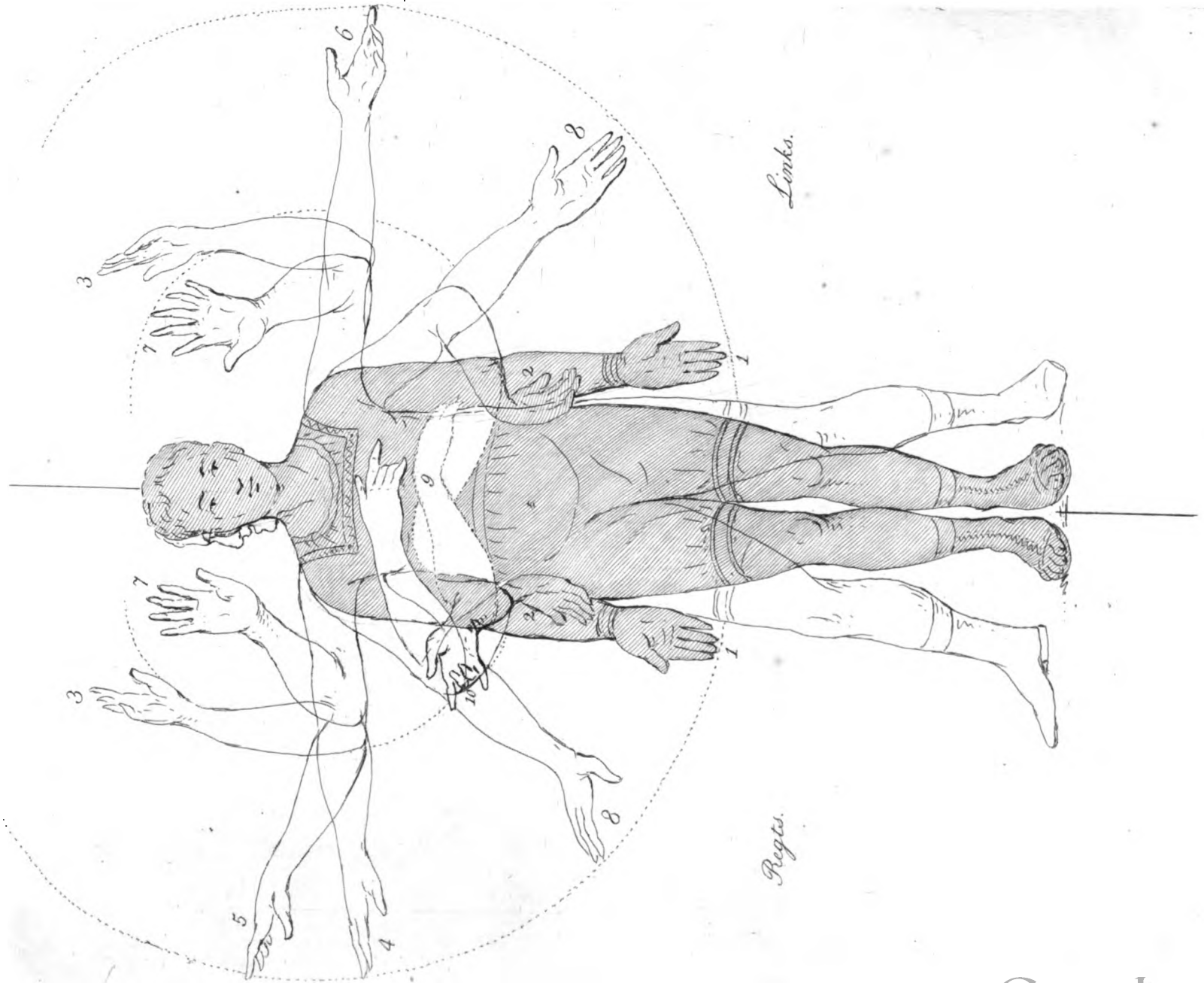
Regta.

Links.

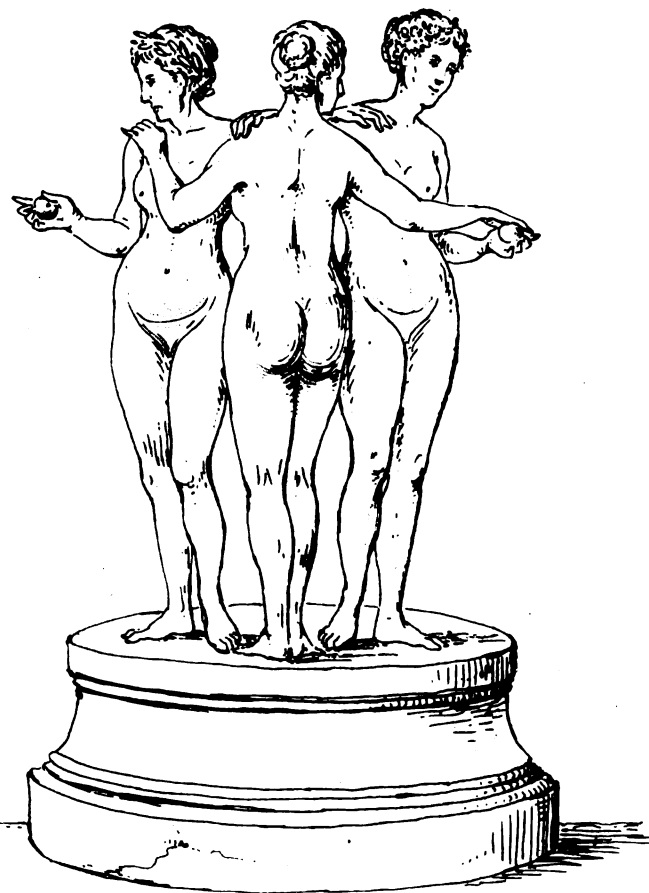

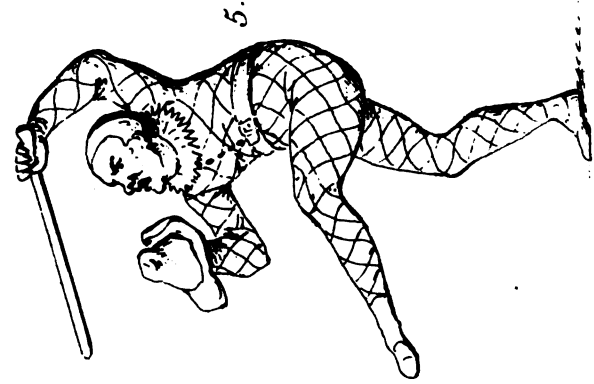
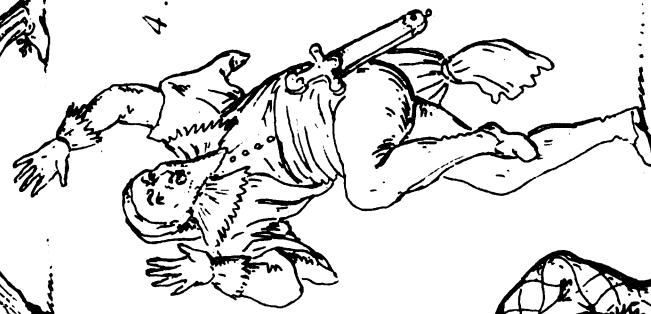
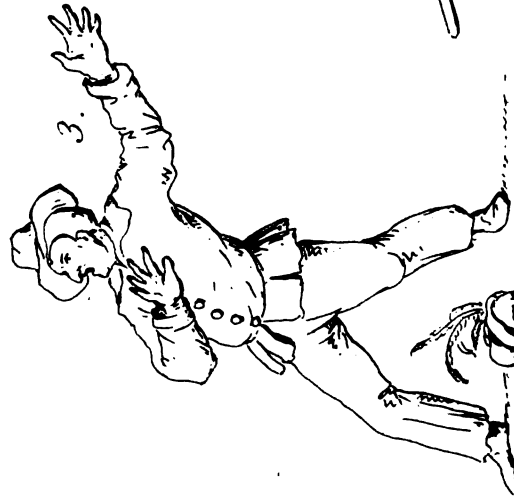
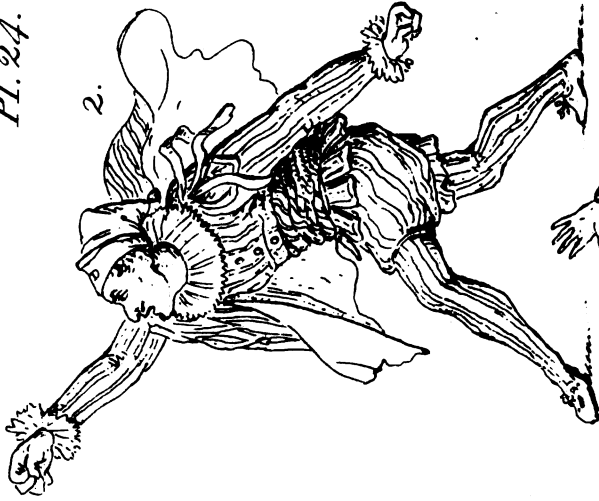
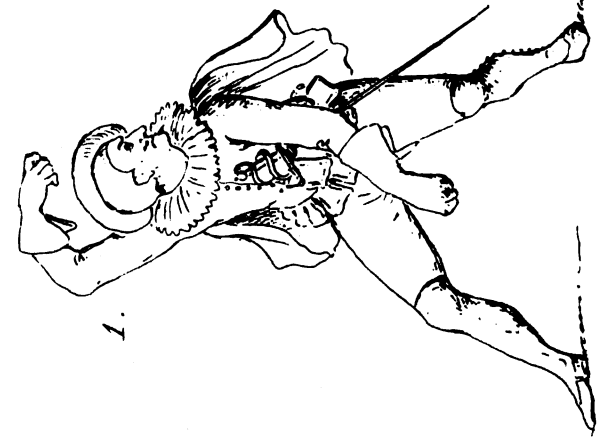

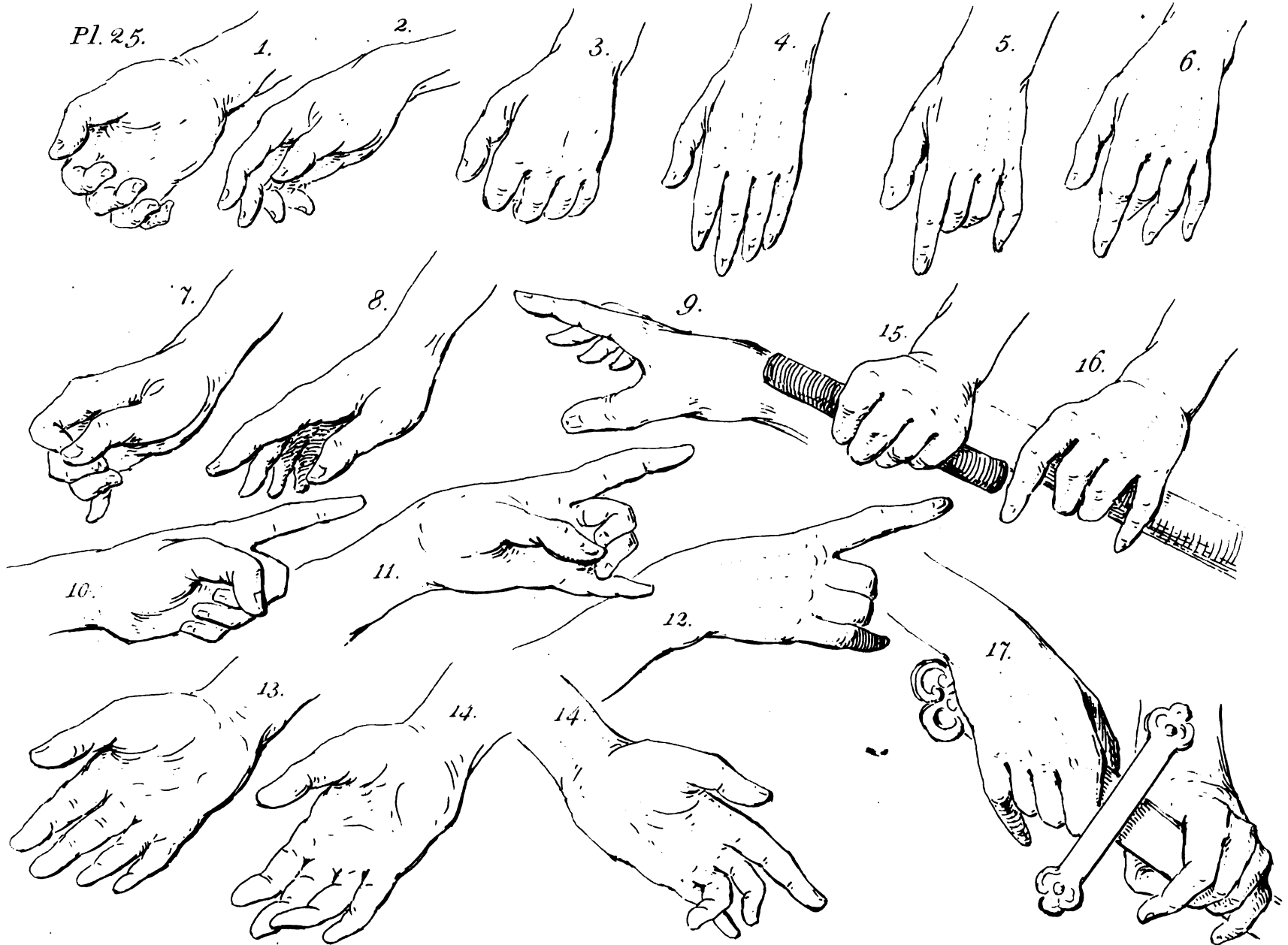

Pl. 24.

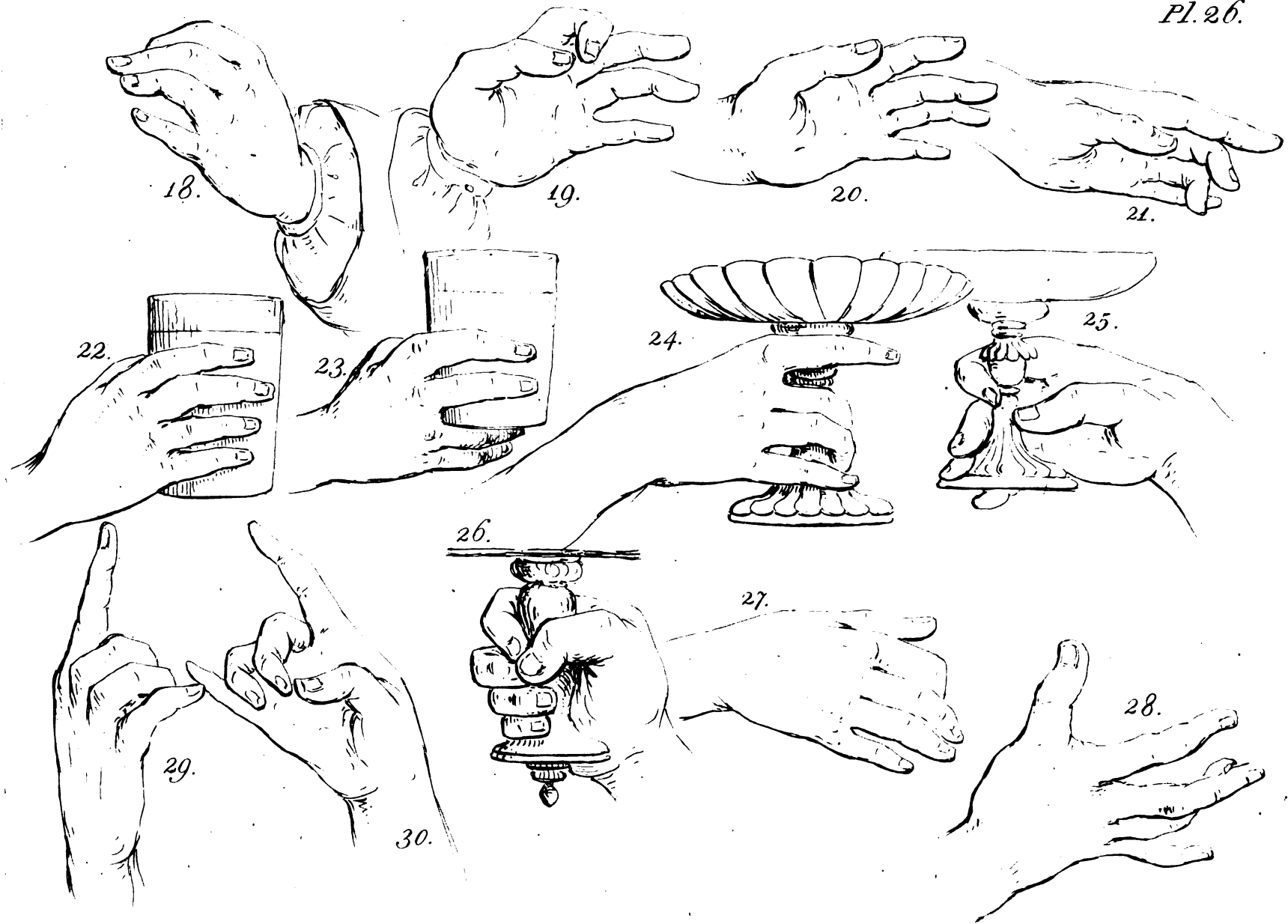

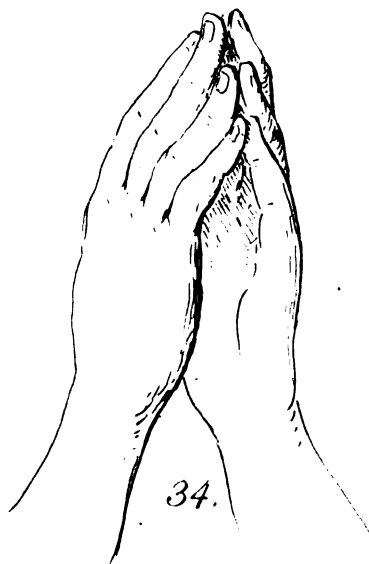
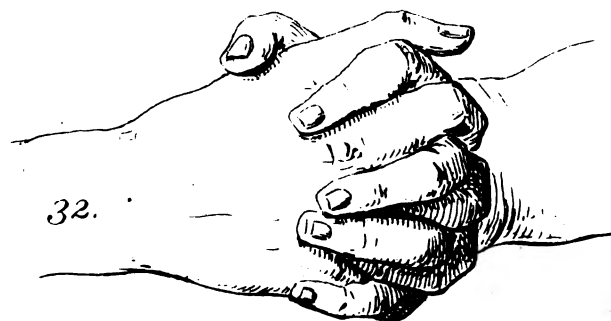
Pl. 25.

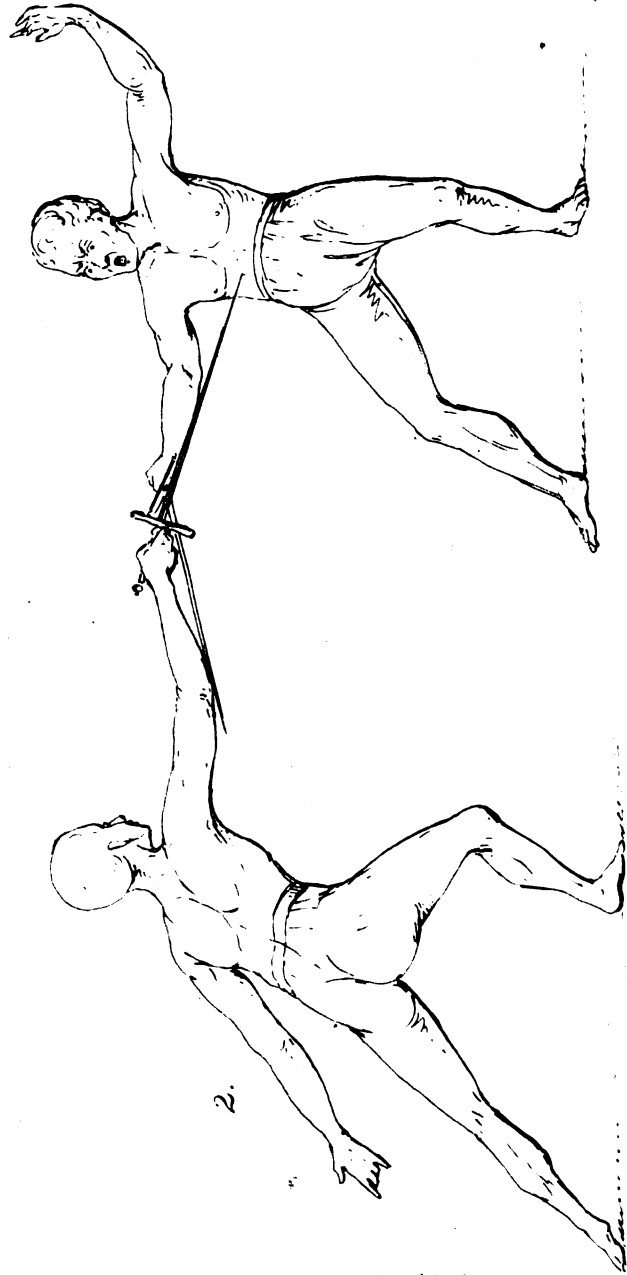
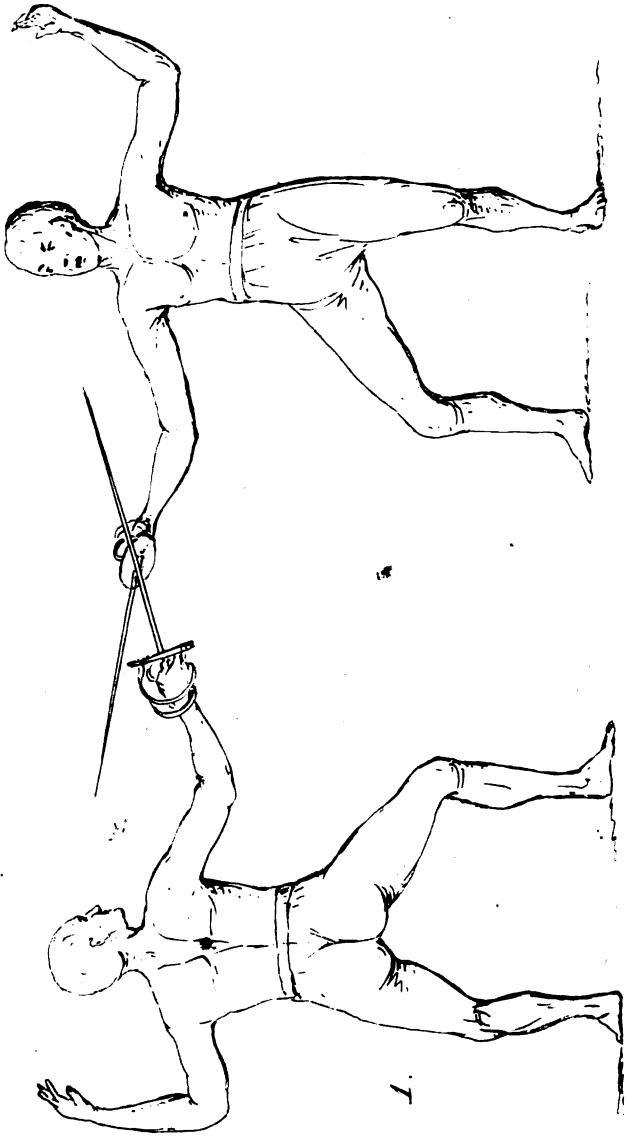

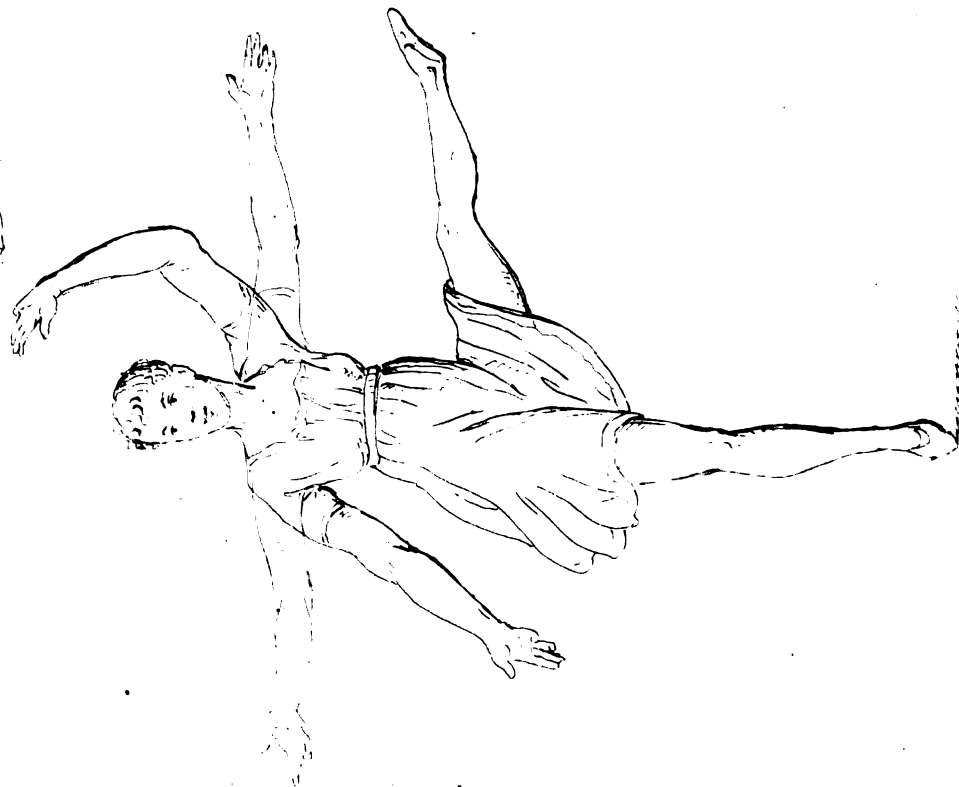
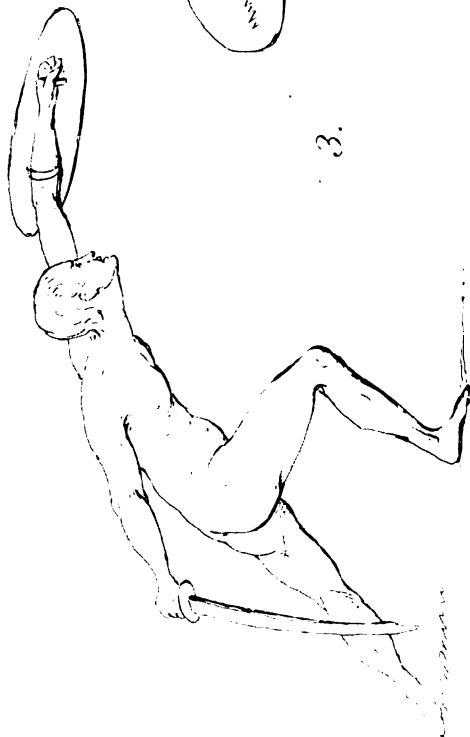

Pl. 30.

3.

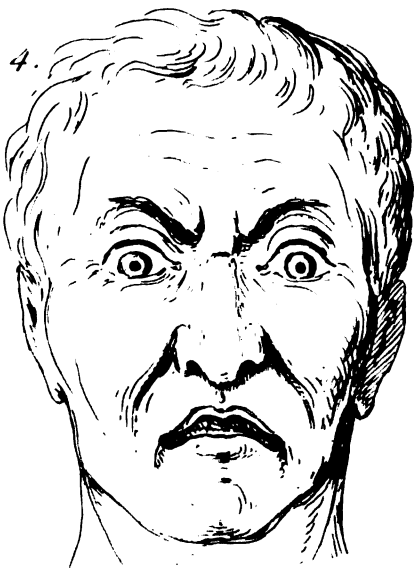
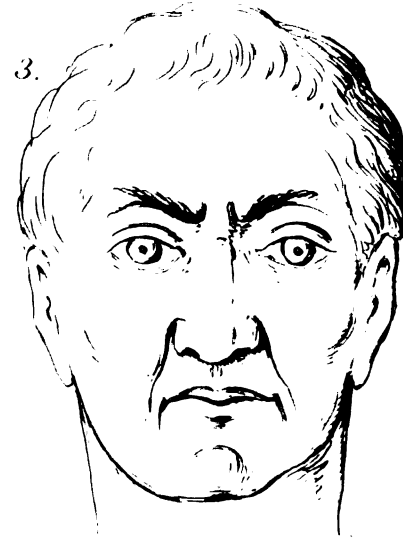
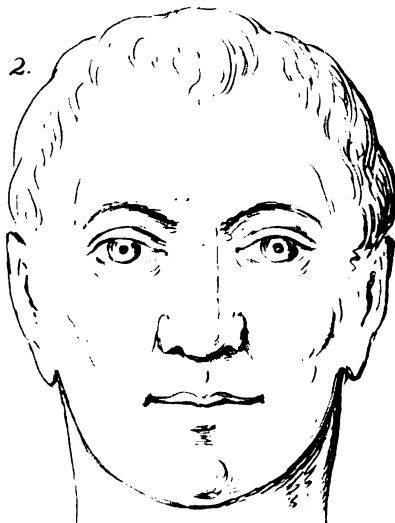
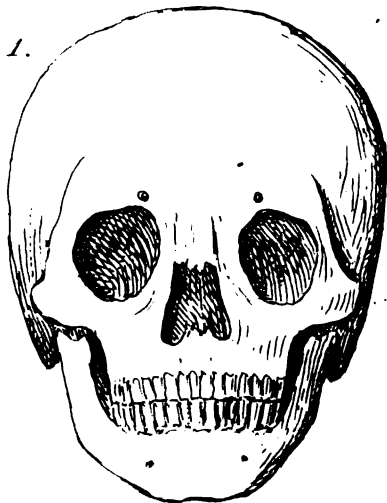

1.

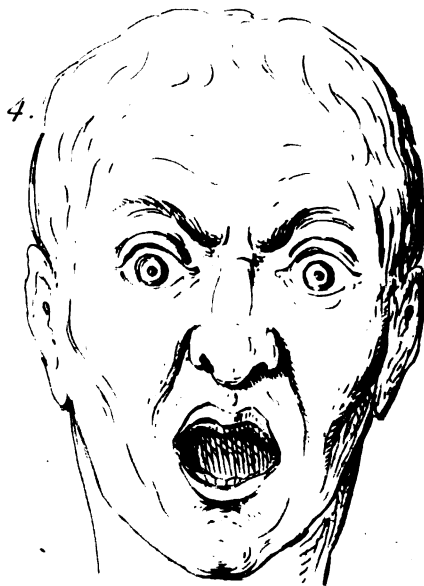
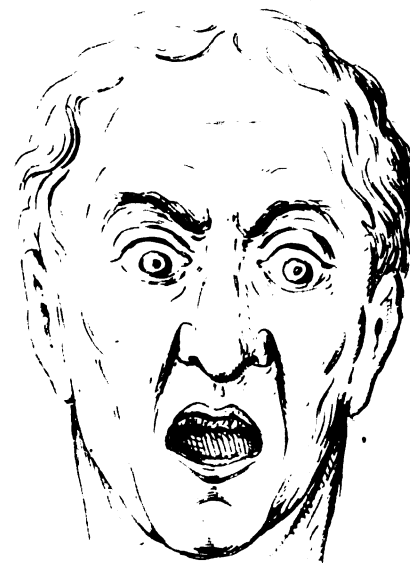
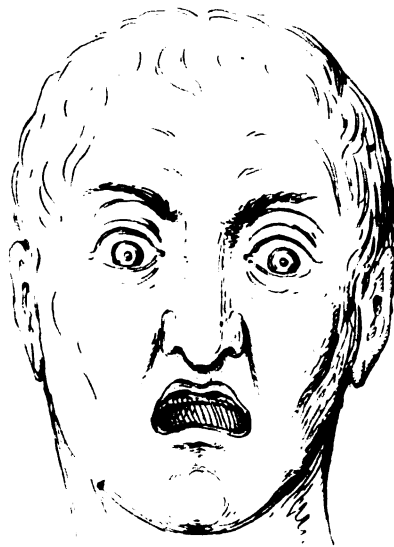

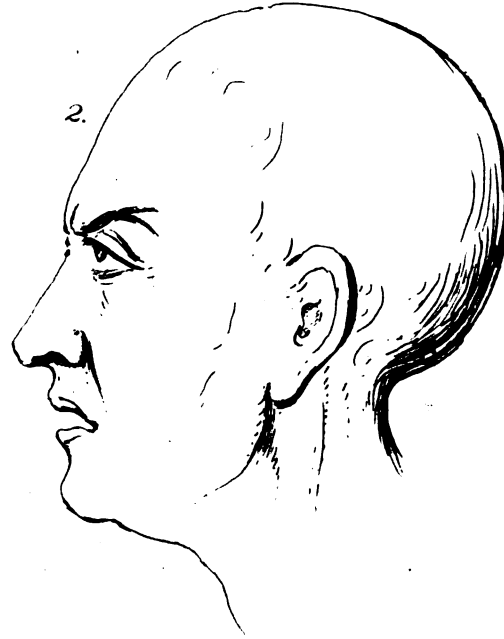
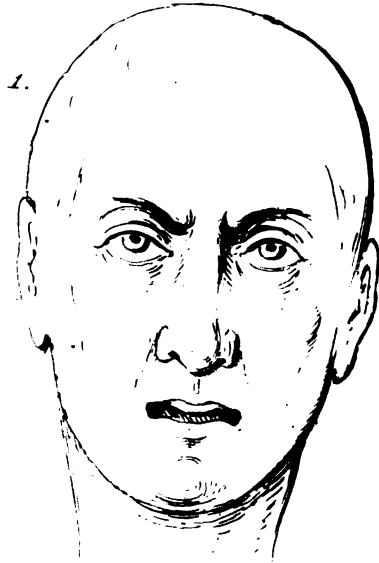

Pl. 33

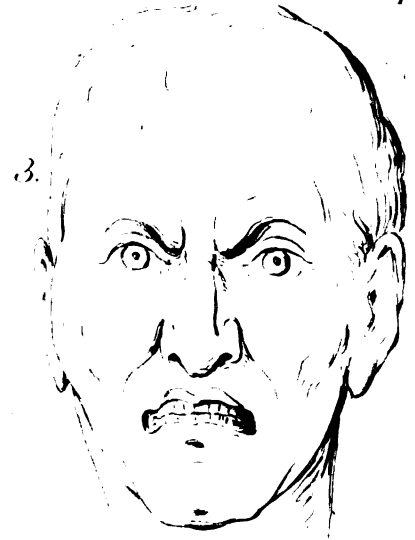
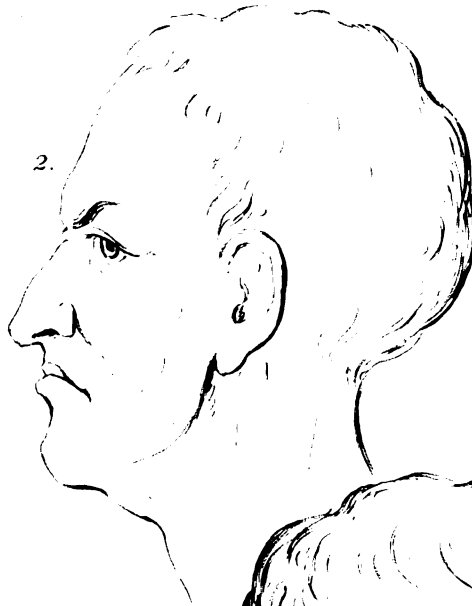
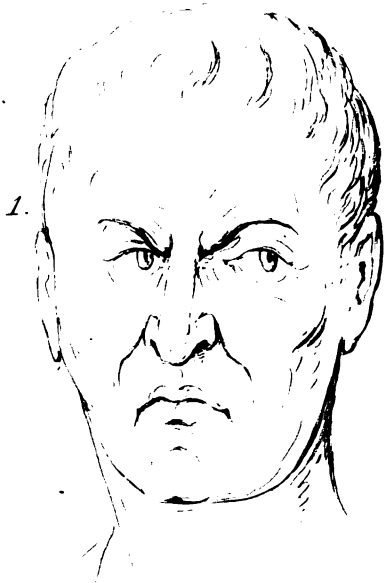

1.

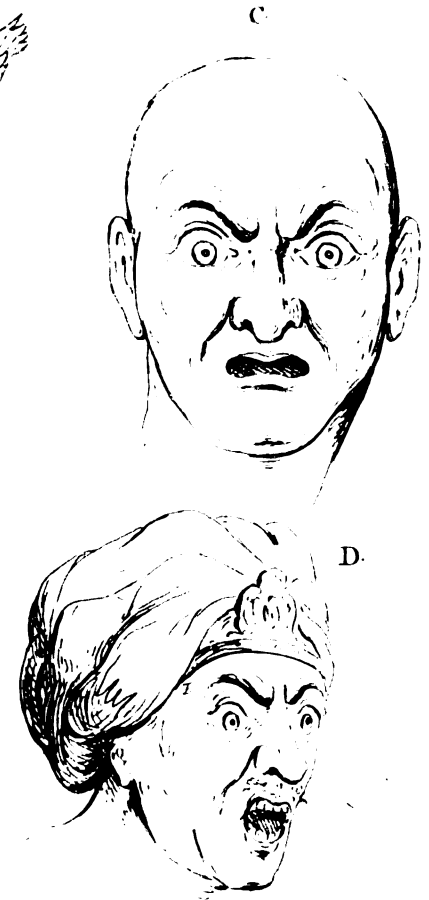
2.

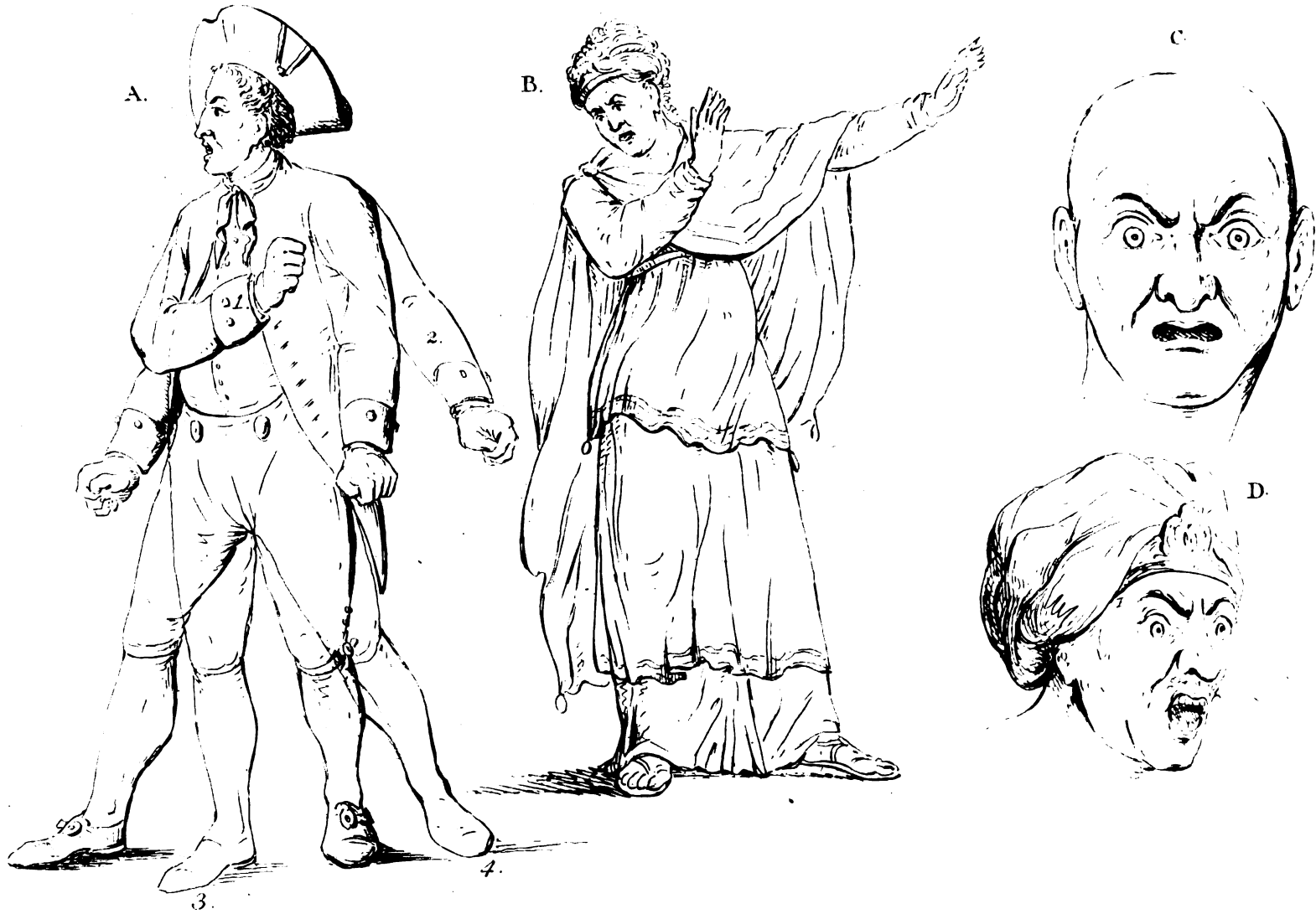
3.

1.

2.

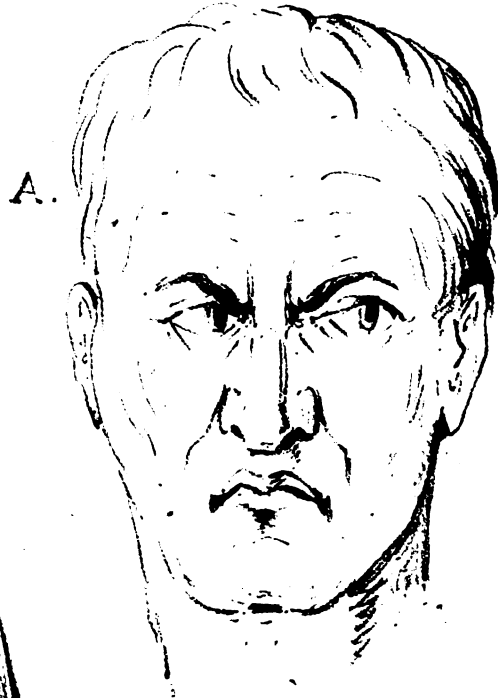
3.

1.

2.

3.

4.

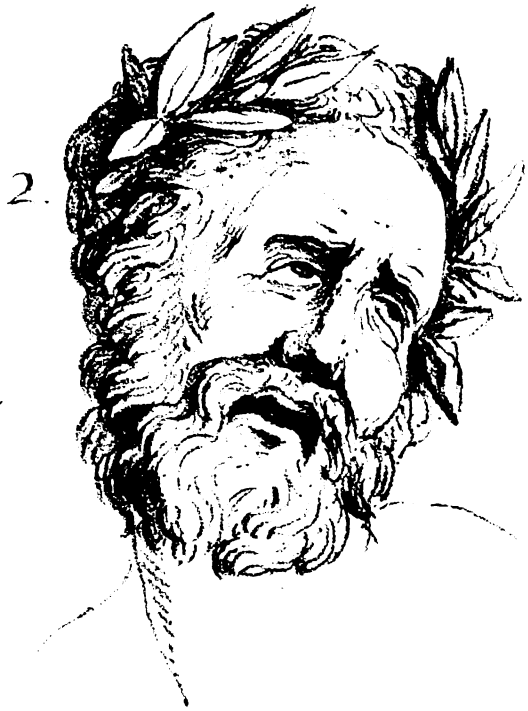

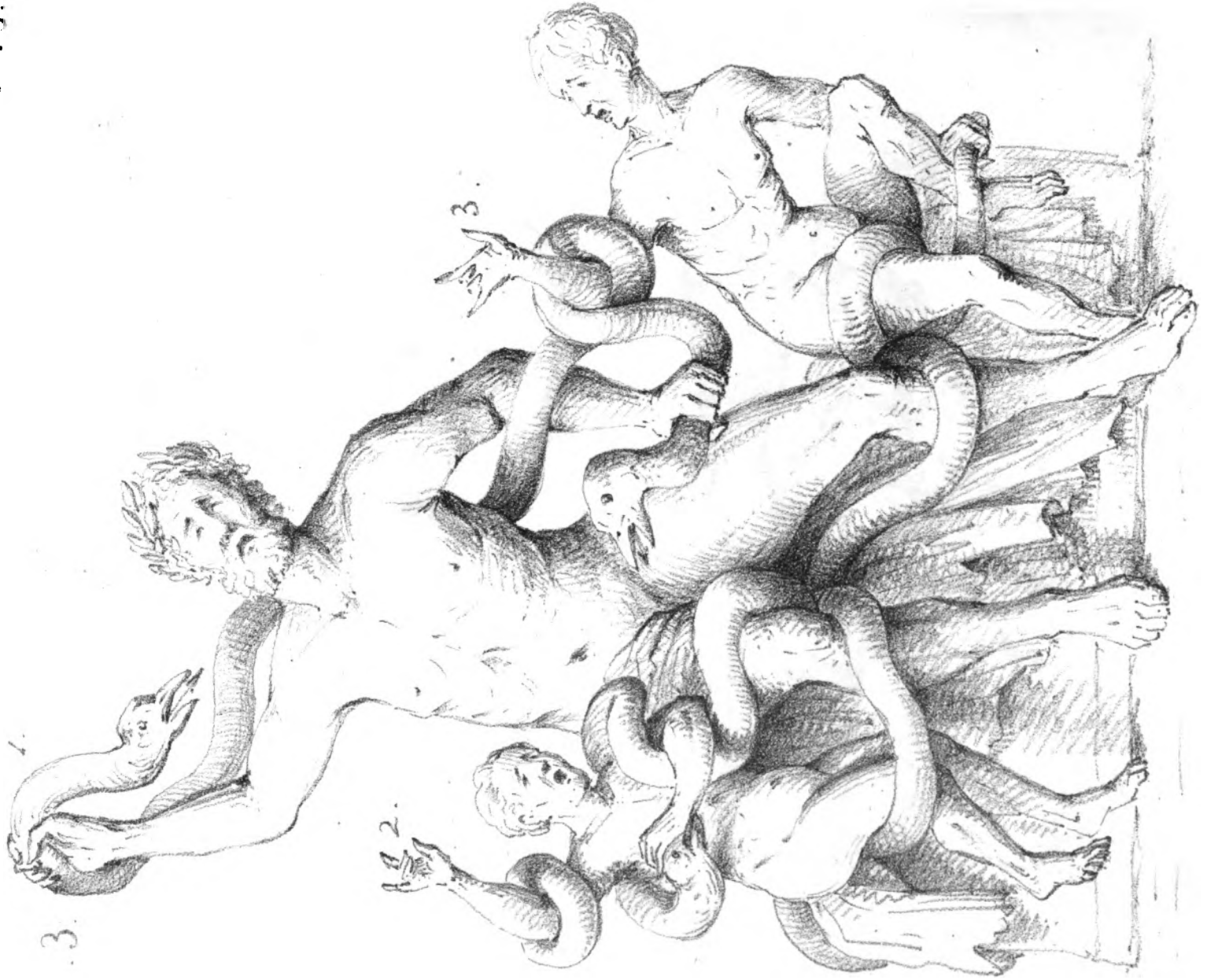

Pl. 47.

Pl. 15.

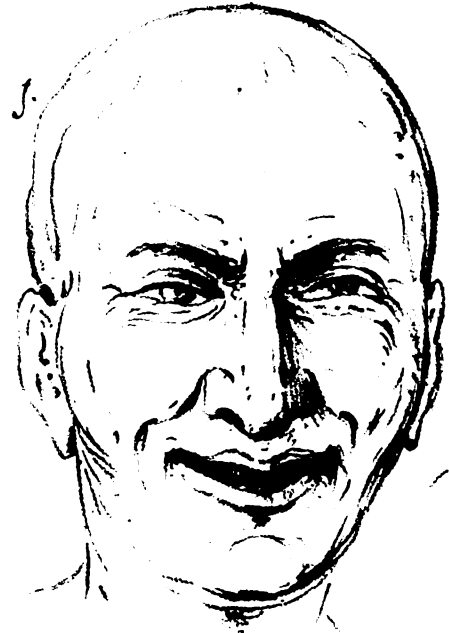
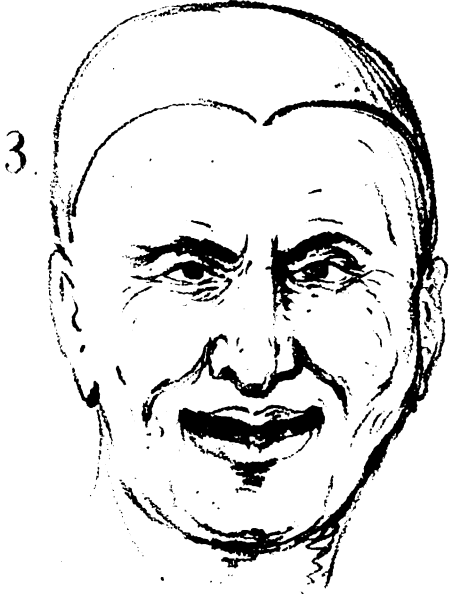

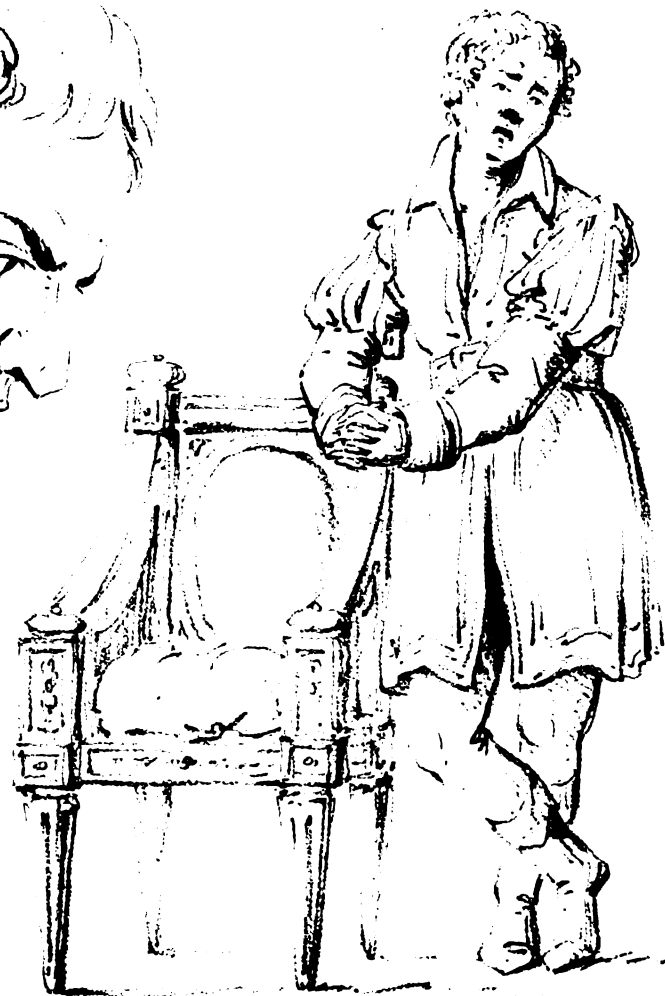
Pl: 49.

1752.

W. D. HOOFD

WINKELMAN

CAMPER

VAN MANDER

LAMBESE

THEORETICA

HOENSTADTEN

g. H. van der Schueren fecit

BERKHEIJ

COCHIN

ENGEL

LE BRUN

T. A. D. VELD

BESPIEGELING

LAJEMME

⊗ 1027210-10

